ISSN 2617-0159

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА: ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (20)

Чернігів 2026

УДК 343.8(051)
К82
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 14 від 26 жовтня 2026 р.).

Видання «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» внесено до ***Переліку наукових фахових видань України за категорією «Б»*** *(додаток 14 до наказу Міністерства освіти і науки України від 30.06.2026 р. № 1009) у галузі юридичних наук (зі спеціальності D8 «Право»).*

К82 **Кримінально-виконавча** система: Вчора. Сьогодні. Завтра : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2026. № 2 (20). 200 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, організаційно-правовим аспектам виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, теорії і практиці застосування покарання у виді позбавлення волі, актуальним питанням галузевих юридичних наук.

Видання буде корисним для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Пузирний В. Ф., д-р юрид. наук, проф. (ПенітенціарнаакадеміяУкраїни).
ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:
Ніщимна С. О., д-р юрид. наук, проф. (ПенітенціарнаакадеміяУкраїни).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Банах С. В., д-р юрид. наук, проф. (Західноукраїнський національний університет);
Гречанюк С. К., д-р юрид. наук, проф. (ПенітенціарнаакадеміяУкраїни);
Зливко С. В., д-р юрид. наук, проф. (ПенітенціарнаакадеміяУкраїни);
Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід. (Національна академія Національної гвардії України);
Шкута О. О., д-р юрид. наук, проф. (Одеський державний університет внутрішніх справ);
Durnescu I., PhD, проф. (Бухарестський університет, Румунія);
Markina A., д-р філософії, наук. співроб. з кримінології (Тартуський університет, Естонія).

ВІДПОВІДАЛЬНІ СЕКРЕТАРІ: ***Олефір Л. І., Кисельов Д. В.***

Заснований у 2017 році.
Ідентифікатор медіа: R30-02520
від 18.01.2024 № 134

© Пенітенціарна академія України, 2026

ISSN 2617-0159

MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE

CRIMINAL AND EXECUTIVE SYSTEM: YESTERDAY. TODAY. TOMORROW

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (20)

Chernihiv 2026

UDC 343.8(051)
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02

Recommended for printing by Academic Council of Penitentiary Academy of Ukraine (Protocol № 14 dated October 26, 2026).

The journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" was included in the ***List of scientific and professional publications of Ukraine under "B" category*** *(Appendix 3 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 30.06.2026 No. 1009) in the field of legal sciences (on specialty D8 "Law").*

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow : a Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv : PAU, 2026. № 2 (20). 200 p.

This issue of the journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" contains the articles on criminal, legal and criminological problems, organizational and legal aspects of execution of non-custodial sentences, theory and practice of sentencing, actual issues of branch legal sciences.

The publication will be useful for scholars, teachers, obtainers of higher education.

UDC 343.8(051)

EDITOR-IN-CHIEF:
Puzyrnyi V. F., Doctor of Law, Professor (Penitentiary Academy of Ukraine).

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
Nishchymna S. O., Doctor of Law, Professor (Penitentiary Academy of Ukraine).

EDITORIAL BOARD:
Banakh S. V., Doctor of Law, Professor (West Ukrainian National University);
Hrechaniuk S. K., Doctor of Law, Professor (Penitentiary Academy of Ukraine);
Zlyvko S. V., Doctor of Law, Professor (Penitentiary Academy of Ukraine);
Puzyrov M. S., Doctor of Law, Senior Researcher (National Academy of the National Guard of Ukraine);
Shkuta O. O., Doctor of Law, Professor (Odesa State University of Internal Affairs);
Durnescu I., PhD, Professor (University of Bucharest, Romania);
Markina A., Doctor's Degree, Research Fellow of Criminology (University of Tartu, Estonia).

RESPONSIBLE SECRETARIES: ***Olefir L. I., Kyselov D. V.***

Founded in 2017. Media identifier: R30-02520 dated 18.01.2024 № 134

© Penitentiary Academy of Ukraine, 2026

ЗМІСТ

І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Івашко С. В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ 9

Пузирьов М. С., Олефір Л. І., Томков Н. О.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА СТАТТЕЮ 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ 27

Столяренко М. В.
ВИКОРИСТАННЯ ЗНАНЬ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ МЕДИЦИНИ В КРИМІНОЛОГІЇ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АСПЕКТ ТА ПРИКЛАДНІ МЕХАНІЗМИ 48

ІІ. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Сіренко К. Ю.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ 59

ІІІ. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Галай А. О.
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ІНСТРУМЕНТІВ РОБОТИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ В'ЯЗНІВ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ 80

Коломієць Н. В., Каплиста В. М.
ЗАОХОЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 92

Kuznietsov O. O.
CHALLENGES IN PROTECTING THE RIGHTS OF CONVICTED PERSONS IN THE CONTEXT OF MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES 110

IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

Андрущенко Т. С., Савельєва Д. А.
ДОГОВІРНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ РИМСЬКОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА: ВИТОКИ, ПАРАЛЕЛІ, РЕЦЕПЦІЯ 125
Богатирьов І. Г., Богатирьов А. І., Богатирьова О. І.
ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ 137
Галай О. О.
СУЧАСНА ПРАКТИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ДОСВІД ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ 149
Гречанюк Р. В.
ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ І ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОБОРОНУ, МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ 161
Свердлін К. Ю.
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДКВС УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ ТА ЕМПІРИЧНИЙ АСПЕКТИ 176
Шестак Л. В., Карапиш Б. В.
АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА 188

CONTENT

I. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS

Ivashko S.
CRIMINAL-LAW CHARACTERIZATION OF CORRUPTION OFFENSES IN THE CRIMINAL-EXECUTIVE SYSTEM OF UKRAINE 9
Puzyrov M., Olefir L., Tomkov N.
CRIMINAL-LAW QUALIFICATION OF WAR CRIMES UNDER ARTICLE 438 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: INTERNATIONAL LEGAL FOUNDATIONS AND PROBLEMS OF APPLICATION 27
Stoliarenko M.
THE USE OF PENITENTIARY MEDICINE IN CRIMINOLOGY: AN INTERDISCIPLINARY PERSPECTIVE AND PRACTICAL MECHANISMS 48

II. ORGANIZATIONAL AND LEGAL ISSUES OF EXECUTION OF PUNISHMENTS, NOT RELATED TO IMPRISONMENT

Sirenko K.
LEGAL AND REGULATORY SUPPORT FOR THE ACTIVITIES OF PROBATION AUTHORITIES IN THE ENFORCEMENT OF NON-CUSTODIAL SENTENCES 59

III. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE

Halai A.
WAYS TO IMPROVE MANAGEMENT TOOLS FOR ENSURING PRISONERS' RIGHTS IN THE PRACTICAL ACTIVITIES OF THE PENITENTIARY SYSTEM. APPLIED ASPECT 80
Kolomiiets N., Kaplysta V.
INCENTIVES AS A MEANS OF STIMULATING LAW-ABIDING BEHAVIOR OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT 92

Kuznietsov O.
CHALLENGES IN PROTECTING THE RIGHTS OF CONVICTED PERSONS IN THE CONTEXT OF MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES 110

IV. ACTUAL ISSUES OF BRANCH LEGAL SCIENCES

Andrushchenko T., Savelieva D.
CONTRACT LAW IN THE SYSTEM OF ROMAN AND PRIVATE INTERNATIONAL LAW: ORIGINS, PARALLELS, RECEPTION 125
Bohatyrov I., Bohatyriov A., Bohatyriova O.
ADMINISTRATION OF JUSTICE UNDER THE RUSSIA'S ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE: A PRESSING ISSUE OF TODAY 137
Halai O.
MODERN PRACTICE OF INFORMATION ACTIVITY OF PUBLIC AUTHORITIES: EXPERIENCE OF FOREIGN STATES..... 149
Hrechaniuk R.
PECULIARITIES OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS IN CASES OF VIOLATIONS OF MILITARY REGISTRATION RULES AND LEGISLATION ON DEFENSE, MOBILIZATION PREPARATION AND MOBILIZATION: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS..... 161
Sverdlin K.
THE STATE AND PROSPECTS OF PERSONNEL PROVISION OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE: LEGAL AND EMPIRICAL ASPECTS..... 176
Shestak L., Karapysh B.
ADMINISTRATIVE JUSTICE AS AN ELEMENT OF ENSURING THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS WITHIN THE SYSTEM OF PUBLIC LAW 188

І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343.35:343.8(477)
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Івашко С. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
e-mail: s_ivashko@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2547-9276

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено кримінально-правовій характеристиці корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі України. Розкрито їх суспільну небезпечність в умовах воєнного стану, визначено особливості об'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторін і суб'єкта відповідних правопорушень. Проаналізовано кваліфікуючі ознаки та кримінально-правові наслідки їх учинення. Обґрунтовано необхідність урахування специфіки правового статусу персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України для забезпечення ефективної протидії корупції.

Ключові слова: *ДКВС України, злочинність, злочин, корупційне правопорушення, корупція, кримінально-виконавча система України.*

Постановка проблеми. Результати аналізу Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) свідчать про те, що Україна у 2024 році посідала 105 місце зі 180 країн, а 2025 року посіла 104 місце з-поміж 182 країн [1].

Корупційні прояви у правоохоронній системі України загалом та в кримінально-виконавчій системі зокрема становлять особливо небезпечні різновиди корупційних правопорушень, оскільки суб'єктами їх вчинення є особи, на яких законодавець покладає безпосередньо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, протидію цьому соціально негативному явищу,

© Івашко С. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

розкриттю та розслідуванню, а також забезпечення виконання покарання за їх вчинення.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) визначає перелік корупційних правопорушень, які наведені у примітці до статті 45.

Закон України «Про запобігання корупції» визначає суб'єктів, на яких поширюються антикорупційні обмеження, тобто на осіб, які здійснюють функції держави. До них належать і працівники ДКВС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження корупції як комплексного наукового поняття, удосконалення заходів запобігання та протидії корупції, кримінально-правової характеристики цього соціально негативного явища здійснювали вітчизняні вчені Є. А. Бовкун, І. Г. Богатирьов, О. Ю. Бусол, В. Д. Гвоздецький, Є. В. Глушко, А. І. Дьомін, З. Р. Кісіль, О. В. Клок, Ю. В. Коваленко, І. В. Коруля, В. О. Лисенко, В. І. Литвиненко, І. П. Лопушинський, В. В. Мастицький, М. І. Мельник, Є. В. Невмержицький, Є. Д. Скулиш, С. Г. Стеценко та інші.

Попри велику кількість праць, присвячених проблемам запобігання корупції та її проявам, ґрунтовні дослідження кримінально-правової характеристики корупційних правопорушень саме у кримінально-виконавчій системі України не проводились, тому потребують додаткових розроблень.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз та визначення кримінально-правової характеристики корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі України через дослідження специфіки їх елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони), кваліфікуючих ознак, а також особливого режиму кримінально-правових наслідків їх учинення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Корупція загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує державне управління, чесність та соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку, загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства. Це соціально негативне явище безпосередньо пов'язано з великими обсягами активів, які можуть становити значну частку ресурсів

держави та які ставлять під загрозу політичну стабільність і сталий розвиток нашої країни.

Згідно з національним соціологічним опитуванням «Корупція в Україні», проведеним у квітні 2026 року, 90,5 % українців вважають корупцію однією з головних проблем країни: 74,5 % опитаних заявили, що «однозначно вважають», а 16,0 % – «скоріше вважають». Цю думку підтверджують численні соціологічні опитування, які регулярно проводять українські та іноземні організації в нашій країні. За даними національного опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), проведеного у квітні 2026 року, найбільшою загрозою для країни з двох варіантів українці назвали корупцію в органах державного управління – 54 %, військову агресію Росії – 39 %. Для порівняння: у травні 2024 року корупцію вважали основною загрозою для України 48 %, а військову агресію Росії – 67 % українців [2].

За цих умов корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, що вимагає вжиття різноманітних заходів протидії, запобігання та контролю за нею [3, с. 14].

Корупційні правопорушення несуть у собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають довіру до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших владних організацій, крім того – завдають шкоду фізичним та юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди [4, с. 122].

На думку Б. В. Осадчого, корупційні правопорушення становлять суспільну небезпеку не тільки через порушення правовідносин, які охороняються КК України, законодавством, але й через те, що вони призводять до значних похідних суспільно небезпечних наслідків, які виходять за рамки цих правовідносин. Вказані наслідки виникають не через окремі акти вчинення правопорушень дослідженого виду, а через те, що такі дії, ставши частиною інституціоналізованої кримінальної практики та поширюючись через утворені мережі, синергетично набувають нових небезпечних характеристик. У таких умовах суспільна небезпека окремого правопорушення значно підвищується з урахуванням його ролі в системі інституціоналізованої кримі-

нальної практики та його здатності сприяти відтворенню таких правопорушень у майбутньому [5, с. 3].

З метою протидії корупції державою за роки незалежності України ухвалено понад сто нормативно-правових актів антикорупційної спрямованості. Однак головна проблема полягає не стільки у громіздкості правової бази, скільки в її якості. Наявність нечіткого, неузгодженого законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють правоохоронні відносини, у більшості випадків створює підґрунтя для вчинення корупційних діянь як у відносинах усередині органів влади, так і між ними та соціумом, а також і всередині його самого [6, с. 15].

Корупційну злочинність українські науковці визначають як сукупність умисних злочинів, котрі вчиняються особами завдяки застосуванню наданих їм повноважень владного чи службового типу, через корисливі мотиви й заради незаконного отримання неправомірної матеріальної чи нематеріальної вигоди для себе або третіх осіб чи за допомогою надання пропозицій таких вигод іншим особам з метою незаконного використання наданих їм повноважень владного чи службового типу [7, с. 188].

Музичук О. М. корупційний правопорушення визначає як порушення правил та норм кримінального законодавства, що регулюють питання діяльності влади, які мають на меті отримання неправомірної вигоди [8, с. 170].

Законодавче визначення корупційного правопорушення зазначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», де таким назване діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Своєю чергою корупція – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам

з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [9].

Чіткий перелік корупційних правопорушень міститься у примітці до статті 45 КК України, відповідно до якої корупційними кримінальними правопорушеннями вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 цього Кодексу [10].

Отже, у науковій літературі розрізняють два види корупційних правопорушень: безумовно корупційні (передбачені ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України) та умовно корупційні (передбачені ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України), оскільки вони вважаються корупційними лише у разі їх вчинення службовими особами шляхом зловживання службовим становищем [11, с. 7].

Вітчизняні науковці вважають, що відсутність виокремлення корупційних правопорушень в окремий розділ КК України є абсолютно виваженим і правильним кроком з огляду на традицію формування структури кримінального закону та поширення корупційних проявів майже на всі сфери життєдіяльності суспільства. Окрім цього, кримінальний закон не містить визначення поняття корупційного злочину і розкриває його зміст шляхом законодавчо встановленого переліку всіх діянь, що можуть бути віднесені до корупційних [12, с. 69].

Кримінально-правова характеристика – одна з фундаментальних категорій кримінального права, що розглядається в нерозривному зв'язку з криміналістичною, кримінологічною, кримінально-виконавчою та оперативно-розшуковою характеристиками. З'ясування змісту цього поняття має важливе значення для повної та об'єктивної характеристики злочину, а також визначення меж і сфери дії кримінального права. Незважаючи на те, що поняття кримінально-правової характеристики розглянуто в багатьох наукових працях, однак у теорії кримінального права загалом відсутнє однозначне доктринальне розуміння [13, с. 154].

Серед науковців немає однакового підходу стосовно віднесення тих чи інших понять до таких, що характеризують певні кримінальні правопорушення, зокрема і корупційні.

Наприклад, О. В. Ільїна до таких відносить ознаки складу правопорушення; кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки; відмежування від суміжних злочинів, правопорушень та дисциплінарних проступків; історію виникнення, становлення та розвитку кримінальної відповідальності за злочин; зарубіжний та міжнародний досвід кримінальної відповідальності за злочин; сукупність злочинів [14, с. 8–30].

Інші науковці до кримінально-правової характеристики правопорушення відносять також питання щодо караності діяння, регламентацію кримінальної відповідальності, а також обставин, що виключають злочинність діяння, соціальну зумовленість кримінальної відповідальності тощо [15, с. 21; 16, с. 14–15].

Український вчений В. К. Матвійчук під ознаками корупційного правопорушення розуміє такі: суспільна небезпечність корупційного кримінального правопорушення; кримінальна протиправність корупційного кримінального правопорушення; наявність діяння (дії або бездіяльності), що містить ознаки корупції; учинення корупційного кримінального правопорушення лише спеціальним суб'єктом; учинення корупційного кримінального правопорушення лише умисною формою вини; караність корупційного кримінального правопорушення [17, с. 112].

Науковці зазначають й інші характеристики, які, на нашу думку, здебільшого дублюють окремі елементи складу корупційного правопорушення.

Тому погоджуємося з тим, що найбільш доцільно розглядати як елементи кримінально-правової характеристики корупційних правопорушень, які вчиняються у кримінально-виконавчій системі України, склад кримінального правопорушення (об'єкт кримінального правопорушення, його об'єктивна сторона, суб'єкт його вчинення, суб'єктивна сторона); кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення; характеристика кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, а саме вид та розмір покарання;

спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння.

Отже, об'єктом корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі України є суспільні відносини з приводу використання коштів державного чи місцевих бюджетів, що використовуються для фінансування діяльності органів кримінально-виконавчої системи (ст. 210 КК України).

Окрім того, корупційні правопорушення можуть заподіяти шкоду суспільним відносинам у сфері, що належать до кримінально-виконавчої системи, забезпечення нормальної їх службової діяльності, якщо мова йде про кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 354, 364, 364-1, 368, 369, 369-2 КК України.

В окремих випадках такі корупційні правопорушення посягають на суспільні відносини з приводу функціонування системи фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, якими, зокрема, визнають посадових осіб органів кримінально-виконавчої системи, у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-1 КК України.

Розглядаючи умовно корупційні правопорушення, що вчиняються службовими особами кримінально-виконавчої системи шляхом зловживання службовим становищем, то, залежно від статті, об'єктом їх посягання можуть бути суспільні відносини з приводу права власності (ст. 191 КК України); суспільні відносини у сфері контролю за обігом вогнепальної зброї у тих органах кримінально-виконавчої системи, які наділені відповідними повноваженнями (ч. 2 ст. 262 КК України); у сфері контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, наприклад, у випадках, коли такі речовини протиправно пересилаються в установи виконання покарань (ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313 КК України); суспільні відносини з приводу дотримання встановленого порядку обігу офіційних документів та певних видів приватних документів (ст. 357 КК України).

Об'єктивна сторона корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі, на думку українського вченого

В. О. Лисенка, полягає у неправомірному використанні службовими особами органів і установ, що належать до цієї сфери управління, наданих їм службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей (службовому зловживанні). Такі зловживання можуть мати найрізноманітніші прояви і різне законодавче описання у КК України [18, с. 59].

Отже, залежно від конкретних обставин вчинення, корупційні правопорушення можуть виражатись як нецільове використання бюджетних коштів; прийняття пропозиції або обіцянки надання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи; одержання неправомірної вигоди; прохання надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи; використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересів служби, якщо це завдало істотну шкоду; прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди, її одержання; привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем тощо.

Зокрема, вітчизняний учений Г. В. Войтов дослідив феномен катування ув'язнених як засіб отримання неправомірної вигоди посадовими особами адміністрації місць несвободи. З'ясовано, що ці дії полягають у вчиненні умисних дій, направлених на заподіяння ув'язненим фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв або інших насильницьких дій, а також організація таких дій з метою змусити ув'язненого передати блага (майно, послуги матеріального та нематеріального характеру), незалежно від вчинення дій особисто чи через посередників, усупереч законним інтересам ув'язнених, держави та суспільства, просторово обмежене рамками місць несвободи [19, с. 23–24].

Безумовно, ознакою корупційного правопорушення у кримінально-виконавчій системі України є вчинення його спеціальним суб'єктом.

Перелік цих суб'єктів зазначений у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», згідно з яким суб'єкти корупційних правопорушень поділяються на чотири групи. Так, до першої групи належать особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а у п. «д» зазначеної

частини визначено серед таких суб'єктів осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби [9].

Що стосується безпосереднього суб'єкта корупційного правопорушення, то слід погодитися з думкою, яка має місце в наявних наукових дослідженнях. Так, поняття «суб'єкт корупційного правопорушення» є похідним від поняття «суб'єкт правопорушення». З огляду на ч. 1 ст. 18 КК України й теоретико-методологічні підходи до розуміння структури характеристики суб'єкта правопорушення загальними особливостями суб'єкта, що розглядається, слід вважати: 1) вік, що допускає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності; 2) осудність особи, що вчиняє суспільно небезпечне діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність; 3) вчинення суспільно-небезпечного діяння, котре законодавець у законі про кримінальну відповідальність визначає як корупційне» [20, с. 480].

Слід зазначити, що складнішою є ситуація з визначенням поняття особи злочинця. У визначенні особи злочинця відображаються не тільки соціальні, а й кримінально-правові складові, такі як мотиви кримінального правопорушення, характер та спрямованість посягань, одиночний чи груповий характер злочинної діяльності, рядова чи організувальна роль у разі групового злочинного посягання, стаття КК України тощо. Розглядати особу злочинця тільки з точки зору суб'єкта теж неправильно. Поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» значно звужує дослідження особи злочинця тільки до таких компонентів, як осудність особи та вікові характеристики. Ми вважаємо, що такий стан справ не є сприятливим для кримінологічної характеристики протиправної спрямованості, оскільки під час дослідження і пояснення детермінанта, змісту і механізму протиправної поведінки необхідне вивчення не тільки кримінально-правових, а й психологічних, соціальних та інших особливостей осіб, які вчинили кримінальні правопорушення [21, с. 170].

Суб'єктивна сторона корупційних правопорушень, у тому числі у кримінально-виконавчій системі України, характеризується виною виключно у формі прямого умислу [22, с. 17].

Аналізуючи відповідні норми КК України, зазначимо, що поширеними кваліфікуючими ознаками корупційних правопо-

рушень у кримінально-виконавчій системі України є: вчинення повторно; вчинення за попередньою змовою групою осіб або організованою групою; також залежно від розміру заподіяних збитків (вчинення кримінального правопорушення у великих та особливо великих розмірах).

Водночас дослідники зазначали про необхідність законодавчих змін, а саме внесення змін до Закону України про кримінальну відповідальність щодо посилення кримінальної відповідальності за особливо суспільно небезпечні кримінальні правопорушення, у тому числі пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів у період дії воєнного стану [23, с. 182].

Про підвищену суспільну небезпеку корупційних правопорушень можна дійти висновку, зважаючи безпосередньо на положення КК України. Так, у КК України серед інститутів, що покращують становище винної особи під час винесення їй покарання, наявні окремі винятки, пов'язані із вчиненням особами корупційних правопорушень. Це стосується насамперед звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки – ці інститути кримінального права неможливо застосувати, у тому числі стосовно осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, які містять у собі корупційний злочин. Необхідно згадати і про обмеження, наявні у випадку призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, «за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією» [24, с. 4].

Окрім того, обмежується можливість звільнення від покарання і його відбування, звільнення від відбування покарання з випробуванням, звільнення від відбування покарання з випробу-

ванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким, амністії та помилування. У випадку засудження особи за вчинення корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, вказані правові інститути не застосовуються [10, с. 19].

Як влучно звернув увагу О. С. Химченко, законодавець вказує на корупційні правопорушення, які містять і кримінальні проступки, що, зважаючи на їх меншу суспільну небезпеку порівняно зі злочинами, свідчить про констатацію законодавцем якісно вищої суспільної небезпеки категорії корупційних кримінальних правопорушень у порівнянні з іншими видами кримінальних правопорушень [25, с. 199].

Висновки. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що корупційні правопорушення у кримінально-виконавчій системі України становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки посягають на авторитет установ виконання покарань, руйнуючи їх нормальне функціонування. Ключовим елементом є спеціальний суб'єкт – персонал кримінально-виконавчої системи України, який при вчиненні корупційних правопорушень діє виключно з прямим умислом та корисливою метою.

Аналіз законодавства свідчить про наявність щодо таких осіб особливого порядку регулювання суспільних відносин, який визначає підстави та межі кримінальної відповідальності, систему кримінально-правових заборон, а також заходи правового впливу (покарання або інші заходи) за їх порушення. Це виражається в забороні застосування інститутів дійового каяття, примирення, звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також амністії та помилування.

Список використаних джерел

1. Індекс сприйняття корупції (CPI). *Transparency International Ukraine*. URL: https://ti-ukraine.org/ti_format/doslidzhennya/cpi/ (дата звернення: 02.09.2026).

2. Think Ukraine презентував дослідження про корупцію в Україні та українців за кордоном. *Аналітичний центр Think Ukraine.* Квітень

2026 р. URL: https://www.thinkukraine.org/analytics/research-on-corruption-and-ukrainians-abroad/ (дата звернення: 02.09.2026).

3. Савченко А. В. Корупційні злочини в Україні: проблеми кримінально-правового розуміння. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. Т. 20. № 3. С. 14–24. URL: https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-20-3-2015/koruptsiyni-zlochini-v-ukrayini-problyemi-kriminalno-pravovogo-rozuminnya (дата звернення: 02.09.2026).

4. Кікалішвілі М. В. Стан, структура й динаміка корупційної злочинності в Україні. *Правові новели*. 2020. № 10. Т. 2. С. 117–125. DOI: https://doi.org/10.32847/ln.2020.10-2.16.

5. Осадчий Б. В. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: кримінологічна характеристика та протидія : дис. … д-ра філософії за спец. 081 Право / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 226 с.

6. Богатирьов А. І. Вчинення корупційного правопорушення як одна зі стадій прояву професійної деформації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні проблеми запобігання корупційним проявам у Державній кримінально-виконавчій службі України* : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 12 квіт. 2012 р.). Київ : Державна пенітенціарна служба України, 2012. С. 15–17.

7. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 241 с.

8. Музичук О. М., Лук'яненко С. В. Поняття та ознаки корупції та корупційних злочинів. *Європейські перспективи*. 2023. № 2. С. 167–171. DOI: https://doi.org/10.32782/EP.2023.2.27.

9. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 04.09.2026).

10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 04.09.2026).

11. Конопельський В. Я., Мармура О. З., Цивінський О. І. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів (у схемах) : посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 72 с.

12. Ковальова Т. І. Актуальні питання притягнення до відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, вчинені під час дії правового режиму воєнного стану, а також запобігання

вчиненню цих правопорушень. *Честь і закон*. 2023. № 4 (87). С. 67–72. DOI: https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/4/87/295132.

13. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 154–160. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c00449d2-2bd8-42cc-abfb-653efaf3c442/content (дата звернення: 04.09.2026).

14. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 201 с.

15. Марко С. І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 220 с.

16. Скворцова О. В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Сімферополь, 2007. 218 с.

17. Матвійчук В. К., Харь І. О. Суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 107–113. DOI: https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.20.

18. Лисенко В. О. Запобігання злочинам корупційної спрямованості у Державній кримінально-виконавчій службі України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2014. 246 с.

19. Войтов Г. В. Адміністративно-правові засади запобігання корупції в органах і установах виконання кримінальних покарань України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2021. 261 с.

20. Гладкий В. В. Суб'єкт корупційного злочину та його вік. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі* : збірник наукових статей за матеріалами VI міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 19 квіт. 2018 р.). Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2018. С. 479–482.

21. Івашко С. В. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні кримінальні правопорушення у кримінально-виконавчій системі України. *Успіхи і досягнення у науці. Серія: Право*. 2026. № 3 (25). С. 166–176. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3(25)-166-176.

22. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text (дата звернення: 04.09.2026).

23. Петренко С. В. Проблеми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері використання бюджетних коштів в умовах воєнного стану. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи* : матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 04 листоп. 2022 р.). Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 178–182.

24. Павленко О. А. Кримінально-правовий характер корупційної злочинності. *Академічні візії*. 2024. № 27. С. 1–7. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10779080.

25. Химченко О. С. До питання про небезпеку корупційних злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 197–202. DOI: https://doi.org/10.32782/39221492.

Ivashko S.,
Candidate of Law, Associate Professor,
Head of the Department of Criminal-Executive and Criminal Law,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
e-mail: s_ivashko@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2547-9276

CRIMINAL-LAW CHARACTERIZATION OF CORRUPTION OFFENSES IN THE CRIMINAL-EXECUTIVE SYSTEM OF UKRAINE

The article is devoted to a comprehensive criminal-law characterization of corruption-related criminal offenses committed within the criminal-executive system of Ukraine. The increased public danger of corruption manifestations in the activities of bodies and institutions responsible for the execution of criminal sentences is substantiated, taking into account the specific nature of their functions and the special legal status of persons authorized to ensure the execution of criminal sentences, respect for the rights and freedoms of convicted persons, and prevention of criminal offenses.

It is established that under current conditions, particularly during the period of martial law, corruption constitutes one of the factors that adversely affect the proper functioning of the bodies and institutions of the criminal-executive system, undermine public trust in state institutions, and create conditions conducive to the abuse of official powers.

The qualifying and particularly qualifying elements of individual corruption-related criminal offenses committed by employees of the criminal-executive system are analyzed. Particular consideration is given to the specific features of the criminal-law consequences of their commission, including statutory restrictions on the application of certain forms of exemption from criminal liability and punishment, as well as other measures of a criminal-law nature.

It is substantiated that effective criminal-law counteraction to corruption within the criminal-executive system requires consideration both of the general provisions of criminal legislation concerning corruption-related criminal offenses and of the specific features of the legal status of persons performing official duties in this sphere.

Key words: *State Criminal-Executive Service of Ukraine, crime, criminality, corruption-related offense, corruption, criminal-executive system of Ukraine.*

References

1. Transparency International Ukraine. (n.d.). *Indeks spryiniattia koruptsii (CPI)* [Corruption Perceptions Index (CPI)]. https://ti-ukraine.org/ti_format/doslidzhennya/cpi/ [in Ukrainian].

2. Think Ukraine. (2026, April 29). *Think Ukraine prezentuvav doslidzhennia pro koruptsiiu v Ukraini ta ukraintsiv za kordonom* [Think Ukraine presented research on corruption in Ukraine and Ukrainians abroad]. https://www.thinkukraine.org/analytics/research-on-corruption-and-ukrainians-abroad/ [in Ukrainian].

3. Savchenko, A. V. (2015). Koruptsiini zlochyny v Ukraini: Problemy kryminalno-pravovoho rozuminnia [Corruption crimes in Ukraine: Problems of criminal law interpretation]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav [Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs], 20*(3), 14–24. https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-20-3-2015/koruptsiyni-zlochini-v-ukrayini-problyemi-kriminalno-pravovogo-rozuminnya [in Ukrainian].

4. Kikalishvili, M. V. (2020). Stan, struktura y dynamika koruptsiinoi zlochynnosti v Ukraini [State, structure, and dynamics of corruption crime in Ukraine]. *Pravovi novely [Legal Novels], 10*(2), 117–125. https://doi.org/10.32847/ln.2020.10-2.16 [in Ukrainian].

5. Osadchyi, B. V. (2023). *Pryvlasnennia, roztrata maina abo zavolodinnia nym shliakhom zlovzhyvannia sluzhbovym stanovyshchem: kryminolohichna kharakterystyka ta protydiia* [Misappropriation, embezzlement of property, or acquisition thereof through abuse of official position: Criminological characteristics and countermeasures]. [Doctoral dissertation, National University "Odesa Law Academy"]. [in Ukrainian].

6. Bohatyrov, A. I. (2012). Vchynennia koruptsiinoho pravoporushennia yak odna zi stadii proiavu profesiinoi deformatsii personalu Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Commission of a corruption offense as a stage of professional deformation among personnel of the State Criminal Executive Service of Ukraine]. In *Aktualni problemy zapobihannia koruptsiinym proiavam u Derzhavnii kryminalno-vykonavchii sluzhbi Ukrainy:* materialy naukovo-praktychnoho

seminaru [Current problems of preventing corruption in the State Criminal Executive Service of Ukraine: Proceedings of the scientific and practical seminar] (pp. 15–17). Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy. [in Ukrainian].

7. Shevchenko, O. V. (2012). *Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia koruptsiinii zlochynnosti* [Criminological characteristics and prevention of corruption crime] [Candidate of Legal Sciences dissertation]. [in Ukrainian].

8. Muzychuk, O. M., & Lukianenko, S. V. (2023). Poniattia ta oznaky koruptsii ta koruptsiinykh zlochyniv [The concept and characteristics of corruption and corruption crimes]. *Yevropeiski perspektyvy [European Perspectives],* (2)*,* 167–171. https://doi.org/10.32782/EP.2023.2.27 [in Ukrainian].

9. Pro zapobihannia koruptsii [On prevention of corruption], Law of Ukraine No. 1700-VII (2014, October 14). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text [in Ukrainian].

10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine], Law of Ukraine No. 2341-III (2001, April 5). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 [in Ukrainian].

11. Konopelskyi, V. Ya., Marmura, O. Z., & Tsyvinskyi, O. I. (2019). *Kryminalno-pravova kharakterystyka koruptsiinykh zlochyniv (u skhemakh)* [Criminal law characteristics of corruption crimes (in diagrams)]. Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

12. Kovalova, T. I. (2023). Aktualni pytannia prytiahnennia do vidpovidalnosti za koruptsiini kryminalni pravoporushennia, vchyneni pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu, a takozh zapobihannia vchynenniu tsykh pravoporushen [Current issues of liability for corruption-related criminal offenses committed under martial law and the prevention of such offenses]. *Chest i zakon [Honor and Law], 4*(87), 67–72. https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/4/87/295132 [in Ukrainian].

13. Vozniuk, A. A. (2013). Poniattia ta elementy kryminalno-pravovoi kharakterystyky zlochyniv [The concept and elements of the criminal law characteristics of crimes]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav [Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs]*, (1)*,* 154–160. https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c00449d2-2bd8-42cc-abfb-653efaf3c442/content [in Ukrainian].

14. Ilina, O. V. (2007). *Kryminalno-pravova kharakterystyka kvalifikuiuchykh oznak koryslyvykh zlochyniv proty vlasnosti* [Criminal law characteristics of qualifying elements of acquisitive crimes against property]. [Candidate of Legal Sciences dissertation]. [in Ukrainian].

15. Marko, S. I. (2009). *Kryminalno-pravova kharakterystyka vyhotovlennia, zberihannia, prydbannia, perevezennia, peresylannia, vvezennia v Ukrainu z metoiu zbutu abo zbutu pidroblenykh hroshei, derzhavnykh tsinnykh paperiv chy biletiv derzhavnoi loterei* [Criminal law characteristics of the manufacture, storage, acquisition, transportation, mailing, importation into Ukraine for sale, or sale of counterfeit money, government securities, or state lottery tickets]. [Candidate of Legal Sciences dissertation]. [in Ukrainian].

16. Skvortsova, O. V. (2007). *Kryminalno-pravova kharakterystyka nezakonnoi porubky lisu za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy (na pidstavi materialiv praktyky Avtonomnoi Respubliky Krym)* [Criminal law characteristics of illegal logging under Ukrainian criminal legislation (based on case materials from the Autonomous Republic of Crimea)]. [Candidate of Legal Sciences dissertation]. [in Ukrainian].

17. Matviichuk, V. K., & Khar, I. O. (2023). Subiekty koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen [Subjects of corruption-related criminal offenses]. *Pravova pozytsiia [Legal Position], 3*(40), 107–113. https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.20 [in Ukrainian].

18. Lysenko, V. O. (2014). *Zapobihannia zlochynam koruptsiinoi spriamovanosti u Derzhavnii kryminalno-vykonavchii sluzhbi Ukrainy* [Prevention of corruption-related crimes in the State Criminal Executive Service of Ukraine]. [Candidate of Legal Sciences dissertation]. [in Ukrainian].

19. Voitov, H. V. (2021). *Administratyvno-pravovi zasady zapobihannia koruptsii v orhanakh i ustanovakh vykonannia kryminalnykh pokaran Ukrainy* [Administrative and legal foundations of corruption prevention in bodies and institutions responsible for the execution of criminal sentences in Ukraine]. [Candidate of Legal Sciences dissertation]. [in Ukrainian].

20. Hladkyi, V. V. (2018). Subiekt koruptsiinoho zlochynu ta yoho vik [The perpetrator of a corruption crime and their age]. In *Suchasni tendentsii rozbudovy pravovoi derzhavy v Ukraini ta sviti* [Current trends in the development of the rule-of-law state in Ukraine and the world: Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference] (pp. 479–482). O. O. Yevenok [in Ukrainian].

21. Ivashko, S. V. (2026). Kharakterystyka osib, yaki vchyniaiut koruptsiini kryminalni pravoporushennia u kryminalno-vykonavchii systemi Ukrainy [Characteristics of persons committing corruption-related criminal offenses in the criminal executive system of Ukraine]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi. Seriia: Pravo [Successes and Achievements in*

Science. Series: Law], 3(25), 166–176. https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3(25)-166-176 [in Ukrainian].

22. Supreme Court of Ukraine. (2002, April 26). *Pro sudovu praktyku u spravakh pro khabarnytstvo* [On judicial practice in bribery cases] (Resolution of the Plenum No. 5). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text [in Ukrainian].

23. Petrenko, S. V. (2022). Problemy realizatsii kryminalnoi vidpovidalnosti za kryminalni pravoporushennia u sferi vykorystannia biudzhetnykh koshtiv v umovakh voiennoho stanu [Problems of implementing criminal liability for offenses involving the use of budget funds under martial law]. In *Intehratsiia teorii u praktyku: Problemy, poshuky, perspektyvy: materialy II mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Integration of theory into practice: Problems, searches, and prospects : Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference] (pp. 178–182). Akademiia Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby [in Ukrainian].

24. Pavlenko, O. A. (2024). Kryminalno-pravovyi kharakter koruptsiinoi zlochynnosti [The criminal law nature of corruption crime]. *Akademichni vizii [Academic Visions],* (27), 1–7. https://doi.org/10.5281/zenodo.10779080 [in Ukrainian].

25. Khymchenko, O. S. (2023). Do pytannia pro nebezpeku koruptsiinykh zlochyniv [On the issue of the danger of corruption crimes]. *Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii [Current Issues of National Jurisprudence],* (2), 197–202. https://doi.org/10.32782/39221492 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 07.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.09.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

УДК 343.33(477):341.3
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Пузирьов М. С.,
доктор юридичних наук, старший дослідник,
начальник кафедри правових дисциплін
навчально-наукового інституту роботи з персоналом,
Національна академія Національної гвардії України,
м. Харків, Україна
e-mail: mpuzyrov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7814-9476;
Олефір Л. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
e-mail: 2017oli@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4565-8968;
Томков Н. О.,
доктор філософії в галузі права,
старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права, міжнародного права гуманітарного
факультету (очного та заочного навчання),
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
e-mail: tomkov1495@gmail.com
ORCID: 0009-0001-5243-3786

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА СТАТТЕЮ 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

У статті досліджено сучасні проблеми кримінально-правової кваліфікації воєнних злочинів за ст. 438 КК України з урахуванням змін, пов'язаних із ратифікацією Римського статуту та подальшою конкретизацією диспозиції цієї норми. Обґрунтовано необхідність розмежування договірних норм міжнародного гуманітарного права, що безпосередньо конкретизують бланкетну диспозицію, та звичаєвого міжнародного гуманітарного права. Доведено, що встановлення воєнного злочину в національному праві потребує самостійної перевірки контексту збройного конфлікту, зв'язку діяння з ним, захищеного статусу особи або

© Пузирьов М. С., Олефір Л. І., Томков Н. О., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

об'єкта, об'єктивних і суб'єктивних ознак конкретного порушення. Проаналізовано співвідношення віддання наказу і командної відповідальності за ст. 31-1 КК України, часову дію законодавчих новел 2024–2025 рр. та особливості кваліфікації діянь щодо дітей. Запропоновано послідовну модель кримінально-правової оцінки, покликану мінімізувати ризики надмірної або, навпаки, неповної кваліфікації.

Ключові слова: *воєнні злочини, закони та звичаї війни, міжнародне гуманітарне право, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Верховний Суд, судова практика, збройний конфлікт, воєнний стан, воєнні (бойові) дії, бланкетна диспозиція, кримінальна відповідальність, командна відповідальність, кримінально-правова кваліфікація, склад кримінального правопорушення (злочину), захищений статус особи або об'єкта, жертва, потерпілий.*

Постановка проблеми. Повномасштабна фаза міжнародного збройного конфлікту, що розпочалася 24 лютого 2022 р., надала застосуванню ст. 438 Кримінального кодексу (далі – КК України) України виняткового практичного значення. Саме ця стаття є основною національною кримінально-правовою нормою, через яку серйозні порушення законів і звичаїв війни одержують правову оцінку в українських судах. Разом з тим інтенсивність правозастосування лише виразніше виявила ті особливості конструкції ст. 438 КК України, які в доктрині обговорювалися й раніше: бланкетний характер диспозиції, необхідність звернення до норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), складність відмежування воєнного злочину від загальнокримінального діяння та особливі вимоги до встановлення зв'язку поведінки зі збройним конфліктом.

Додаткової актуальності цій проблематиці надали законодавчі зміни 2024–2025 рр. Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX, ухваленим у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут), було змінено низку положень КК України, зокрема назву ст. 438 і редакцію її частини другої, а Загальну частину доповнено ст. 31-1, яка регламентує кримінальну відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників [1]. У 2025 р. диспозицію ч. 1 ст. 438 було додатково конкретизовано шляхом прямої вказівки на «незаконне переміщення або депортацію дитини, невиправдану затримку її репат-

ріації, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті чи воєнних (бойових) діях» [2].

Зазначені новели не усунули бланкетності ст. 438 КК України і не перетворили її на вичерпний перелік воєнних злочинів. Навпаки, взаємодія національної норми з договірним і звичаєвим МГП, Римським статутом та практикою міжнародних і національних судів стала ще складнішою. Для кримінально-правової кваліфікації тепер недостатньо констатувати, що певне діяння за своїм змістом є неприпустимим під час війни. Необхідно встановити, яке правило МГП діяло у відповідній ситуації, чи охоплює його порушення диспозиція ст. 438, якими є контекстуальні та суб'єктивні ознаки діяння, а також яка форма індивідуальної відповідальності відповідає фактичній ролі конкретної особи.

Саме тому предметом дослідження доцільно зробити не абстрактний перелік воєнних злочинів, а логіку їх кваліфікації в національному кримінальному праві. Такий методологічний підхід дозволяє поєднати матеріально-правову характеристику ст. 438 КК України з питаннями джерел її нормативного наповнення, часової дії закону, конкуренції кримінально-правових норм і нових форм індивідуалізації відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування ст. 438 КК України перебуває на перетині кримінального права та МГП, що визначило і характер сучасної наукової дискусії. М. І. Хавронюк, досліджуючи поняття міжнародного договору для цілей цієї статті, звертає увагу на значення юридичної чинності відповідних договорів для України, правонаступництво та проблеми офіційних перекладів [3]. Цей підхід є принциповим для розуміння меж бланкетності: посилання на МГП не може бути суто декларативним і має завершуватися встановленням конкретного юридично обов'язкового правила.

Демидова Л. М. розглядає проблематику воєнних злочинів крізь призму юридичної визначеності термінології і співвідношення категорій міжнародного та національного кримінального права [4]. Після ухвалення Закону України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX окремого значення набуло дослідження В. М. Киричка, присвячене результатам імплементації положень Римського статуту до КК України та питанням системності такої імплементації [5].

Комплексний аналіз кваліфікації воєнних злочинів і призначення покарання здійснено З. А. Загиней-Заболотенко та А. В. Шевчук [6].

Окремий напрям сучасних наукових досліджень у визначеній сфері правовідносин становить інститут кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників (інститут командної відповідальності), передбачений ст. 31-1 КК України. Н. А. Федорович обґрунтовано відмежовує її від традиційних для українського кримінального права моделей співучасті, причетності та опосередкованого виконання [7]. У закордонній літературі законодавчі зміни, пов'язані з ратифікацією Римського статуту, аналізуються як якісно новий етап розвитку українського законодавства про міжнародні злочини, але водночас підкреслюється потреба в подальшій систематизації окремих новел [8]. Дослідження О. В. Кришевич присвячено, зокрема, проблемам розмежування воєнних злочинів із суміжними кримінальними правопорушеннями [9].

Разом з тим у науковій літературі досі відсутня усталена модель, яка б водночас враховувала буквальні межі бланкетної диспозиції ст. 438 КК України, контекстуальний елемент воєнного злочину, значення Римського статуту після ратифікації його Україною, нову конструкцію командної відповідальності та часову дію змін 2024–2025 рр. Практичне значення такого узгодження посилюється тим, що Верховний Суд поступово формує масив правових позицій у справах за ст. 438 КК України [10; 11; 12; 13].

Метою статті є уточнення кримінально-правових засад кваліфікації воєнних злочинів за ст. 438 КК України та формування послідовного підходу до її застосування з урахуванням норм МГП, Римського статуту, законодавчих змін 2024–2025 рр. й актуальної судової практики.

Виклад основного матеріалу. Бланкетність ст. 438 КК України не є лише особливістю законодавчої техніки. Вона безпосередньо визначає спосіб кримінально-правового обґрунтування обвинувачення. Чинна редакція ч. 1 ст. 438, поряд з прямо названими формами поведінки, охоплює «інші порушення законів та звичаїв війни», передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою

України [14]. Отже, для тих діянь, які не конкретизовані безпосередньо в диспозиції, зовнішня норма не просто допомагає зрозуміти зміст кримінально-правової заборони, а є необхідним елементом її нормативної конкретизації.

У цьому зв'язку принципово важливо не ототожнювати всі джерела МГП за їх значенням для ст. 438 КК України.

Договірні норми МГП, обов'язкові для України, насамперед положення Женевських конвенцій 1949 р. та додаткових протоколів до них, визначають правила захисту військовополонених, цивільних осіб, поранених і хворих, медичного персоналу та інших осіб, які перебувають під захистом МГП [15; 16]. Поряд з ними правила щодо ведення воєнних дій, зокрема обмеження у виборі методів і засобів ведення війни, закріплені у Додатковому протоколі I 1977 р., Гаазькій конвенції IV 1907 р. та доданому до неї Положенні про закони і звичаї війни на суходолі [16; 17]. Якщо обвинувачення ґрунтується на формулі «інше порушення законів та звичаїв війни», посилання лише на назву відповідної конвенції не видається достатнім. Має бути встановлено конкретне правило, його адресат, сфера дії та фактичні обставини, унаслідок яких саме це правило поширюється на відповідну ситуацію.

Іншу функцію виконує звичаєве МГП. Його норми є складовою МГП і мають істотне значення для встановлення змісту універсальних заборон, тлумачення договірних положень та оцінки практики сторін збройного конфлікту [18]. Водночас буквальний текст ст. 438 КК України пов'язує «інші порушення» саме з міжнародними договорами. Тому, на нашу думку, використання звичаєвого правила як єдиної нормативної підстави для поширення кримінальної відповідальності на поведінку, яка не знаходить достатнього відображення в договорі, потребує особливо переконливого обґрунтування з позицій принципу законності. Йдеться не про применшення значення звичаєвого МГП, а про розмежування його міжнародно-правової чинності та функції в конструкції конкретної національної кримінально-правової норми.

Римський статут після набрання чинності для України 1 січня 2025 р. посідає окреме місце у цій системі [19; 20]. Стаття 8 Статуту містить розгорнутий перелік воєнних злочинів, а

«Елементи злочинів» (ст. 9) систематизують об'єктивні, суб'єктивні та контекстуальні ознаки окремих складів [21]. Проте з цього не випливає, що кожен склад зі ст. 8 автоматично тотожний складу за ст. 438 КК України. Римський статут установлює підстави міжнародної кримінальної відповідальності в межах юрисдикції Міжнародного кримінального суду, тоді як національний суд застосовує КК України. Тому його положення мають використовуватися не як заміна національної норми, а як важливий системний орієнтир для тлумачення міжнародно-правових понять і структури воєнних злочинів.

Це розмежування має не лише теоретичний характер. Помилковою є побудова обвинувачення, за якої спочатку констатується порушення певного правила МГП, після чого без додаткової аргументації робиться висновок про наявність складу ст. 438 КК України. Кримінально-правова оцінка має охоплювати щонайменше три взаємопов'язані рівні: встановлення фактичних обставин, визначення норми МГП, що підлягає застосуванню, та встановлення ознак конкретного складу кримінального правопорушення за КК України. Належне кримінально-правове обґрунтування потребує послідовного встановлення кожного із зазначених складників, оскільки відсутність хоча б одного з них не дозволяє повною мірою обґрунтувати кваліфікацію діяння за ст. 438 КК України.

Не менш важливим є контекст збройного конфлікту. Вчинення діяння в період воєнного стану або на території, де відбувалися воєнні (бойові) дії, саме по собі не перетворює його на воєнний злочин. Для застосування ст. 438 необхідний зв'язок конкретної поведінки зі збройним конфліктом. У міжнародній кримінально-правовій доктрині для позначення такого зв'язку традиційно використовується категорія *"nexus"* (від лат. *nexus* – зв'язок, переплетіння) [21]. Її зміст полягає в тому, що збройний конфлікт має істотно впливати на можливість, спосіб, мету або контекст учинення діяння, а не бути лише його часовим фоном.

Практичне встановлення *"nexus"* не зводиться до одного формального критерію. Значення можуть мати статус і функції винної особи, належність до сторони конфлікту, статус потерпілого, використання військової влади або режиму окупації, хара-

ктер місця події, мета вилучення майна, причина затримання особи, зв'язок поведінки з бойовою операцією чи утриманням під контролем сторони конфлікту. Оцінювати ці обставини слід у сукупності, причому саме обвинувальний акт і вирок мають містити відповідь на питання, чому відповідне діяння належить до сфери МГП, а не лише до загального кримінального права.

Показовою у цьому аспекті є постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 р. у справі № 415/2182/20. Верховний Суд розмежував злочин агресії (ст. 437 КК України) та порушення законів і звичаїв війни, підкресливши, що ст. 438 КК України охоплює заборонену поведінку під час уже триваючого збройного конфлікту незалежно від юридичної оцінки правомірності самої війни [10]. Це положення має методологічне значення: доведення факту агресії не замінює встановлення ознак конкретного воєнного злочину.

Подальша практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду розвиває цей підхід на рівні конкретних діянь. У справі № 739/772/24 Суд оцінював незаконне позбавлення волі цивільної особи та заволодіння її майном у контексті IV Женевської конвенції, зважаючи на становище потерпілого як цивільної особи на окупованій території [12]. У справі № 939/1435/22 Касаційний кримінальний суд наголосив, що статус комбатанта сам по собі не є підставою кримінальної відповідальності за участь у міжнародному збройному конфлікті; відповідальність пов'язується з порушенням конкретних норм МГП, зокрема із жорстоким поводженням із цивільними та віданням відповідних наказів [13].

Контекстуальний аналіз нерозривно пов'язаний зі встановленням захищеного статусу особи або об'єкта. У значній кількості воєнних злочинів саме статус потерпілої особи визначає, яка міжнародно-правова заборона підлягає застосуванню. Для цивільної особи важливими є її фактичне становище та відсутність безпосередньої участі у воєнних (бойових) діях у відповідний момент; для військовополоненого – обставини потрапляння під владу супротивної сторони й правовий режим полону; для цивільного об'єкта – відсутність таких ознак використання, які перетворюють його на військову ціль. Таким чином, статус не

повинен залишатися декларативною характеристикою у фабулі обвинувачення: він потребує власної доказової основи.

Цю тезу підтверджує і перше касаційне провадження за ст. 438 КК України, про яке Верховний Суд повідомив у 2024 р., – справа № 753/14148/21. Одним із предметів правової оцінки було примушування захищених осіб на окупованій території до служби у збройних силах держави-окупанта. Кваліфікація ґрунтувалася на співвіднесенні фактичних обставин з відповідними положеннями МГП [11]. Важливість цього рішення полягає у демонстрації того, що бланкетність ст. 438 реалізується через конкретний юридичний зв'язок між фактом, захищеним статусом і міжнародно-правовою нормою.

Із позицій загальної теорії складу кримінального правопорушення ст. 438 КК України охоплює неоднорідну групу діянь, об'єднаних спільною ознакою – порушенням правил ведення збройного конфлікту і захисту його жертв. Безпосередній об'єкт у кожному випадку конкретизується залежно від порушеного правила МГП, а додатковими об'єктами можуть виступати життя, здоров'я, свобода, статева недоторканість, власність, культурна спадщина та інші блага. Такий підхід, на нашу думку, точніше відображає природу ст. 438, ніж спроба сформулювати для всіх можливих форм воєнних злочинів один надто абстрактний безпосередній об'єкт.

Об'єктивна сторона ч. 1 ст. 438 КК України охоплює як прямо названі законодавцем форми поведінки, так і інші порушення законів та звичаїв війни. Для переважної частини таких діянь кримінально-правове значення має сам факт вчинення забороненої дії або бездіяльності за наявності необхідного міжнародно-правового контексту. Частина 2 у чинній редакції передбачає відповідальність, якщо відповідні діяння спричинили загибель людини [1; 14]. У такому випадку поряд із фактом первинного порушення має бути встановлено причинний зв'язок з наслідком у виді смерті.

Зміна редакції ч. 2 ст. 438 КК України Законом від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX є змістовно важливою. Попередній текст пов'язував кваліфікований склад із поєднанням порушень законів та звичаїв війни з умисним убивством, тоді як чинна норма

використовує конструкцію наслідку – «якщо вони спричинили загибель людини» [1; 14]. У зв'язку з цим питання форми вини щодо смерті не може вирішуватися механічно. Воно потребує аналізу конкретного способу порушення, передбачуваності наслідку, спрямованості умислу та загальних положень КК України про вину. Саме тут особливо небезпечним є перенесення міжнародної моделі *mens rea* (суб'єктивної сторони злочину) без співвіднесення з національними категоріями умислу й необережності.

Суб'єктивна сторона воєнного злочину також не має зводитися до усвідомлення особою факту війни (збройного конфлікту) або до знання юридичної заборони. Для кваліфікації істотним є психічне ставлення до конкретної поведінки та усвідомлення фактичних обставин, які надають їй характеру воєнного злочину: цивільного статусу потерпілого, перебування особи під владою сторони конфлікту, характеру об'єкта, змісту відданого наказу, фактичного зв'язку з конфліктом. Положення статті 9 «Елементи злочинів» Римського статуту в цій частині можуть бути корисним інтерпретаційним орієнтиром, але остаточна оцінка здійснюється за категоріями вини, закріпленими КК України [19; 21].

Ратифікація Римського статуту не змінює загальних правил чинності кримінального закону в часі. Для кожного епізоду має застосовуватися редакція КК України, чинна на час вчинення діяння, з урахуванням правил про зворотну дію закону, який скасовує кримінальну протиправність або пом'якшує відповідальність [14]. У цьому аспекті новели 2024–2025 рр. мають подвійне значення: вони визначають чинне регулювання, але водночас змушують ретельно відрізняти нову криміналізацію від законодавчого уточнення поведінки, яка могла охоплюватися попередньою редакцією бланкетної норми.

Найвиразніше ця проблема постає щодо діянь стосовно дітей. Закон України від 17 червня 2025 р. № 4499-IX прямо назвав у ч. 1 ст. 438 КК України «незаконне переміщення або депортацію дитини, невиправдану затримку її репатріації, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті чи воєнних (бойових) діях» [2]. Проте сам факт появи таких формулювань у 2025 р. не дає достатніх підстав ані для

висновку, що аналогічна поведінка до набрання законом чинності завжди була некараною за ст. 438 КК України, ані для протилежного припущення, що вона автоматично охоплювалася попередньою редакцією. Правильна відповідь можлива лише після перевірки тієї редакції закону й того міжнародного договору, які діяли на момент конкретного епізоду.

Саме тому зміни 2025 р. щодо діянь проти дітей точніше характеризувати як уточнення та конкретизацію диспозиції ст. 438 КК України шляхом прямої вказівки на відповідні форми протиправної поведінки, а не як їх безумовну первинну криміналізацію. Такий підхід узгоджується з вимогою правової визначеності та не допускає поширення положень нової редакції ст. 438 КК України на діяння, вчинені до набрання нею чинності, без урахування правил чинності закону про кримінальну відповідальність у часі.

Суттєвої уваги потребує також співвідношення віддання наказу і командної відповідальності. Стаття 438 КК України безпосередньо охоплює віддання наказу про вчинення передбачених нею діянь [14]. У цьому разі відповідальність пов'язана з активною поведінкою особи: формуванням і доведенням до підлеглого владної вказівки, спрямованої на вчинення забороненого діяння. Для правової оцінки мають значення зміст наказу, реальність відносин підпорядкування, адресат, обставини доведення та психічне ставлення особи до його виконання.

Командна відповідальність (тобто кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників), закріплена у ст. 31-1 КК України, має іншу конструкцію. Її підставою є не злочинний наказ, а нездійснення належного контролю над підлеглими за сукупності встановлених законом передумов: фактичного командування, влади чи контролю; певного рівня обізнаності про вчинення або намір вчинення підлеглими відповідного злочину; невжиття заходів, які командир або начальник повинен був і міг вжити для запобігання, припинення злочину чи повідомлення компетентного органу [1; 14]. За своєю логікою ця конструкція кореспондує ст. 28 «Відповідальність командирів та інших на-

чальників» Римського статуту, однак застосування національної норми вимагає виходити саме з її тексту [7; 19].

Отже, віддання наказу та командна відповідальність не утворюють різні назви одного й того самого способу участі у воєнному злочині. У першому випадку йдеться про активне спрямування поведінки підлеглого; у другому – про відповідальність за неналежний контроль за наявності спеціальних юридичних умов. Змішування цих моделей може призвести до фактичного покладення відповідальності лише за посаду, що суперечило б принципу особистої винної відповідальності. Для командної відповідальності мають бути доведені не лише формальна посада, а реальні владні можливості, інформаційна обізнаність і конкретні заходи, яких особа могла вжити.

Проблема кваліфікації ускладнюється конкуренцією ст. 438 КК України з нормами про умисне вбивство, катування, незаконне позбавлення волі, статеве насильство, заволодіння майном та інші загальнокримінальні діяння. Застосування ст. 438 КК України не може обґрунтовуватися тільки тим, що відповідне діяння вчинене військовослужбовцем або на окупованій території. Водночас і наявність складу загальнокримінального правопорушення не означає, що міжнародно-правова характеристика поведінки втрачає значення. Вирішення питання про конкуренцію чи сукупність потребує порівняння юридичних ознак конкретних норм, а не механічного «додавання» статей.

Показовою в цьому сенсі є позиція Великої Палати Верховного Суду у справі № 415/2182/20, де з остаточної правової оцінки було виключено окремі загальнокримінальні склади як зайві, тоді як діяння, що становили порушення МГП, залишилися кваліфікованими за ст. 438 КК України [10]. Водночас цю позицію не слід абсолютизувати як універсальне правило поглинання. Вирішальним має бути питання, чи охоплює конкретна кримінально-правова норма всі самостійні ознаки вчиненого діяння й чи не залишається поза її межами додаткове посягання, що потребує окремої оцінки.

З появою ст. 442-1 КК України додаткового значення набуло розмежування воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Воєнний злочин передбачає зв’язок зі збройним конфліктом;

злочини проти людяності мають інший контекстуальний елемент – широкий або систематичний напад на цивільне населення відповідно до конструкції національної норми. Тому навіть тоді, коли один фактичний епізод потенційно має ознаки кількох міжнародних злочинів, кожен контекст має бути встановлений самостійно. Самого посилання на існування війни (збройного конфлікту) недостатньо для встановлення ні зв'язку конкретного діяння зі збройним конфліктом, ні ознак нападу на цивільне населення.

Для діянь щодо дітей після змін 2025 р. особливого значення набуває предмет доказування. У справах про незаконне переміщення або депортацію важливими є попереднє місце перебування дитини, характер контролю над територією, підстави і спосіб переміщення, можливість повернення, контакти з батьками чи законними представниками. Для невиправданої затримки репатріації необхідно встановити не лише сам факт неповернення, а й юридично значущі обставини обов'язку та реальної можливості репатріації. У випадках вербування або використання дитини значення мають вік, характер залучення, виконувані функції та їх зв'язок із перебігом збройного конфлікту.

Узагальнення викладеного дає підстави сформулювати послідовний підхід до кримінально-правової кваліфікації, який враховує особливості конструкції та застосування ст. 438 КК України. Так, кваліфікація має починатися з визначення часу діяння і редакції закону про кримінальну відповідальність. Після цього визначаються характер збройного конфлікту, норми МГП, що регулюють відповідну ситуацію, юридичний статус потерпілої особи або об'єкта, конкретна міжнародно-правова заборона та її зв'язок із диспозицією ст. 438 КК України. Лише після встановлення зазначених обставин можна належним чином обґрунтувати зв'язок конкретного діяння зі збройним конфліктом, визначити його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, форму індивідуальної відповідальності та вирішити питання конкуренції кримінально-правових норм.

Перевага такої моделі полягає в тому, що вона не дозволяє підмінити кримінально-правову кваліфікацію загальним описом порушення МГП. Кожне посилання на міжнародне право має

виконувати конкретну функцію: визначати сферу застосування, захищений статус, заборонену поведінку або допомагати тлумачити відповідну ознаку складу злочину. Водночас встановлення кожної ознаки складу злочину, передбаченого ст. 438 КК України, має ґрунтуватися на належних доказах, а саме по собі посилання на відповідні міжнародно-правові норми не може замінити доказування фактичних обставин. Саме поєднання міжнародно-правового обґрунтування та кримінально-правової оцінки фактичних обставин створює належну основу для судового рішення.

Подальше вдосконалення практики застосування ст. 438 КК України, на нашу думку, має бути спрямоване насамперед на формування єдиних підходів до кримінально-правового обґрунтування кваліфікації воєнних злочинів. З огляду на бланкетний характер цієї норми особливого значення набуває послідовне встановлення та належне відображення у процесуальних і судових рішеннях обставин, необхідних для застосування відповідної норми МГП та встановлення ознак конкретного воєнного злочину. У повідомленні про підозру, обвинувальному акті та вироку доцільно чітко розмежовувати фактичні обставини, що характеризують збройний конфлікт; міжнародно-правову підставу застосування відповідного правила МГП; юридичний статус потерпілої особи чи об'єкта; зміст конкретного порушення; ознаки суб'єктивної сторони та роль особи у його вчиненні. Щодо військових командирів та інших начальників додаткового встановлення потребують фактичний обсяг їхньої влади і контролю, рівень обізнаності про поведінку підлеглих, а також заходи, яких вони повинні були і реально могли вжити для запобігання або припинення відповідних діянь.

Окремого значення набуває систематичне використання актуальної практики Верховного Суду. Перші касаційні рішення вже сформували орієнтири щодо співвідношення ст. 438 КК України зі злочином агресії (ст. 437 КК України), захищеного статусу цивільних осіб, оцінки поведінки комбатанта, виконання явно злочинного наказу та кваліфікації діянь в умовах окупації [10; 11; 12; 13]. Утім, судова практика у цій сфері продовжує формуватися, тому правові позиції, викладені у відпові-

дних рішеннях, мають застосовуватися з урахуванням фактичних обставин конкретної справи та не можуть сприйматися як універсальні для всіх можливих ситуацій.

Висновки. Стаття 438 КК України залишається центральною нормою національного кримінального законодавства про воєнні злочини, але її правильне застосування вимагає одночасного врахування кримінально-правових і міжнародно-правових категорій. Бланкетний характер цієї статті не звільняє правозастосувача від вимог юридичної визначеності; навпаки, він посилює вимогу точно встановлювати норму МГП, яка конкретизує кримінально-правову заборону.

Договірні та звичаєві норми МГП мають різне функціональне значення в механізмі застосування ст. 438 КК України. Для формули «інші порушення законів та звичаїв війни» першочергового значення набуває конкретний міжнародний договір, обов'язковий для України. Звернення до звичаєвого МГП, практики міжнародних судових установ та положень Римського статуту є необхідним для належного тлумачення ст. 438 КК України, однак їх значення для кримінально-правової кваліфікації не є тотожним. Використання цих джерел має узгоджуватися з вимогами правової визначеності та не може призводити до розширювального тлумачення кримінально-правової заборони на шкоду особі.

Для правильної кримінально-правової кваліфікації необхідно встановити зв'язок конкретного діяння зі збройним конфліктом, визначити захищений статус особи або об'єкта та з'ясувати об'єктивні й суб'єктивні ознаки відповідного порушення. Послідовне встановлення зазначених обставин дає змогу відмежувати воєнний злочин від загальнокримінального діяння, вчиненого в умовах збройного конфлікту, але не пов'язаного з ним у кримінально-правовому значенні. Віддання наказу за ст. 438 КК України та відповідальність військових командирів й інших начальників за ст. 31-1 КК України мають самостійні підстави й повинні оцінюватися окремо.

Застосування законодавчих змін 2024–2025 рр. потребує обов'язкового врахування правил чинності закону про кримінальну відповідальність у часі. Особливого значення це набуває

щодо нової редакції ч. 2 ст. 438 КК України, а також прямого закріплення у диспозиції ч. 1 цієї статті окремих форм протиправної поведінки щодо дітей. При цьому пізніша редакція закону не може сама по собі слугувати підставою для висновку про кримінальну протиправність діяння, вчиненого до набрання нею чинності.

Запропонована у статті послідовність кваліфікації ґрунтується на необхідності встановлення фактичних обставин, визначення норми МГП, що підлягає застосуванню, та з'ясування ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого КК України. Такий підхід сприяє обґрунтованій кримінально-правовій оцінці діяння, дозволяє уникнути необґрунтованого застосування суміжних кримінально-правових норм і водночас забезпечує належне врахування міжнародно-правової природи воєнного злочину.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 р. № 4012-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text (дата звернення: 16.09.2026).

2. Про внесення зміни до статті 438 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконне переміщення, депортацію, невиправдану затримку репатріації дитини, вербування та використання дитини у військових цілях : Закон України від 17.06.2025 р. № 4499-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-20#Text (дата звернення: 16.09.2026).

3. Хавронюк М. І. Міжнародні договори в розумінні ст. 438 Кримінального кодексу України. *Право України.* 2023. № 5. С. 66–84. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2023-05.

4. Демидова Л. М. Воєнні злочини: проблеми визначення та кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84. Т. 3. С. 278–284. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.42.

5. Киричко В. М. Імплементація положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. *Вісник Асоціації кримінального права*

України. 2024. № 2 (22). С. 1–52. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.315947.

6. Загиней-Заболотенко З. А., Шевчук А. В. Воєнні злочини: проблеми кваліфікації та призначення покарання : монографія. Київ : ВАІТЕ, 2025. 270 с.

7. Федорович Н. А. Правова природа командної відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 288–294. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.43.

8. Kuczyńska H., Kosylo A. The Long-awaited Breakthrough Legislation – Changes in Ukrainian Criminal Law Due to the Ratification of the Rome Statute. *Polish Yearbook of International Law*. 2024. Vol. 44. P. 87–111. DOI: https://doi.org/10.24425/PYIL.2025.156716.

9. Кришевич О. В. Воєнні злочини: проблемні питання кваліфікації та розмежування з суміжними кримінальними правопорушеннями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 93. Ч. 4. С. 125–130. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.4.18.

10. Ключові висновки ВС за 2017–2025 роки. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1935623/ (дата звернення: 16.09.2026).

11. ККС ВС розглянув перше кримінальне провадження щодо порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України). *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1565349/ (дата звернення: 16.09.2026).

12. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика): рішення, внесені до ЄДРСР, за березень 2026 року. *Верховний Суд*. URL: https://strapi.supreme.court.gov.ua/uploads/Oglyad_KKS_03_2026_bc476246e1.pdf (дата звернення: 16.09.2026).

13. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика) : рішення, внесені до ЄДРСР, за квітень 2026 року. *Верховний Суд*. URL: https://strapi.supreme.court.gov.ua/uploads/Oglyad_KKS_04_2026_f6cd695a6c.pdf (дата звернення: 16.09.2026).

14. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 16.09.2026).

15. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 16.09.2026).

16. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 16.09.2026).

17. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 25.09.2026).

18. Customary IHL Database. *International Committee of the Red Cross*. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl (accessed: 16.09.2026).

19. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 16.09.2026).

20. Situation in Ukraine. ICC-01/22. *International Criminal Court*. URL: https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine (accessed: 16.09.2026).

21. Elements of Crimes. *International Criminal Court*. The Hague: International Criminal Court, 2013. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf (accessed: 16.09.2026).

Puzyrov M.,
Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher,
Head of the Department of Legal Disciplines
at Educational and Scientific Institute of Personnel Management,
National Academy of the National Guard of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine
e-mail: mpuzyrov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7814-9476;

Olefir L.,
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor Department of Formation and
Development Professional Competence of the Personnel of the State
Criminal and Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
e-mail: 2017oli@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Tomkov N.,
PhD in Law,
Senior Lecturer of the Department of Theory and History of State and Law, International Law,
Faculty of Humanities (full-time and part-time education),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
e-mail: tomkov1495@gmail.com
ORCID: 0009-0001-5243-3786

CRIMINAL-LAW QUALIFICATION OF WAR CRIMES UNDER ARTICLE 438 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: INTERNATIONAL LEGAL FOUNDATIONS AND PROBLEMS OF APPLICATION

The article examines current issues of the criminal-law qualification of war crimes under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account the ratification of the Rome Statute, the legislative amendments introduced in 2024–2025, and the current case law of the Supreme Court. The specific features of the blanket construction of Article 438 of the Criminal Code of Ukraine are analysed, and the need to distinguish the legal significance of treaty-based and customary rules of international humanitarian law is substantiated. Particular attention is drawn to the fact that the provisions of the Rome Statute and the case law of international judicial institutions may serve as important interpretative reference points, but should neither substitute for the relevant national criminal-law provision nor lead to an extensive interpretation of criminal liability contrary to the principle of legality.

It is established that the proper criminal-law qualification of a war crime requires a consistent determination of the nature of the armed conflict, the connection between the particular conduct and that conflict, the protected status of the person or object, the content of the violated rule of international humanitarian law, as well as the objective and subjective elements of the relevant criminal offence. The relationship between ordering conduct prohibited under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine and the criminal liability of military commanders and other superiors under Article 31-1 of the Criminal Code of Ukraine is analysed. Emphasis is placed on the need to comply with the rules governing the temporal application of the law on criminal liability when applying the 2024–2025 amendments, including the new wording of Part 2 of Article 438 of the Criminal Code of Ukraine and the provisions concerning certain forms of unlawful conduct involving children.

A consistent approach to criminal-law qualification is proposed, encompassing the establishment of the relevant factual circumstances, the identification of the appropriate rule of international humanitarian law, and the determination of the elements of the criminal offence. It is argued that this approach contributes to a proper criminal-law assessment of the conduct, facilitates the distinction between

war crimes and ordinary criminal offences, and enables the correct resolution of issues concerning the concurrence of criminal-law provisions.

Key words: *war crimes, laws and customs of war, international humanitarian law, Rome Statute of the International Criminal Court, Supreme Court, case law, armed conflict, martial law, military (combat) operations, blanket disposition, criminal liability, command liability, criminal-law qualification, elements of a criminal offence (crime), protected status of a person or object, victim, aggrieved person.*

References

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy u zviazku z ratyfikatsiieiu Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho [On amendments to the Criminal Code and the Criminal Procedure Code of Ukraine in connection with the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and amendments thereto], Law of Ukraine No. 4012-IX (2024, October 9). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zminy do statti 438 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vstanovlennia vidpovidalnosti za nezakonne peremishchennia, deportatsiiu, nevypravdanu zatrymku repatriatsii dytyny, verbuvannia ta vykorystannia dytyny u viiskovykh tsiliakh [On amending Article 438 of the Criminal Code of Ukraine to establish liability for the unlawful transfer, deportation, unjustified delay in the repatriation of a child, recruitment, and use of a child for military purposes], Law of Ukraine No. 4499-IX (2025, June 17). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-20#Text [in Ukrainian].

3. Khavroniuk, M. I. (2023). Mizhnarodni dohovory v rozuminni statti 438 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [International treaties within the meaning of Article 438 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine],* (5), 66–84. https://doi.org/10.33498/louu-2023-05 [in Ukrainian].

4. Demydova, L. M. (2024). Voienni zlochyny: Problemy vyznachennia ta kvalifikatsii [War crimes: problems of definition and qualification]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo [Uzhhorod National University Herald. Series: Law], 3*(84), 278–284. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.42 [in Ukrainian].

5. Kyrychko, V. M. (2024). Implementatsiia polozhen Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: Rezultaty i perspektyvy [Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court in the Criminal Code of Ukraine: Results and prospects]. *Visnyk Asotsiatsii Kryminalnoho Prava Ukrainy [Herald of*

the Association of Criminal Law of Ukraine], *2*(22), 1–52. https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.315947 [in Ukrainian].

6. Zahinei-Zabolotenko, Z. A., & Shevchuk, A. V. (2025). *Voienni zlochyny: Problemy kvalifikatsii ta pryznachennia pokarannia* [War crimes: Issues of legal qualification and sentencing]. VAITE. [in Ukrainian].

7. Fedorovych, N. A. (2025). Pravova pryroda komandnoi vidpovidalnosti [The legal nature of command responsibility]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo [Uzhhorod National University Herald. Series: Law], 3*(89), 288–294. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.43 [in Ukrainian].

8. Kuczyńska, H., & Kosylo, A. (2024). The long-awaited breakthrough legislation: Changes in Ukrainian criminal law due to the ratification of the Rome Statute. *Polish Yearbook of International Law,* (44)*,* 87–111. https://doi.org/10.24425/PYIL.2025.156716

9. Kryshevych, O. V. (2026). Voienni zlochyny: Problemni pytannia kvalifikatsii ta rozmezhuvannia z sumizhnymy kryminalnymy pravoporушenniamy [War crimes: Issues of legal qualification and distinction from related criminal offenses]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo [Uzhhorod National University Herald. Series: Law], 4*(93), 125–130. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.4.18 [in Ukrainian].

10. Supreme Court of Ukraine. (2025, December 15). *Kliuchovi vysnovky VS za 2017–2025 roky* [Key conclusions of the Supreme Court for 2017–2025]. https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1935623/ [in Ukrainian].

11. Supreme Court of Ukraine. (2024, February 29). *KKS VS rozghlianuv pershe kryminalne provadzhennia shchodo porushennia zakoniv ta zvychaiiv viiny (stattia 438 KK Ukrainy)* [The Criminal Cassation Court of the Supreme Court considered the first criminal proceeding concerning violations of the laws and customs of war (Article 438 of the Criminal Code of Ukraine)]. https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1565349/ [in Ukrainian].

12. Supreme Court of Ukraine. (2026). *Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu (aktualna praktyka): rishennia, vneseni do YeDRSR, za berezen 2026 roku* [Review of the case law of the Criminal Cassation Court within the Supreme Court (current practice): Decisions entered in the Unified State Register of Court Decisions in March 2026]. https://strapi.supreme.court.gov.ua/uploads/Oglyad_KKS_03_2026_bc476246e1.pdf [in Ukrainian].

13. Supreme Court of Ukraine. (2026). *Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu (aktualna*

praktyka): Rishennia, vneseni do YeDRSR, za kviten 2026 roku [Review of the case law of the Criminal Cassation Court within the Supreme Court (current practice): Decisions entered in the Unified State Register of Court Decisions in April 2026]. https://strapi.supreme.court.gov.ua/uploads/Oglyad_KKS_04_2026_f6cd695a6c.pdf [in Ukrainian].

14. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine], Law of Ukraine No. 2341-III (2001, April 5). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text [in Ukrainian].

15. Zhenevska konventsiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny [Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War] (1949, August 12). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text [in Ukrainian].

16. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I) [Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)]. (1977, June 8). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text [in Ukrainian].

17. IV Konventsiia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli [Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land] (1907, October 18). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text [in Ukrainian].

18. International Committee of the Red Cross. (n.d.). *Customary IHL database*. Retrieved September 16, 2026. https://ihldatabases.icrc.org/en/customary-ihl

19. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Rome Statute of the International Criminal Court] (1998, July 17). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text [in Ukrainian].

20. International Criminal Court. (n.d.). *Situation in Ukraine (ICC-01/22)*. Retrieved September 16, 2026. https://www.icccpi.int/situations/ukraine

21. International Criminal Court. (2013). *Elements of crimes*. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes. pdf

Дата першого надходження статті до видання: 16.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.09.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

ISSN 2617-0159

УДК 343.95:614.2:343.8
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Столяренко М. В.,
заступник начальника відділу міжнародного
співробітництва та проєктної роботи,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
e-mail: maria.stoliarenko8@gmail.com
ORCID: 0009-0007-0942-3607

ВИКОРИСТАННЯ ЗНАНЬ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ МЕДИЦИНИ В КРИМІНОЛОГІЇ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АСПЕКТ ТА ПРИКЛАДНІ МЕХАНІЗМИ

У статті здійснено комплексне науково-практичне дослідження теоретичних, методологічних та прикладно-правових засад використання знань пенітенціарної медицини у кримінологічній науці та правоохоронній діяльності. Розкрито сутність і специфіку пенітенціарної медицини як міждисциплінарної галузі, що володіє унікальним масивом даних щодо соматичного, психічного та соціопатологічного стану осіб, які перебувають в умовах ізоляції від суспільства. Проаналізовано причинно-наслідковий зв'язок між медичними показниками (соматичні патології, психічні розлади, залежності) та криміногенною поведінкою засуджених як під час відбування покарання, так і після звільнення.

Визначено ключові напрями застосування медико-біологічних і психіатричних знань у кримінологічному профілюванні, оцінці ризиків пенального та постпенітенціарного рецидиву (зокрема в межах RNR-моделі), профілактиці аутоагресивних дій та насильницької злочинності. Обґрунтовано необхідність переходу від вузьконормативної парадигми кримінології до біопсихосоціальної моделі аналізу особистості злочинця. Висвітлено етико-правові та організаційні колізії, зокрема проблему дотримання лікарської таємниці під час кримінологічних досліджень та міжвідомчу роз'єднаність органів ДКВС України, МОЗ та системи пробації. Запропоновано конкретні шляхи оптимізації законодавства та науково-практичної взаємодії.

Ключові слова: *пенітенціарна медицина, пенітенціарна кримінологія, рецидивна злочинність, детермінація злочинної поведінки, біопсихосоціальна модель, психофізичний стан засуджених, оцінка ризиків та потреб, ресоціалізація, пробація.*

Постановка проблеми та ступінь її наукового дослідження. Забезпечення права на охорону здоров'я осіб, позбавлених волі, та запобігання кримінальним правопорушенням є взаємо-

© Столяренко М. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

пов'язаними, проте самостійними завданнями. Належна медична допомога має надаватися відповідно до потреб людини незалежно від прогнозованого впливу лікування на її подальшу поведінку. Водночас відомості про стан здоров'я, функціональні обмеження та доступність допомоги можуть поглиблювати розуміння умов адаптації до ув'язнення, участі у програмах ресоціалізації й повернення до життя в громаді.

Формування пенітенціарної медицини як системи самостійних допоміжних механізмів для кримінологічних розроблень дотепер залишається для сучасної науки недостатньо розробленим питанням. Для кримінології висновки медичних галузей актуалізують питання не лише індивідуальних особливостей засудженого, а й організаційних умов, за яких медичні та соціальні потреби залишаються незадоволеними. До останнього часу питанням охорони здоров'я засуджених осіб, а також значенню медичного інструментарію в сучасній правовій та кримінологічній науці не приділено належної уваги. Окремі аспекти запобігання злочинності в місцях позбавлення волі, дослідження особистості злочинця та проблеми ресоціалізації висвітлено у працях таких науковців, як В. М. Благута, О. М. Джужа, О. Г. Колб, В. О. Корчинський, П. Г. Пономарьов, В. М. Синьов, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець та ін. Проблематику пенітенціарної психіатрії та медицини вивчали В. С. Битенський, О. К. Напрєєнко, В. О. Глушков В. Ф. Пузирний та закордонні дослідники (D. A. Andrews, J. Bonta, S. Fazel та ін.).

Разом з тим у вітчизняній юридичній науці бракує комплексних праць, присвячених системному застосуванню емпіричних даних пенітенціарної медицини саме в кримінологічному прогнозуванні, профілюванні та профілактичній діяльності пенітенціарних закладів та органів пробації.

Сучасний стан розвитку кримінологічної науки характеризується активним відходом від монодисциплінарних моделей пояснення злочинності. Практика виконання кримінальних покарань доводить, що виключно правові, соціологічні чи кримінально-виконавчі підходи виявляються недостатніми для розкриття глибоких механізмів злочинної поведінки, особливо коли йдеться про пенітенціарну та рецидивну злочинність.

Пошук високоефективних інструментів запобігання злочинам вимагає залучення природничих і медичних наук, серед яких особливе місце посідає пенітенціарна медицина.

Нині пенітенціарна медицина втратила зв'язок із цивільною сферою охорони здоров'я та функціонує максимально автономно. Водночас вона продовжує користуватися послугами цивільної медицини – поза встановленим порядком і безоплатно для надавачів таких послуг. Засуджені та ув'язнені не інтегровані в загальну систему охорони здоров'я. Це унеможливлює впровадження прогресивних методів лікування в пенітенціарній системі, зумовлює значні невиправдані витрати, а також ускладнює продовження лікування після звільнення. Засуджені та ув'язнені не мають доступу до тих самих медичних послуг і ресурсів, що й інші категорії населення [1, p. 1072]. Як теоретична категорія пенітенціарна медицина є унікальною галуззю, розташованою на стику загальної медицини, психіатрії, наркології, гігієни, кримінально-виконавчого права та кримінології. Вона вивчає закономірності виникнення, перебігу, лікування та профілактики захворювань у специфічних умовах ізоляції від суспільства. Нагромаджений пенітенціарною медициною масив даних про фізичне, психоемоційне та неврологічне здоров'я спецконтингенту є багатим емпіричним джерелом для кримінологічного аналізу. Проблема полягає також у визначенні науково обґрунтованих і юридично допустимих способів використання таких знань. Механічне перенесення медичного діагнозу до кримінологічної характеристики створює ризик стигматизації. Ігнорування стану здоров'я своєю чергою може спричиняти невідповідність профілактичних програм можливостям людини. Отже, міждисциплінарний підхід потребує одночасного узгодження предметів дослідження, професійних повноважень і правил оброблення інформації.

Актуальність дослідження посилюється масштабним реформуванням кримінально-виконавчої системи України, гармонізацією національного законодавства з європейськими стандартами (зокрема Європейськими пенітенціарними правилами, рішеннями ЄСПЛ), а також необхідністю оптимізації функціонування системи оцінки ризиків рецидиву.

Практичне значення проблеми для України пов'язане з удосконаленням індивідуальної роботи із засудженими, підготовкою персоналу, забезпеченням наступності допомоги під час переведення та звільнення, а також оцінюванням результатів ресоціалізації. Йдеться про створення механізму, який дозволяє враховувати медичні потреби без перетворення лікування на інструмент дисциплінарного контролю.

Метою статті є здійснення системного аналізу теоретичних засад, прикладних механізмів та перспектив використання знань пенітенціарної медицини в кримінології для підвищення ефективності запобігання пенальній і постпенітенціарній злочинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пенітенціарна медицина акумулює інформацію про специфічних резидентів пенітенціарних закладів, фізичний та ментальний стан якого суттєво відрізняється від загальних показників у популяції. Особи, які потрапляють до установ виконання покарань (УВП) та слідчих ізоляторів (СІЗО), у переважній більшості походять з маргіналізованих або соціально неблагополучних верств населення. Пенітенціарну медицину в контексті цієї статті доцільно розглядати як сферу медичних знань і практики, спрямовану на охорону здоров'я людей в умовах несвободи. Її міждисциплінарний потенціал для кримінології полягає в поясненні того, як потреби у лікуванні, функціональні можливості людини та характеристики інституційного середовища взаємодіють із процесами соціальної адаптації. На фоні цього пенітенціарна медицина завжди асоціюється з медичною допомогою, що, як правило, розглядається як комплекс заходів, спрямованих на запобігання захворюванням, ранню діагностику, медичну допомогу особам з гострими та хронічними захворюваннями, на реабілітацію хворих та інвалідів з метою продовження їх активного довголіття [2, с. 132]. Також її часто розглядають як комплекс професіональних, діагностичних і лікувальних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення хвороб і відновлення втраченого здоров'я людини [3, с. 236, 237]. Медична допомога є важливою частиною охорони здоров'я пенітенціарного спеціального контингенту, яка теж має вплив на криміногенну ситуацію в місцях несвободи ДКВС України.

За даними офіційної статистики та медико-кримінологічних моніторингів, серед резидентів пенітенціарних закладів спостерігається кричуща концентрація таких розладів:

1. Інфекційні та хронічні захворювання: туберкульоз (у тому числі мультирезистентні форми), ВІЛ-інфекція / СНІД, вірусні гепатити В і С, захворювання, що передаються статевим шляхом.

2. Розлади психіки та поведінки, спричинені вживанням психоактивних речовин (ПАР): опіоїдна, алкогольна, полінаркотична залежності.

3. Психічні та неврологічні патології: розлади особистості (психопатії), межові психічні стани, органічні ураження ЦНС, наслідки черепно-мозкових травм, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

З погляду кримінології ці медичні дані – не просто медичні діагнози. Вони є потенційними детермінантами, індикаторами дезадаптації або криміногенними потребами. Відсутність належної діагностики та лікування цих станів робить будь-які виховні чи виправні заходи неефективними.

Пенітенціарна злочинність – негативне соціально-правове явище, що об'єднує сукупність кримінально карних діянь, пов'язаних із процесом виконання та відбування покарань, має свої закономірності, кількісні та якісні характеристики й у зв'язку з цим вимагає специфічних державних і суспільних антикримінальних заходів впливу. Отже, пенітенціарна злочинність є різновидом більш загального соціального феномена – злочинності загалом, тому закономірно їй притаманні всі змістовні ознаки останньої. Утім, пенітенціарна злочинність характеризується низкою відмінних особливостей, які проявляються насамперед у причинному комплексі та мотивації формування злочинної поведінки і, як наслідок, у її рівні й тенденціях розвитку. Тому самостійне вивчення пенітенціарної злочинності дозволяє більш глибоко дослідити її особливості, специфіку детермінації, а також розробити диференційовані заходи з її запобігання [4, с. 129]. Аналіз механізму вчинення цих злочинів демонструє тісний зв'язок із психофізичним станом засуджених.

1. Насильницька злочинність та немотивована агресія. Конфлікти та насильницькі посягання всередині УВП (напади на

засуджених або персонал, завдання тілесних ушкоджень) часто продиктовані не лише боротьбою за статус у кримінальній ієрархії, а й медико-психіатричними факторами:

– абстинентний синдром (синдром відміни): відсутність доступу до наркотичних речовин у перші дні тримання під вартою викликає гострі психотичні стани, дезорієнтацію та високий рівень агресії;

– органічні ураження головного мозку та психопатії (особи з дисфункцією лобових часток головного мозку мають суттєво знижений поріг стримування імпульсів, звичайний побутовий конфлікт у камері у них миттєво переростає у жорстоке насильство);

– недіагностовані розлади психіки (шизофренічні стани, маячні ідеї переслідування, афективні розлади в умовах сенсорної депривації загострюються, провокуючи напади на оточення).

2. Аутоагресивна поведінка (суїциди та самоушкодження). Суїцидальна поведінка та акти самоушкодження (членування, ковтання сторонніх предметів) є однією з найгостріших проблем УВП та СІЗО. За статистикою рівень суїцидів у місцях позбавлення волі удвічі перевищує середньостатистичний показник по країні.

Аналіз публікацій у сфері пенітенціарної медицини (див., наприклад, [5; 6]) дає змогу диференціювати аутоагресію на два типи:

1. Демонстративно-шантажна поведінка: використовується як інструмент тиску на адміністрацію УВП задля отримання пільг, переведення до іншої камери або ділянки.

2. Істинна суїцидальна поведінка: викликана гострою реакцією на стрес (реактивні стани), депресивними розладами, «синдромом депривaційного шоку» в перші тижні ув'язнення.

Завдяки впровадженню медичних карт суїцидального ризику та проведенню первинного психіатричного скринінгу вдається вчасно виявляти осіб з високим ризиком аутоагресії та застосовувати комплексні медико-психологічні інтервенції замість виключно ізоляційно-режимних заходів.

Сучасна кримінологія спирається на концепцію RNR (Risk-Needs-Responsivity / ризик-потреба-сприйнятливість), яка є основою роботи органів пробації та пенітенціарних установ у розвинених країнах світу [7, с. 142]. Така модель передбачає, що

інтенсивність впливу на правопорушника має відповідати рівню ризику вчинення ним повторного злочину, а сам вплив повинен бути спрямований на корекцію його криміногенних потреб. Варто зауважити, що, не враховуючи медичні показники, неможливо сформувати об'єктивний індивідуальний план роботи із засудженим. Наприклад, якщо особа вчиняє крадіжки виключно для купівлі наркотичних речовин, то правові лекції чи виховні бесіди марні, допоки не буде усунуто фізіологічну та психологічну залежність від наркотику.

Один з найважливіших напрямів застосування медичних знань у кримінології полягає в забезпеченні безперервності лікування під час переходу особи з установи виконання покарань у вільне суспільство.

Перші 1–3 місяці після звільнення є найбільш критичними з точки зору вчинення повторних злочинів або настання смерті засудженого через передозування. Коли особа, яка отримувала лікування в УВП (наприклад, протитуберкульозну терапію, антиретровірусну терапію або замісну підтримувальну терапію), опиняється на волі без медичного супроводу, виникає ланцюгова реакція: переривання лікування – загострення хвороби / абстиненція – втрата працездатності – маргіналізація – рецидив злочину.

Незважаючи на високу теоретичну та практичну цінність, використання знань пенітенціарної медицини в кримінології зазнає низку серйозних перешкод.

1. Етико-правові колізії та лікарська таємниця. Відповідно до ст. 286 Цивільного кодексу України та Основи законодавства України про охорону здоров'я кожна особа має право на таємницю про стан свого здоров'я. Науковці-кримінологи та оперативно-режимний персонал УВП нерідко стикаються із законодавчими обмеженнями щодо доступу до медичних карт засуджених. Це ускладнює проведення репрезентативних наукових досліджень та заважає розробленню індивідуальних профілактичних карток.

2. Міжвідомча та структурна роз'єднаність. В Україні триває процес передачі медичного забезпечення пенітенціарної системи від Міністерства юстиції України до системи Міністерства охо-

рони здоров'я України (установа ДУ «Центр охорони здоров'я ДКВС України»). З одного боку, це гарантує незалежність лікарів від адміністрації колоній. З іншого боку, створює інформаційний бар'єр між медиками, оперативними працівниками та офіцерами пробації, які часто працюють ізольовано один від одного.

3. Брак кадрового забезпечення та ресурсне голодування. Нестача кваліфікованих пенітенціарних психіатрів, наркологів та психотерапевтів призводить до того, що медичний огляд під час вступу особи до СІЗО чи УВП має формальний характер. Як наслідок – значна частина психічних розладів та депресивних станів залишаються недіагностованими, що викривляє кримінологічну статистику й унеможливлює своєчасну профілактику.

Для розв'язання окреслених проблем та забезпечення ефективного використання знань пенітенціарної медицини у кримінології вбачається доцільним реалізувати комплекс таких заходів:

– внести зміни до Кримінально-виконавчого кодексу України та Закону України «Про пробацію», передбачивши чіткий механізм деперсоналізованого використання медичних даних для оцінки ризиків рецидиву;

– законодавчо закріпити обов'язковість проходження програм лікування залежностей як умову для застосування умовно-дострокового звільнення;

– створити спеціалізовані міждисциплінарні лабораторії біокримінологічних досліджень при провідних юридичних та медичних закладах вищої освіти України.

Висновки.

1. Використання знань пенітенціарної медицини в кримінології є об'єктивною вимогою сучасної науки. Воно забезпечує перехід від спрощеного правового сприйняття правопорушника до повноцінної біопсихосоціальної моделі особистості злочинця.

2. Знання пенітенціарної медицини можуть розширювати пояснювальні й прикладні можливості кримінології за умови, що стан здоров'я аналізується у взаємозв'язку із соціальними та інституційними обставинами. Медичний діагноз не є самодостатнім показником криміногенного ризику, а забезпечення ліку-

вання становить самостійну мету, незалежну від очікуваного зменшення повторної злочинності.

3. Обґрунтовано необхідність окремого оцінювання медичних потреб, ризику самоушкодження та ризику кримінального правопорушення. Прикладне використання медичних знань доцільно спрямовувати на адаптацію програм, організацію доступної допомоги та усунення перешкод для участі у ресоціалізаційних заходах. Передавання відповідних рекомендацій потребує належної правової підстави й не скасовує режиму лікарської таємниці.

4. Пенітенціарна медицина виступає джерелом цінних емпіричних даних про соматичний, психічний та наркологічний стан засуджених, які є ключовими детермінантами пенальної злочинності (насильство, суїциди) та основними динамічними чинниками ризику (criminogenic needs) постпенітенціарного рецидиву.

5. Системне залучення медичних даних у RNR-модель оцінки ризиків та впровадження концепції безперервності допомоги дозволяє суттєво підвищити ефективність програм ресоціалізації та діяльності органів пробації.

6. Подальший розвиток цього напряму вимагає подолання міжвідомчих розривів між ДКВС, МОЗ та системою пробації, врегулювання питань лікарської таємниці у кримінологічних дослідженнях та належного кадрово-ресурсного забезпечення пенітенціарної охорони здоров'я.

Список використаних джерел

1. Iakovets I., Stepanyuk A., Zverkhovska V. Penitentiary medicine in the context of national health care reform in Ukraine. *Wiadomości Lekarskie*. 2023. Vol. 76. No. 5. Pt. 1. P. 1068–1074. DOI: 10.36740/WLek 202305127.

2. Дейкун М. П. Наукове обґрунтування деяких напрямів розвитку медичної допомоги на сучасному етапі соціально-економічних реформ. *Лікарська справа.* 1999. № 6. С. 131–134.

3. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. Практикум : навч. посіб. / Ю. В. Вороненко та ін. ; за ред. Ю. В. Вороненка, В. В. Рудень. Львів : Новий Світ-2000, 2007. 375 с.

4. Богатирьов А. І., Пузирьов М. С. Теоретико-прикладна проблема наукового визначення поняття «пенітенціарна злочинність». *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 125–129.

5. Лехтметс А., Понт Й. Охорона здоров'я та медична етика в пенітенціарних установах : посібник для медичного персоналу пенітенціарних установ та іншого персоналу, відповідального за стан здоров'я засуджених та ув'язнених. Рада Європи, 2016. 78 с.

6. Проблема аутоагресії: говоримо про болісні моменти та як знайти вихід. *Черкаський обласний центр контролю та профілактики хвороб.* 06.03.2025. URL: https://ck.cdc.gov.ua/news/problema-autoagresiyi-govorymo-pro-bolisni-momenty-ta-yak-znajty-vyhid/ (дата звернення: 15.09.2026).

7. Bonta J., Andrews D. A. *The Psychology of Criminal Conduct*. 6th ed. Routledge, 2017. 470 p.

Stoliarenko M.,
Deputy Head of the Department of
International Cooperation and Project Activities,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
e-mail: maria.stoliarenko8@gmail.com
ORCID: 0009-0007-0942-3607

THE USE OF PENITENTIARY MEDICINE IN CRIMINOLOGY: AN INTERDISCIPLINARY PERSPECTIVE AND PRACTICAL MECHANISMS

The article presents a comprehensive scientific and practical study of the theoretical, methodological, and applied legal foundations for integrating penitentiary medicine knowledge into criminological science and law enforcement practice. The essence and specificity of penitentiary medicine are revealed as an interdisciplinary field possessing a unique body of data regarding the somatic, mental, and sociopathological condition of individuals held in isolation from society. The causal link between medical indicators (somatic pathologies, mental disorders, addictions) and the criminogenic behavior of convicts is analyzed, both during sentence serving and post-release.

Key directions for applying medico-biological and psychiatric knowledge in criminological profiling, assessing risks of penal and post-penitentiary recidivism (specifically within the RNR model framework), as well as preventing auto-aggressive behavior and violent crime are determined. The necessity of shifting from a narrow normative paradigm of criminology to a biopsychosocial model of offender personality analysis is substantiated. Ethical, legal, and organizational conflicts are highlighted, including the issue of maintaining medical confidentiality during criminological research and the interagency fragmentation among the State Executive Service of Ukraine, the Ministry of Health, and the probation system. Concrete ways to optimize legislation and scientific-practical cooperation are proposed.

Key words: *penitentiary medicine, penitentiary criminology, recidivism, determination of criminal behavior, biopsychosocial model, psychophysical state of convicts, risk and needs assessment, resocialization, probation.*

References

1. Iakovets, I., Stepanyuk, A., & Zverkhovska, V. (2023). Penitentiary medicine in the context of national health care reform in Ukraine. *Wiadomości Lekarskie, 76*(5), Pt. 1, 1068–1074. https://doi.org/10.36740/WLek202305127

2. Deikun, M. P. (1999). Naukove obgruntuvannia deiakykh napriamiv rozvytku medychnoi dopomohy na suchasnomu etapi sotsialno-ekonomichnykh reform [Scientific substantiation of certain directions for the development of medical care at the current stage of socioeconomic reforms]. *Likarska sprava,* (6), 131–134. [in Ukrainian].

3. Voronenko, Yu. V., & Ruden, V. V. (Eds.). (2007). *Sotsialna medytsyna ta orhanizatsiia okhorony zdorovia. Praktykum* [Social medicine and health care organization: Practical manual]. Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].

4. Bohatyrov, A. I., & Puzyrov, M. S. (2015). Teoretyko-prykladna problema naukovoho vyznachennia poniattia "penitentsiarna zlochynnist" [Theoretical and applied problem of the scientific definition of the concept of penitentiary crime]. *Pravo i suspilstvo [Law and Society],* (3), 125–129 [in Ukrainian].

5. Lehtmets, A., & Pont, J. (2016). *Okhorona zdorovia ta medychna etyka v penitentsiarnykh ustanovakh: Posibnyk dlia medychnoho personalu penitentsiarnykh ustanov ta inshoho personalu, vidpovidalnoho za stan zdorovia zasudzhenykh ta uviaznenykh* [Health care and medical ethics in prison: A manual for health-care workers and other prison staff with responsibility for prisoners' well-being]. Council of Europe [in Ukrainian].

6. Cherkasy Regional Center for Disease Control and Prevention. (2025, March 6). *Problema autoahresii: Hovorymo pro bolisni momenty ta yak znaity vykhid* [The problem of autoaggression: Discussing painful experiences and how to find a way out]. https://ck.cdc.gov.ua/news/problema-autoagresiyi-govorymo-pro-bolisni-momenty-ta-yak-znajty-vyhid/ [in Ukrainian].

7. Bonta, J., & Andrews, D. A. (2017). *The psychology of criminal conduct* (6th ed.). Routledge.

Дата першого надходження статті до видання: 16.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.10.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

ІІ. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 343.8
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Сіренко К. Ю.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України,
Інститут професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
e-mail: user.ks563@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2762-5938

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

У статті досліджено сучасний стан нормативно-правового забезпечення діяльності уповноважених органів з питань пробації щодо виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Проаналізовано положення Кримінального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України, Закону України «Про пробацію» та підзаконних нормативно-правових актів. Особливу увагу приділено виконанню пробаційного нагляду, громадських і виправних робіт, позбавленню права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також електронній взаємодії та міжвідомчій співпраці. Визначено проблемні аспекти нормативного регулювання та запропоновано напрями його вдосконалення.

Ключові слова: *пробація, органи пробації, нормативно-правове забезпечення, виконання покарань, пробаційний нагляд, кримінально-виконавче законодавство, соціально-виховна робота.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку кримінально-виконавчої системи України характеризується подальшим розширенням застосування покарань та інших заходів кримінально-правового характеру без ізоляції особи від суспільства,

© Сіренко К. Ю., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

що зумовлює підвищення ролі пробації у механізмі виконання судових рішень. Самостійне значення у системі нормативно-правового забезпечення має Закон України «Про пробацію» [1], який визначає правові засади пробації в Україні, її мету, завдання, принципи, правовий статус суб'єктів пробації та організаційні засади здійснення пробації.

Особливої актуальності дослідження набуває у зв'язку з реформуванням системи кримінальних покарань та внесенням змін до кримінального і кримінально-виконавчого законодавства. Одним із найбільш суттєвих напрямів реформування стало запровадження у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) [2] пробаційного нагляду як окремого виду покарання. Відповідно до статті 59-1 КК України пробаційний нагляд полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Законодавець також визначив перелік обов'язків, які покладаються на засудженого судом, а також додаткових обов'язків, спрямованих на забезпечення контролю за його поведінкою та реалізацію соціально-виховного впливу.

Подальшу конкретизацію відповідних положень здійснено у Кримінально-виконавчому кодексі України (далі – КВК України) [3]. КВК України визначає уповноважені органи з питань пробації (далі – органи пробації) як органи виконання покарань та встановлює їх повноваження щодо виконання визначених законом видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Зокрема, стаття 49-1 КВК України встановлює, що виконання покарання у виді пробаційного нагляду покладається на органи пробації за місцем проживання засудженого. На орган пробації покладаються, серед іншого, ведення обліку засуджених, забезпечення виконання судового рішення, контроль за дотриманням установлених обов'язків та застосування передбачених законодавством заходів реагування у разі ухилення від відбування покарання.

Особливого значення у цьому контексті набуває співвідношення законодавчого та підзаконного рівнів нормативного регулювання. Чинне Типове положення про уповноважений орган з питань пробації, затверджене наказом Міністерства юстиції

України від 18 серпня 2017 року № 2649/5, визначає організаційні засади діяльності органів пробації та його основні завдання і функції [4]. У 2025 році до відповідного нормативного регулювання були внесені зміни, спрямовані на вдосконалення діяльності органів пробації.

Поряд з розвитком внутрішнього нормативного регулювання відбувається подальша деталізація механізмів міжвідомчої взаємодії. Зокрема, 23 вересня 2025 року було затверджено Порядок взаємодії органів пробації та органів поліції щодо вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю представників органів пробації під час відвідування суб'єктів пробації [5]. Такий нормативний акт деталізує механізм взаємодії зазначених органів у ситуаціях, пов'язаних із ризиками для безпеки працівників пробації.

Окремим напрямом розвитку нормативного забезпечення є цифровізація взаємодії із судами. Нормативно передбачено Порядок електронної інформаційної взаємодії між органами пробації та судами в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі від 08.08.2024 № 330/2393/5 [6]. Це свідчить про поступове перенесення окремих процедур виконання судових рішень та обміну інформацією в електронну площину і, відповідно, зумовлює необхідність узгодження традиційних процедур діяльності органів пробації із цифровими механізмами їх реалізації.

Окремим напрямом сучасного нормативного регулювання є правове забезпечення відшкодування витрат, пов'язаних із виконанням судового рішення. КВК України встановлює відповідний механізм щодо осіб, засуджених, зокрема, до штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських чи виправних робіт, пробаційного нагляду, а також осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Це свідчить про подальше розширення процедурної складової діяльності органів пробації та необхідність її узгодження із законодавством про виконавче провадження.

Проблемність нормативно-правового забезпечення проявляється також у регулюванні виконання окремих видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Зокрема, виконання пока-

рання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачає здійснення органами пробації комплексу контрольних та організаційних заходів, пов'язаних із реалізацією судового рішення та взаємодією з відповідними підприємствами, установами, організаціями й іншими суб'єктами. Правове регулювання таких процедур формується сукупністю норм КК України, КВК України та спеціальних підзаконних нормативно-правових актів, що потребує їх узгодженого застосування.

Додаткової уваги потребують ситуації, у яких виконання судового рішення ускладнюється обставинами, що виникають у конкретного суб'єкта пробації. До них можуть належати зміна місця проживання, переміщення особи, тривала хвороба, проходження військової служби, перебування на тимчасово окупованій території, наслідки воєнних дій та інші обставини, що впливають на можливість належного виконання встановлених судом обов'язків. У таких випадках особливого значення набувають визначеність правового статусу учасників відповідних правовідносин, чіткість процедурних алгоритмів, можливість міжвідомчої взаємодії та належне документування прийнятих рішень.

Отже, сучасна проблема нормативно-правового забезпечення діяльності органів пробації полягає в необхідності забезпечення її системності, узгодженості, актуальності та достатності для регулювання різноманітних правовідносин, що виникають у процесі виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нормативно-правового та організаційного забезпечення діяльності органів пробації в Україні, виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а також функціонування системи пробації у сучасних умовах досліджувалися у працях вітчизняних науковців. Зокрема, Гамбург І. А. досліджувала організаційно-правові засади функціонування пробації в Україні, акцентуючи увагу на концептуальних новаціях та особливостях нормативного забезпечення цього інституту [7]. Левченко Ю. О. розглядала актуальні проблеми діяльності системи органів пробації в умовах воєнного стану, що дає підстави враховувати вплив сучасних суспільно-політичних та безпекових умов на реалізацію завдань

пробації [8]. Лілікович П. В., Олефір Л. І. та Дудка Н. О. досліджували колізії правового регулювання і прогалини у виконанні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Автори, зокрема, звернули увагу на проблеми організаційно-правового механізму виконання цього виду покарання та розмежування повноважень між уповноваженими суб'єктами [9]. Пономарьова А. А. досліджувала потенціал моделі «Барнахус» у діяльності органів і установ виконання покарань щодо неповнолітніх засуджених, зокрема крізь призму нормативно-правового регулювання виконання покарань та забезпечення прав неповнолітніх [10].

Отже, науковий доробок з окресленої проблематики охоплює питання організаційно-правових засад функціонування пробації, проблем діяльності органів пробації в умовах воєнного стану, виконання окремих видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а також особливостей роботи з неповнолітніми засудженими. Водночас комплексне дослідження чинного нормативно-правового забезпечення діяльності органів пробації саме щодо виконання всієї сукупності покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, з урахуванням сучасних змін кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, залишається недостатньо розкритим. Це зумовлює необхідність системного аналізу відповідних положень КК України, КВК України, Закону України «Про пробацію» та підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність органів пробації.

Метою статті є аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення діяльності органів пробації щодо виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, визначення проблемних аспектів його практичної реалізації в умовах сьогодення та розроблення пропозицій щодо вдосконалення відповідного нормативно-правового регулювання

Виклад основного матеріалу. Принципове значення для визначення правового статусу органів пробації має наказ Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5, яким затверджено Типове положення про уповноважений орган з питань пробації та Типове положення про сектор ювенальної пробації [4].

Водночас нормативне регулювання статусу органів пробації не є статичним. Важливим етапом його вдосконалення став наказ Міністерства юстиції України від 13.03.2025 № 732/5, згідно з яким внесено зміни до низки нормативно-правових актів Міністерства юстиції України щодо вдосконалення їх діяльності. Зазначеними змінами, зокрема, уточнено правовий статус органів пробації як органу виконання покарань, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання визначених видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та пробації щодо повнолітніх суб'єктів пробації [11]. На нашу думку, саме нормативне визначення органів пробації як органу виконання покарань має принципове юридичне значення. Воно дає можливість чіткіше визначити їх місце у системі органів та установ виконання покарань і водночас розмежувати їх компетенцію з іншими суб'єктами кримінальної юстиції. Чинна редакція Типового положення про уповноважений орган з питань пробації також враховує зміни, внесені наказом Міністерства юстиції України від 13.03.2025 № 732/5.

Правовий статус органів пробації необхідно розглядати у взаємозв'язку з положеннями КК України та КВК України. Такий підхід зумовлений тим, що кримінальне законодавство визначає систему покарань, їх зміст, правові наслідки призначення та загальні засади застосування, тоді як кримінально-виконавче законодавство встановлює порядок і умови виконання та відбування відповідних видів покарань.

Відповідно до статті 51 КК України до системи покарань належать, зокрема, штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи та пробаційний нагляд. При цьому відповідно до статті 52 КК України громадські роботи, виправні роботи та пробаційний нагляд належать до основних покарань, а позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та штраф можуть застосовуватися як основні або додаткові покарання у випадках, передбачених законом [2].

Зазначене має безпосереднє значення для визначення предмета діяльності органів пробації. Їх діяльність не може розглядатися виключно через призму здійснення соціально-виховної

роботи. Органи пробації є суб'єктом виконання визначених законом кримінальних покарань, а тому реалізація ними відповідних повноважень має ґрунтуватися на принципах законності, обов'язковості судових рішень, визначеності компетенції та неухильного дотримання встановленої законом процедури.

На нашу думку, саме розмежування понять «пробація», «виконання покарання», «нагляд» та «соціально-виховна робота» має важливе теоретико-правове і практичне значення. Пробація є ширшим правовим інститутом, тоді як виконання конкретного виду покарання є юридично визначеною процедурою реалізації обвинувального вироку суду. Відповідно діяльність органів пробації повинна поєднувати виконання судового рішення із застосуванням передбачених законом наглядових та соціально-виховних заходів.

Особливої уваги потребує нормативне регулювання виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Згідно зі статтею 55 КК України таке покарання може бути призначене як основне на строк від двох до п'яти років або як додаткове на строк від одного до трьох років, якщо інше не передбачено законом [2].

Юридична специфіка цього виду покарання полягає в необхідності забезпечення фактичного дотримання засудженою особою встановленої судом заборони. Тобто виконання вироку у цій частині не завершується лише поставленням особи на облік в органі пробації. Воно передбачає здійснення комплексу передбачених законом заходів, спрямованих на забезпечення виконання встановленого судом обмеження.

На наше переконання, у цьому напрямі особливого значення набуває належна інформаційна взаємодія органів пробації з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями. Водночас така взаємодія повинна мати чітку нормативну основу і здійснюватися виключно в межах компетенції відповідних суб'єктів. Орган пробації не може перебирати на себе повноваження інших органів державної влади або суб'єктів господарювання, однак має бути забезпечений необхідними правовими механізмами для

перевірки дотримання засудженою особою встановленої судом заборони.

Іншим важливим напрямом діяльності органів пробації є виконання покарання у виді громадських робіт. Відповідно до статті 56 КК України громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування [2].

Таким чином, правове регулювання виконання громадських робіт передбачає участь щонайменше двох самостійних суб'єктів – органу пробації та відповідного органу місцевого самоврядування. Компетенція кожного з них має бути чітко визначена нормативно-правовими актами.

На нашу думку, особливої уваги потребує питання документального підтвердження фактичного виконання засудженим встановленої кількості годин громадських робіт. Належне документування має не лише організаційне, а й юридичне значення, оскільки інформація про фактичне відбування покарання може бути використана для прийняття органом пробації відповідних процесуальних рішень та реагування на порушення порядку і умов відбування покарання.

У перспективі вважаємо за доцільне розглянути можливість нормативного врегулювання використання електронних засобів фіксації та обліку виконання громадських робіт за умови забезпечення їх правової визначеності, достовірності отриманих даних та захисту інформації. При цьому електронний облік не повинен замінювати передбачені законодавством документи без відповідної нормативної підстави. Його призначенням має бути підвищення достовірності інформації, оперативності її оброблення та прозорості обліку фактично відпрацьованого часу.

Не менш важливе місце у системі покарань, виконання яких забезпечується органами пробації, посідають виправні роботи. Відповідно до статті 57 КК України виправні роботи встановлюються на строк від шести місяців до двох років та відбуваються за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого здійснюється відрахування в дохід держави у розмірі, визначеному вироком суду [2].

Особливість виконання цього виду покарання полягає в необхідності одночасного забезпечення контролю за дотриманням засудженим встановлених судом обмежень та правильністю здійснення відрахувань із заробітку. Тому ефективність виконання виправних робіт залежить не лише від діяльності органу пробації, а й від належного виконання обов'язків роботодавцем та іншими суб'єктами, які беруть участь у реалізації вироку суду.

Вважаємо, що нормативно-правове забезпечення виконання виправних робіт потребує подальшого розвитку в частині міжвідомчої інформаційної взаємодії. Зокрема, доцільним є вдосконалення законодавчо визначених механізмів отримання органами пробації інформації, необхідної для перевірки фактичного працевлаштування засудженої особи та належного виконання покарання. Водночас така інформаційна взаємодія повинна здійснюватися лише за наявності визначеної законом правової підстави та в обсязі, необхідному для виконання конкретного повноваження.

Окреме місце в сучасній системі кримінальних покарань посідає пробаційний нагляд. Його нормативне закріплення у КК України є важливим елементом розвитку системи покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. У зв'язку з цим діяльність органів пробації має бути спрямована не тільки на формальний контроль за дотриманням встановлених судом обов'язків, а й на забезпечення реалізації визначених законом заходів, спрямованих на корекцію поведінки засудженої особи.

На нашу думку, запровадження пробаційного нагляду [12] вимагає особливої уваги до нормативної узгодженості положень КК України та КВК України із підзаконними нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Така узгодженість є необхідною умовою однакового застосування законодавства працівниками органів пробації.

КВК України визначає компетенцію органу пробації щодо виконання визначених законом видів покарань, у тому числі штрафу в передбаченому Кодексом порядку. Крім того, до його повноважень належить реалізація пробаційних програм щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та осіб, засуджених до пробаційного нагляду [3].

Отже, нормативно-правове регулювання діяльності органів пробації охоплює не один, а декілька взаємопов'язаних напрямів: виконання окремих видів кримінальних покарань, здійснення нагляду, проведення соціально-виховної роботи, реалізацію пробаційних програм, підготовку відповідних документів та забезпечення міжвідомчої взаємодії.

У цьому контексті важливим підзаконним нормативно-правовим актом є наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5 «Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі» [13]. Важливим етапом оновлення процедурного регулювання став наказ Міністерства юстиції України від 13.03.2025 № 733/5, згідно з яким затверджено зміни до Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [14].

Зазначений Порядок має важливе процедурне значення, оскільки конкретизує механізм реалізації повноважень органів пробації щодо здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи. Саме на рівні процедурного регулювання законодавчі положення набувають практичного механізму реалізації.

На нашу думку, якість нормативно-правового забезпечення діяльності органів пробації доцільно оцінювати за наявністю повного нормативного циклу:

- правова підстава повноваження;
- визначений суб'єкт його реалізації;
- процедура виконання;
- документування результату;
- контроль;
- правове реагування.

Відсутність хоча б одного з цих елементів створює ризик неоднакового правозастосування та ускладнює реалізацію судового рішення.

Якщо закон визначає повноваження органу пробації, але процедура його реалізації є недостатньо деталізованою або неузгодженою з іншими нормативно-правовими актами, це може створювати труднощі у правозастосуванні. Саме тому, на наше

переконання, подальше вдосконалення законодавства у сфері пробації має бути спрямоване не стільки на збільшення кількості нормативно-правових актів, скільки на забезпечення їх системності та взаємоузгодженості.

Важливим елементом такого нормативного забезпечення є електронна інформаційна взаємодія органів пробації із судами. Наказом Державної судової адміністрації України та Міністерства юстиції України від 08.08.2024 № 330/2393/5 затверджено Порядок електронної інформаційної взаємодії між уповноваженими органами з питань пробації та судами в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі [6].

Запровадження такого механізму має важливе значення для забезпечення оперативності передачі інформації, необхідної для виконання судових рішень. На нашу думку, цифровізація взаємодії між судом та органом пробації повинна розглядатися як складова процесуальної та організаційної модернізації системи виконання покарань.

При цьому принциповим є недопущення підміни правового регулювання технологічними рішеннями. Інформаційна система не може самостійно визначати обсяг повноважень органу пробації. Навпаки, інформаційні технології мають функціонувати в межах компетенції, визначеної Конституцією України, законами України та підзаконними нормативно-правовими актами.

На наше переконання, подальша цифровізація діяльності органів пробації має здійснюватися за принципами наявності чіткої правової підстави, визначеності обсягу інформації, уповноваженого суб'єкта її обробки, конкретної мети використання та належного захисту інформації.

Такий підхід дозволить водночас підвищувати оперативність міжвідомчої взаємодії та забезпечувати дотримання прав і законних інтересів суб'єктів пробації.

Особливого значення набуває також питання безпеки працівників органів пробації під час виконання службових обов'язків. Наказом Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України від 23.09.2025 № 2574/5/642 затверджено Порядок взаємодії уповноважених органів з питань пробації та органів поліції щодо вжиття заходів, спрямованих на усунення

загроз життю та здоров'ю представників уповноважених органів з питань пробації під час відвідування суб'єктів пробації [5].

На нашу думку, зазначене нормативне регулювання має важливе значення для забезпечення гарантій безпечного виконання працівниками органів пробації своїх службових повноважень. Відвідування суб'єктів пробації за місцем проживання, роботи або в інших визначених місцях може супроводжуватися виникненням конфліктних чи потенційно небезпечних ситуацій. Тому нормативно визначений механізм взаємодії з органами Національної поліції України є необхідною складовою належної організації діяльності органів пробації.

При цьому, на наше переконання, питання безпеки працівників органів пробації повинно розглядатися не як окремий організаційний аспект, а як складова нормативно-правового забезпечення виконання покарань. Працівник не може належним чином реалізовувати покладені на нього законом повноваження за відсутності врегульованого механізму реагування на загрозу його життю чи здоров'ю.

Окремої уваги потребує діяльність органів пробації щодо неповнолітніх осіб. Типове положення про сектор ювенальної пробації, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5, визначає особливості здійснення пробації щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в неповнолітньому віці, а також відповідні повноваження секторів ювенальної пробації [4]. У 2025 році відповідні положення були додатково уточнені наказом Міністерства юстиції України № 732/5.

На нашу думку, нормативно-правове забезпечення ювенальної пробації повинно враховувати не лише загальні правила виконання покарань, а й особливий правовий статус неповнолітньої особи. Це передбачає врахування її віку, умов виховання, сімейного оточення, освітніх потреб, соціального середовища та інших обставин, які мають значення для індивідуалізації пробаційного впливу.

Таким чином, нормативна модель діяльності органів пробації щодо неповнолітніх має ґрунтуватися на поєднанні наглядової функції із соціально-виховним та корекційним впливом. При

цьому всі заходи повинні мати чітку правову підставу та відповідати принципу найкращих інтересів дитини.

Системний аналіз зазначених нормативно-правових актів дозволяє зробити висновок, що сучасна модель правового регулювання діяльності органів пробації поступово набуває комплексного характеру. Вона охоплює матеріальні норми кримінального права, норми кримінально-виконавчого права, процедурні приписи підзаконних нормативно-правових актів, механізми електронної інформаційної взаємодії та положення щодо безпеки працівників.

Водночас, на нашу думку, основною проблемою залишається необхідність забезпечення належної узгодженості між зазначеними рівнями нормативного регулювання. Зміна положень КК України або КВК України повинна своєчасно супроводжуватися переглядом відповідних підзаконних нормативно-правових актів. Інакше виникає ризик ситуації, за якої нова законодавча модель уже набула чинності, а окремі процедури її практичної реалізації продовжують регулюватися нормативними положеннями, сформованими за попереднього правового стану.

Саме тому вважаємо за необхідне посилити механізм системного моніторингу нормативно-правового регулювання діяльності органів пробації. Такий моніторинг має передбачати постійне співвіднесення положень законів України з нормативними актами Міністерства юстиції України, які регламентують практичну діяльність органів пробації.

На нашу думку, доцільно запровадити практику обов'язкового нормативного аудиту підзаконних актів після внесення істотних змін до кримінального або кримінально-виконавчого законодавства. Його метою має бути виявлення правових колізій, прогалин, дублювання повноважень та положень, які втратили актуальність.

Окремим напрямом удосконалення має стати систематизація процедур виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. На наше переконання, для кожного виду покарання має бути забезпечено чіткий нормативний алгоритм, який дозволяє працівникові органу пробації встановити: правову підставу поставлення особи на облік, обсяг повноважень, перелік

обов'язкових дій, суб'єктів взаємодії, порядок документування, підстави реагування на порушення та порядок завершення виконання покарання.

Такий підхід дозволяє перейти від фрагментарного регулювання окремих процедур до системної моделі виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Важливим є також забезпечення чіткого розмежування компетенції органів пробації та інших суб'єктів кримінальної юстиції. Органи пробації, суди, органи прокуратури, органи Національної поліції України, органи місцевого самоврядування та інші державні органи мають різні правові статуси, завдання та повноваження. Тому взаємодія між ними повинна будуватися не на фактичному перерозподілі компетенції, а на нормативно визначеному механізмі співпраці.

На нашу думку, принципове значення має недопущення покладення на органи пробації функцій, які законом віднесені до компетенції інших органів. Водночас недостатність правових механізмів взаємодії не повинна перешкоджати органу пробації виконувати покладені на нього законом завдання. Саме тому нормативне забезпечення має водночас встановлювати межі компетенції та створювати реальні механізми її реалізації.

Порядок у чинній редакції враховує зміни, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 13.03.2025 № 733/5, що набрали чинності у квітні 2025 року [13]. Чинна редакція цього нормативно-правового акта враховує зміни, внесені у 2025 році, що свідчить про поступове приведення підзаконного регулювання у відповідність до сучасної моделі діяльності органів пробації.

На наше переконання, соціально-виховна робота не повинна зводитися до формального проведення визначеної кількості бесід або складання відповідних документів. Її зміст має бути пов'язаний з конкретними криміногенними потребами суб'єкта пробації та спрямований на формування правослухняної поведінки.

Відповідно доцільним є подальше вдосконалення нормативного та методичного забезпечення індивідуалізації соціально-виховної роботи. Працівник органу пробації повинен мати можливість обґрунтовано визначати пріоритетні напрями роботи з конкретною особою, враховуючи результати оцінювання ризи-

ків, життєві обставини, соціальні зв'язки, зайнятість, освітній рівень та інші юридично значущі фактори.

Узагальнюючи викладене, вважаємо, що основними напрямами подальшого вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності органів пробації щодо виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, мають бути:

1) забезпечення системної відповідності підзаконних нормативно-правових актів положенням КК України, КВК України та Закону України «Про пробацію»;

2) удосконалення правового регулювання виконання окремих видів покарань, зокрема громадських робіт, виправних робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пробаційного нагляду та штрафу;

3) розвиток нормативно визначених механізмів електронної інформаційної взаємодії органів пробації із судами та іншими суб'єктами;

4) удосконалення правового механізму документування виконання покарань з використанням сучасних інформаційних технологій;

5) забезпечення належного правового механізму взаємодії органів пробації з органами Національної поліції України у випадках виникнення загроз життю та здоров'ю працівників органів пробації;

6) удосконалення нормативного регулювання соціально-виховної роботи з урахуванням індивідуальних характеристик та криміногенних потреб суб'єктів пробації;

7) чітке нормативне розмежування компетенції органів пробації та інших суб'єктів кримінальної юстиції;

8) подальший розвиток нормативно-правового забезпечення ювенальної пробації з урахуванням особливого правового статусу неповнолітніх;

9) запровадження системного моніторингу та періодичного перегляду підзаконних нормативно-правових актів у сфері пробації у разі внесення змін до кримінального та кримінально-виконавчого законодавства.

Висновки. Отже, нормативно-правове забезпечення діяльності органів пробації щодо виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, має розглядатися як комплексна система

правових норм, процедур та механізмів міжвідомчої взаємодії. Її ефективність залежить не лише від наявності нормативних приписів, а й від їх внутрішньої узгодженості, правової визначеності та можливості безпосередньої реалізації у правозастосовній діяльності.

На нашу думку, подальше вдосконалення зазначеної системи повинно здійснюватися передусім через забезпечення взаємозв'язку між матеріальними та процедурними нормами, цифровізацію інформаційної взаємодії, індивідуалізацію соціально-виховної роботи, належне забезпечення безпеки працівників органів пробації та чітке розмежування компетенції суб'єктів кримінальної юстиції.

Таким чином, сучасна модель нормативно-правового забезпечення діяльності органів пробації повинна забезпечувати не формальне виконання судового рішення, а юридично визначений, послідовний та контрольований механізм його реалізації, у межах якого кожна дія посадової особи має відповідати закону, визначеній компетенції та встановленій процедурі.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 13. Ст. 93.

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25-26. Ст. 131.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3–4. Ст. 21.

4. Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації : наказ Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17#Text (дата звернення: 15.09.2026).

5. Про затвердження Порядку взаємодії уповноважених органів з питань пробації та органів поліції щодо вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю представників уповноважених органів з питань пробації під час відвідування суб'єктів пробації : наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України від 23.09.2025 № 2574/5/642. *Відомості Верховної Ради України.*

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1385-25#Text (дата звернення: 15.09.2026).

6. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між уповноваженими органами з питань пробації та судами в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі : наказ Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України від 08.08.2024 № 330/2393/5. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v330_750-24#Text (дата звернення: 15.09.2026).

7. Гамбург І. А. Організаційно-правові засади функціонування пробації в Україні: концептуальні новації. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право».* 2021. № 1 (2). DOI: 10.32342/2709-6408-2021-1-2-18.

8. Левченко Ю. О. Актуальні питання діяльності системи органів пробації в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 2. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.02.51.

9. Олефір Л. І., Лілікович П. В., Дудка Н. О. Колізії правового регулювання та прогалини у виконанні покарання, пов'язаного з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2025. № 2 (24). С. 113–123. DOI: 10.21564/2311-9640.2025.24.344437.

10. Пономарьова А. А. Потенціал моделі «Барнахус» у діяльності органів і установ виконання покарань щодо неповнолітніх засуджених. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра.* 2025. № 1 (17). С. 131–141. DOI: 10.32755/sjcriminal.2025.01.131.

11. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України щодо вдосконалення діяльності уповноважених органів з питань пробації : наказ Міністерства юстиції України від 13.03.2025 № 732/5. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-25#Text (дата звернення: 15.09.2026).

12. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України щодо виконання покарання у виді пробаційного нагляду : наказ Міністерства юстиції України від 09.02.2024 № 376/5. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0209-24#Text (дата звернення: 15.09.2026).

13. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України від

29.01.2019 № 272/5. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#n14 (дата звернення: 15.09.2026).

14. Про затвердження Змін до Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України від 13.03.2025 № 733/5. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0417-25#Text (дата звернення: 15.09.2026).

Sirenko K.,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Formation and Development of Professional Competence of Personnel of the State Criminal-Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
e-mail: user.ks563@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2762-5938

LEGAL AND REGULATORY SUPPORT FOR THE ACTIVITIES OF PROBATION AUTHORITIES IN THE ENFORCEMENT OF NON-CUSTODIAL SENTENCES

The article examines the current state of legal and regulatory support for the activities of probation authorities in Ukraine in enforcing criminal sentences not involving deprivation of liberty. The relevance is determined by the growing use of non-custodial sanctions and the need for a clear distribution of powers and procedures in sentence enforcement. The purpose of the article is to identify the main features and problematic aspects of the regulatory framework governing the activities of authorized probation authorities and to substantiate directions for its improvement.

The study analyzes the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Executive Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Probation", the Typical Regulation on an Authorized Probation Authority and relevant subordinate regulatory acts. Particular attention is paid to the enforcement of probation supervision, community service, corrective labour, deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities, as well as to social and educational work, electronic information exchange and interagency cooperation. The study identifies problems related to the fragmentation of regulatory provisions, the delineation of powers and procedures, documentation of enforcement measures, and digital interaction.

The author proposes considering the regulatory framework as a coherent cycle: legal grounds for powers → designated subject of implementation → enforcement procedure → documentation of results → control → legal response.

This approach makes it possible to identify regulatory gaps and inconsistencies at different stages of sentence enforcement. The article substantiates the need to improve procedural regulation, ensure legal certainty in the implementation of probation measures, strengthen electronic interaction and establish clear mechanisms for documenting and assessing the results of probation work. The conclusions can be used in further research on probation legislation and in improving the organizational and legal framework for the enforcement of non-custodial sentences in Ukraine.

Key words: *probation, probation authorities, legal and regulatory support, enforcement of sentences, non-custodial sentences, probation supervision, criminal executive legislation, social and educational work, interagency cooperation, electronic interaction.*

References

1. Pro probatsiiu [On probation], Law of Ukraine No. 160-VIII (2015, February 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy,* (13), Art. 93. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19 [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine], Law of Ukraine No. 2341-III (2001, April 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, *(25–26),* Art. 131. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 [in Ukrainian].

3. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy [Criminal Executive Code of Ukraine], Law of Ukraine No. 1129-IV. (2003, July 11). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2004, (3–4), Art. 21. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15 [in Ukrainian].

4. Ministry of Justice of Ukraine. (2017, August 18). Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro upovnovazhenyi orhan z pytan probatsii ta Typovoho polozhennia pro sektor yuvenalnoi probatsi*i* [On approval of the Model Regulation on the Authorized Probation Body and the Model Regulation on the Juvenile Probation Sector] (Order No. 2649/5). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17#Text [in Ukrainian].

5. Ministry of Justice of Ukraine, & Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2025, September 23). Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii upovnovazhenykh orhaniv z pytan probatsii ta orhaniv politsii shchodo vzhyttia zakhodiv, spriamovanykh na usunennia zahroz zhyttiu ta zdoroviu predstavnykiv upovnovazhenykh orhaniv z pytan probatsii pid chas vidviduvannia subiektiv probatsii [On approval of the Procedure for Interaction Between Authorized Probation Bodies and Police Authorities Regarding Measures Aimed at Eliminating Threats to the Life and Health of Probation Officers During Visits to Probation Subjects] (Joint Order

No. 2574/5/642). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1385-25#Text [in Ukrainian].

6. State Judicial Administration of Ukraine, & Ministry of Justice of Ukraine. (2024, August 8). Pro zatverdzhennia Poriadku elektronnoi informatsiinoi vzaiemodii mizh upovnovazhenymy orhanamy z pytan probatsii ta sudamy v Yedynii sudovii informatsiino-telekomunikatsiinii systemi [On approval of the Procedure for Electronic Information Exchange Between Authorized Probation Bodies and Courts Within the Unified Judicial Information and Telecommunication System] (Joint Order No. 330/2393/5). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v330_750-24#Text [in Ukrainian].

7. Hamburh, I. A. (2021). Orhanizatsiino-pravovi zasady funktsionuvannia probatsii v Ukraini: Kontseptualni novatsii [Organizational and legal principles of probation functioning in Ukraine: Conceptual innovations]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia: Pravo [Alfred Nobel University Journal of Law*], *1*(2). https://doi.org/10.32342/2709-6408-2021-1-2-18 [in Ukrainian].

8. Levchenko, Yu. O. (2023). Aktualni problemy diialnosti systemy orhaniv probatsii v umovakh voiennoho stanu [Current problems of the functioning of the probation system under martial law]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo [Analytical and Comparative Law],* (2). https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.51 [in Ukrainian].

9. Olefir, L. I., Lilikovych, P. V., & Dudka, N. O. (2025). Kolizii pravovoho rehuliuvannia ta prohalyny u vykonanni pokarannia, poviazanoho z pozbavlenniam prava obymaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu [Conflicts of legal regulation and gaps in the enforcement of the punishment related to deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy [Herald of the Association of Criminal Law of Ukraine], 2*(24), 113–123. https://doi.org/10.21564/23119640.2025.24.344437 [in Ukrainian].

10. Ponomarova, A. A. (2025). Potentsial modeli "Barnakhus" u diialnosti orhaniv i ustanov vykonannia pokaran shchodo nepovnolitnikh zasudzhenykh [The potential of the Barnahus model in the activities of penal authorities and institutions concerning juvenile convicts]. *Kryminalno-vykonavcha systema: Vchora. Sohodni. Zavtra [Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow], 1*(17), 131–141. https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2025.01.131 [in Ukrainian].

11. Ministry of Justice of Ukraine. (2025a, March 13). Pro zatverdzhennia Zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Ministerstva yustytsii Ukrainy shchodo vdoskonalennia diialnosti

upovnovazhenykh orhaniv z pytan probatsii [On approval of Amendments to Certain Regulatory Legal Acts of the Ministry of Justice of Ukraine Regarding the Improvement of the Activities of Authorized Probation Bodies] (Order No. 732/5). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-25#Text [in Ukrainian].

12. Ministry of Justice of Ukraine. (2024, February 9). Pro zatverdzhennia Zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Ministerstva yustytsii Ukrainy shchodo vykonannia pokarannia u vydi probatsiinoho nahliadu [On approval of Amendments to Certain Regulatory Legal Acts of the Ministry of Justice of Ukraine Regarding the Execution of Punishment in the Form of Probation Supervision] (Order No. 376/5). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0209-24#Text [in Ukrainian].

13. Ministry of Justice of Ukraine. (2019, January 29). Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia nahliadu ta provedennia sotsialno-vykhovnoi roboty iz zasudzhenymy do pokaran, ne poviazanykh z pozbavlenniam voli [On approval of the Procedure for Supervision and Social-Educational Work with Persons Sentenced to Non-Custodial Punishments] (Order No. 272/5). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#n14 [in Ukrainian].

14. Ministry of Justice of Ukraine. (2025b, March 13). Pro zatverdzhennia Zmin do Poriadku zdiisnennia nahliadu ta provedennia sotsialno-vykhovnoi roboty iz zasudzhenymy do pokaran, ne poviazanykh z pozbavlenniam voli [On approval of Amendments to the Procedure for Supervision and Social-Educational Work with Persons Sentenced to Non-Custodial Punishments] (Order No. 733/5). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0417-25#Text [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.09.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

ISSN 2617-0159

ІІІ. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.81:005.521
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Галай А. О.,
доктор юридичних наук, професор,
керівник науково-дослідного центру
пенітенціарії та кримінальної юстиції,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
e-mail: Andrii.galai@gmail.com
ORCID: 0009-0006-8898-8771

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ІНСТРУМЕНТІВ РОБОТИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ В'ЯЗНІВ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

У статті на прикладі діяльності підрозділів з питань прав засуджених розкрито зміст і практичне застосування чотирьох управлінських інструментів – SMART-формулювання завдань, ключових показників персональної результативності (далі − KPI), пріоритезації та видимості результатів, а також показано їх реалізацію у вигляді конкретних управлінських рішень: системного моніторингу усунення порушень, алгоритмізації реагування на чутливі ситуації, роботи з практикою Європейського суду з прав людини, інституту інспекторів з прав засуджених та комунікаційних інструментів. Обґрунтовано, що сталість результатів можлива лише за умови узгодженого застосування обґрунтованих критеріїв на трьох рівнях управління – системному, регіональному та індивідуальному, а перспективним орієнтиром розвитку напряму визначено перехід до принципів good governance.

Ключові слова: *пенітенціарна система, права засуджених, Державна кримінально-виконавча служба України, виконання покарань, управління, ефективність, SMART, KPI, пріоритезація, видимість результатів, належне урядування, good governance.*

Постановка проблеми. У класичному публічному управлінні ефективність функції визначається не декларацією мети, а наявністю щонайменше таких управлінських елементів: виконавця з чітко визначеною компетенцією; критерію результативності, який належить саме цій функції, а не запозичений із суміжної; та каналу комунікації, який робить результат видимим для

© Галай А. О., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

контролюючих і зацікавлених сторін. У сфері забезпечення прав в'язнів практична цінність цього підходу є особливо високою, оскільки саме тут функції різних суб'єктів – напряму прав людини, режимної служби, внутрішнього й зовнішнього інспектування, моніторингових місій наглядових інституцій та правозахисних громадських досліджень – часто перетинаються, а критерії їхньої результативності не розмежовані. Накладання функцій без розмежування критеріїв створює видимість активності без реального приросту захищеності прав, що зумовлює актуальність дослідження управлінського інструментарію в цій сфері.

Показовим прикладом підміни критеріїв є ситуація, коли інспектор з прав засуджених проводить навчання з прав людини або забезпечує паспортизацію засуджених: навчання прав людини не є показником роботи цього посадовця, а видача документів не є показником роботи інспектора з прав засуджених, оскільки це функції інших структур. Проблема тут полягає в тому, що конкретні показники, які випливають із завдань і підлягають вимірюванню як результат, підмінюються процесом, що лише зовні збігається з функціоналом, без урахування функціоналу суміжних структур.

Ілюстрацією цієї ж проблеми є запровадження врегульованої процедури анонімної скарги на порушення прав в'язнів, яке було представлено як істотне управлінське досягнення [4]. Однак таке рішення фактично поєднує дві різні функції – викриття катувань і подання скарги про порушення прав, тоді як скарга, за рідкісними винятками, не має бути анонімною. Водночас було відмовлено від попереднього підходу, за якого діяло понад три канали інформування про порушення прав, прив'язані до функціоналу конкретних посадових осіб, які відповідали, нехай не ідеально, але персонально, за результативність цієї роботи [5]. У відкритих джерелах відсутні повідомлення про результати цієї «врегульованої новації», що можна пояснити тим, що реформа була спрямована на врегулювання процесу, а не на досягнення очікуваного результату, замість фіксації випадків захисту права чи бодай зафіксованих реагувань на сигнали. Це приклад підміни виміру результату виміром процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади управління за результатами, зокрема інструменти SMART, KPI, пріоритезації ґрунтовно розроблені в працях з менеджменту і є доволі актуальними темами публічного управління. Можна назвати напрацювання таких авторів: А. Демчук, М. Заїка, І. Котов, В. Куйбіда, О. Мосій та інших. Аспект забезпечення видимості результатів діяльності державних інституцій становить доволі об'ємний інститут у концепції транспарентності (прозорості) публічного управління і представлений такими дослідниками, як, наприклад, А. Буханевич, В. Венгер, В. Галай, В. Нестерович, Є. Романенко, С. Тимофєєв. Проте зазначені праці нечасто заходять у дослідженнях на поле діяльності правоохоронних органів, а ще рідше зачіпають питання діяльності пенітенціарної системи як такої, що традиційно більш регулюється групою наук кримінального права.

Разом з тим застосування зазначеного управлінського інструментарію безпосередньо до сфери забезпечення прав засуджених, з урахуванням специфіки діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, дотепер не отримало системного висвітлення, що зумовлює наукову новизну та практичну актуальність цього дослідження.

Окремі положення статті було представлено у формі доповіді на експертному круглому столі «Права людини в пенітенціарній системі в контексті європейської інтеграції України» (м. Острог, Національний університет «Острозька академія», 29 вересня 2026 року).

Мета статті. Метою статті є обґрунтування управлінського підходу «посадові завдання – критерій ефективності – видимість результатів» та розкриття на його основі змісту і практичного застосування конкретних інструментів менеджменту ефективності – SMART, KPI, пріоритезації та видимості – у сфері забезпечення прав в'язнів.

Виклад основного матеріалу. Одразу наведемо стислий опис інструментарію менеджменту ефективності, про який йтиметься у статті: SMART, KPI, пріоритезація, видимість.

SMART-цілі – це спосіб формулювати завдання так, щоб можна було перевірити, виконане воно чи ні [6]. Наприклад, ти-

пове формулювання у пенітенціарному звіті – «покращити умови тримання в'язнів» – не є завданням, а лише побажанням: про його виконання можна відзвітувати різними реальними результатами – від фарбування стіни до заміни матраців, при цьому неможливо встановити, виконано його чи ні.

SMART-версія цієї самої мети мала б такий вигляд: «До кінця 4 кварталу забезпечити усунення не менш як 80 % зафіксованих порушень санітарних норм у дільниці N слідчого ізолятора, що підтверджується фотофіксацією 26 камер дільниці». Відмінність полягає не в красі формулювання, а в тому, що другий варіант можна перевірити наприкінці кожного місяця, тоді як перший – є оцінковою характеристикою, яка суб'єктивна і тому нечітка. Наведемо приклад: управлінський інструментарій, застосований у системі ДКВС України у 2022–2024 роках, дозволив зафіксувати результат у вигляді підтвердженого фотозвітом усунення 90 % виявлених недоліків за результатами моніторингів [7; 8].

KPI (ключовий показник персональної результативності [9]) – це вимірюваний показник (число або факт), прив'язаний до конкретної посади, за яким видно, працює людина (підрозділ) чи ні, як саме працює. Для інспектора з прав засуджених таким показником могла б бути не «кількість участі у заходах» (це показник активності, а не результату), а частка звернень, на які надано змістовну відповідь протягом визначеного строку, і частка виявлених порушень, усунення яких підтверджено повторною перевіркою. Для регіонального координатора релевантним показником є не кількість робочих зустрічей, а відсоток усунення порушень по регіону порівняно з іншими регіонами за той самий період, що безпосередньо показує, яка його реальна координаційна робота.

Пріоритезація – це правило, за яким визначається, що робити першим, коли ресурсу вистачає не на все [10], і це правило має існувати до виникнення конкретної ситуації, а не вигадуватися в момент, коли, наприклад, скарга засудженого вже перебуває на розгляді. Нині, наприклад, ДКВС України отримує перелік справ, програних Україною у Європейському суді з прав людини, з чіткими вказівками на конкретні недоліки конкретних установ. Пріоритезація в дії – це коли ремонт конкретної камери

в установі, щодо якої ухвалено програшне рішення суду, виконується раніше, ніж плановий ремонт камери за власним розсудом керівництва, і не тому, що перша установа «важливіша», а тому, що вона юридично вразливіша, ця вразливість підтверджена, а відповідальність за бездіяльність настане швидше і виявиться дорожчою. Такі проєкти реалізовувалися у 2024 році з чіткими інструментами вимірювання та підтвердження того, наскільки вони давали результат [8].

Видимість результатів – це принцип, за яким результат існує для системи лише тоді, коли про нього дізнався хтось, окрім виконавця. Практично це означає, що факт усунення порушення в установі має бути зафіксований не лише в особистому звіті інспектора, а й у спільному для регіону реєстрі, доступному координатору, та в узагальненому вигляді – у щомісячному огляді в межах трирівневої системи забезпечення прав в'язнів і на рівні керівництва, а за можливості – й у формі, доступній для оприлюднення, оскільки суспільна оцінка діяльності органів і установ виконання покарань стає все більш важливою і нормативно невідворотною.

Розкритий вище підхід «посадові завдання – критерій ефективності – видимість результатів» може бути пов'язаний з конкретними напрямами роботи підрозділів управління прав в'язнів Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, які працювали або були заплановані станом на кінець 2024 року, через відповідні інструменти менеджменту ефективності.

Перший такий інструмент – системний моніторинг усунення порушень прав засуджених, який у 2023 році дозволив довести рівень усунення виявлених недоліків до 89 %, а 2024 року – до 90 % за 300 виявленими порушеннями умов тримання у 26 установах усіх регіонів, із фотопідтвердженням кожної зміни [8]. Це приклад інструменту, критерій результативності якого є власним, кількісним і відкритим до прозорої перевірки третьою стороною. У структурі управління прав нещодавно сформовано напрям інспектування, розвиток якого міг би спиратися саме на цей інструмент.

Другим інструментом є алгоритмізація реагування на чутливі ситуації: алгоритм дій персоналу під час виявлення тілесних

ушкоджень, включно зі Стамбульським протоколом, алгоритм дій у разі оголошення голодування, алгоритм обґрунтованого передавання скарг про незначні порушення прав, вироблений у 2024 році саме для потреб пріоритезації навантаження. Під час формування напряму інспекторів з прав в'язнів було чітко визначено мету – поступове формування протоколів дій інспектора у складних випадках, які мали скластися у систему, що охоплює кожен або майже кожен складний випадок. Такі алгоритми перетворюють індивідуальне рішення співробітника на відтворювану процедуру, що є передумовою для подальшого вимірювання якості реагування.

Третій інструмент – це робота з практикою Європейського суду з прав людини не як з абстрактним джерелом права, а як з інструментом управління: визначення стандартних рішень при відкритті справи, пріоритезація ремонтів камер за програшними рішеннями суду, методичні тренінги від експертної команди, електронні інструменти контролю виконання рекомендацій. У цьому разі інструментарієм є не сама судова практика, а механізм її перетворення в конкретні операційні дії конкретних виконавців.

Четвертим по суті інструментом є інститут інспекторів з прав засуджених у самих установах, який можна вважати одним із найважливіших проєктів цього напряму, оскільки він переносить функцію контролю з центрального апарату на рівень, найближчий до безпосереднього порушення. Водночас цей інструмент є і найменш апробованим: застосований метод проб і помилок дав результати там, де інспектори отримували методичну підтримку, і залишається нерівномірним там, де такої підтримки бракує. Цей інститут залишається предметом уваги фахової спільноти, хоча детальніший аналіз виявляє прорахунки в управлінні цим масштабним і складним проєктом.

П'ятий (комунікаційний) інструмент – принцип «комунікуй, а не сподівайся, що здогадаються»: прикладами якого є переклад прав і обов'язків засуджених шістьма мовами ООН, розміщення роз'яснень безпосередньо в установах і на сайті, навчальний анімаційний серіал про поводження з військовополоненими, підготовлений спільно з експертною спільнотою, та загальний підхід, упроваджений у внутрішньому акті, що врегульовує діяльність

інспекторів з прав в'язнів [11]. Видимість результату тут виступає не декоративним доповненням, а третім обов'язковим елементом інструментарію нарівні з компетенцією та критерієм: без неї навіть коректно виміряний результат не створює тиску на систему і не залучає стейкхолдерів не як опонентів, а союзників.

Наявність перелічених інструментів не означає автоматичної сталості їхньої ефективності. Ключова теза цього дослідження полягає в тому, що перехід від точкових здобутків до системного результату можливий лише через запровадження власних, а не запозичених критеріїв SMART водночас на трьох рівнях: на рівні системи роботи з правами засуджених загалом, на рівні регіону та на рівні окремого інспектора. Без такої трирівневої узгодженості оцінка на рівні системи не корелює з оцінкою на рівні виконавця. За наявною інформацією, оцінювання, що проводилося у 2026 році, зазнало спрощення внаслідок недостатньої комунікації щодо самих критеріїв, причому це спрощення відбулося не як свідоме управлінське рішення, а як наслідок поступової втрати базового функціоналу.

Дієвість перелічених інструментів забезпечується також дотриманням базових цінностей: професійної в'язничної компетентності, відданості пріоритету прав людини та лідерства.

Висновки. Ефективність інструментарію Державної кримінально-виконавчої служби України щодо гарантування прав засуджених у 2022–2024 роках підтверджується не деклараціями, а вимірюваними показниками усунення порушень, кількістю алгоритмізованих процедур реагування, перенесенням контролю на рівень установ через інститут інспекторів з прав в'язнів та системною видимістю результатів для зацікавленого експертного середовища та широкого суспільства. Наявний розрив між потенціалом цього інструментарію та практикою його застосування пояснюється не відсутністю компетенції виконавців, а втратою власних критеріїв результативності та недостатньою комунікацією щодо їх застосування.

За результатами дослідження пропонуються такі кроки. По-перше, відновити та формалізувати SMART-показники на рівні системи, регіону й інспектора з обов'язковою прив'язкою до подій, а не до врегульованості процесу. По-друге, зберегти й

розвинути практику доказового підтвердження та електронного контролю виконання рекомендацій як мінімальний стандарт видимості для будь-якого нового інструменту в цьому напрямі. По-третє, розглядати комунікацію результату – для персоналу, для засуджених, для донорів – не як виняток, а як рівноправний структурний елемент проєкту, без якого навіть коректно виміряний результат залишається невидимим і, отже, управлінськи безсилим.

Досвід управління в пенітенціарній системі свідчить, що повсякденна робота підрозділів часто здійснюється без чітких кількісних орієнтирів та формалізованих цілей, унаслідок чого результати діяльності не завжди мають документально підтверджену чи вимірювану форму, ґрунтуючись переважно на поточних процесах, а не на стратегічному плануванні. Застосування розглянутих управлінських інструментів – SMART-критеріїв, KPI, пріоритезації та видимості результатів – дозволяє суттєво підвищити керованість і перевірюваність результатів та створює надійну основу для звітності перед донорами, судом і громадськістю.

Водночас досягнення цього рівня є лише першочерговим етапом. Стратегічним орієнтиром для напряму захисту прав засуджених має стати впровадження принципів належного урядування (good governance), що передбачає системну взаємодію із заінтересованими сторонами, здатність гнучко реагувати на зміну ситуації та здійснення реальних якісних перетворень у пенітенціарній сфері.

Перспективи подальших досліджень за результатами цієї статті можуть бути пов’язані з розробленням методики оцінювання трирівневої узгодженості SMART-критеріїв та з емпіричною перевіркою запропонованих інструментів на матеріалі діяльності регіональних підрозділів.

Список використаних джерел

1. Good Governance: Rule of Law, Transparency, and Accountability / Michael Johnston. URL: https://etico.iiep.unesco.org/sites/default/files/2017-09/unpan010193.pdf (дата звернення: 19.09.2026).

2. Буханевич А. І. Забезпечення принципів відкритості та прозорості при налагодження діалогу між владою та громадськістю. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2010. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_3_14 (дата звернення: 19.09.2026).

3. Галай В. О. Новий погляд на систему принципів публічної служби: від формування до впровадження : монографія. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2019. 421 с.

4. Запроваджено пілотний проєкт додаткового каналу електронних звернень громадян. URL: https://www.facebook.com/departamentkvs/videos/3918719635043490 (дата звернення: 19.09.2026).

5. Скарга про порушення прав в'язнів 24/7 на сайті в'язничного Департаменту. URL: https://surli.cc/noddgp (дата звернення: 19.09.2026).

6. Бобровський О. Запровадження управлінських смарт-технологій як шлях підвищення ефективності публічного управління. *European political and law discourse.* 2020. Vol. 7. Iss. 2. URL: https://eppd13. cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-2/32.pdf (дата звернення: 19.09.2026).

7. Галай А. О., Гречанюк С. К. Кадрові та інші управлінські основи запровадження посад інспекторів з дотримання прав засуджених. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра.* 2025. № 2 (18). С. 46–60.

8. Результати 2024 року. Права в'язнів. 30.12.2024. URL: http://surl.li/rpuljm (дата звернення: 19.09.2026).

9. Гусаріна Н. В., Бурлака О. Є. KPI в публічному управлінні: методи оцінювання ефективності органів місцевого самоврядування. *Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління :* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12 листоп. 2025 р.). Одеса : Національний університет «Одеська політехніка», 2025. С. 12–14.

10. Як ставити задачам пріоритети, коли важливо все. URL: https://worksection.com/ua/blog/things-to-prioritize-work.html (дата звернення: 19.09.2026).

11. Типова посадова інструкція старшого інспектора (з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням) для виправних колоній: затверджена наказом Департаменту з питань виконання кримінальних покарань у редакції від 29.09.2025 № 276.

Halai A.,
Doctor of Law, Professor,
Head of the Research Center for Penitentiary
and Criminal Justice,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
e-mail: Andrii.galai@gmail.com
ORCID: 0009-0006-8898-8771

WAYS TO IMPROVE MANAGEMENT TOOLS FOR ENSURING PRISONERS' RIGHTS IN THE PRACTICAL ACTIVITIES OF THE PENITENTIARY SYSTEM. APPLIED ASPECT

The article reveals the content and practical application of key management tools within the units responsible for prisoners' rights protection, using the activities of the State Criminal-Executive Service of Ukraine as a practical case study. It analyzes four core management instruments: SMART task formulation, key performance indicators, prioritization, and the visibility of results. Their implementation is demonstrated through specific managerial decisions, including systematic monitoring of violation elimination, response algorithmization in sensitive situations, utilization of the European Court of Human Rights case law, the institute of convicts' rights inspectors, and communication tools.

The study substantiates that the substitution of results with mere processes and the overlapping of functions without clear criteria create an illusion of activity without actual security gains. Sustainable performance is achievable only through the coordinated application of justified criteria across three management levels: systemic, regional, and individual. The current gap between management potential and practical execution stems from losing self-contained performance criteria and insufficient internal communication rather than a lack of personnel competence.

To overcome these issues, the author proposes formalizing event-bound SMART indicators, maintaining mandatory electronic tracking of recommendations, and integrating result communication as an equal structural component of any project. Furthermore, the transition to good governance principles, encompassing systemic stakeholder engagement, high adaptability, and genuine qualitative transformations, is identified as a vital strategic benchmark for the further development of this specialized domain.

Key words: *penitentiary system, prisoners' rights, State Criminal-Executive Service, execution of punishments, management, efficiency, SMART, KPI, prioritization, visibility of results, good governance.*

References

1. Johnston, M. (n.d.). *Good governance: Rule of law, transparency, and accountability*. https://etico.iiep.unesco.org/sites/default/files/2017-09/unpan010193.pdf

2. Bukhanevych, A. I. (2010). Zabezpechennia pryntsypiv vidkrytosti ta prozorosti pry nalahodzhenni dialohu mizh vladoiu ta hromadskistiu [Ensuring the principles of openness and transparency in establishing dialogue between the authorities and the public]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok,* (3)*,* 77–82. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_3_14 [in Ukrainian].

3. Halai, V. O. (2019). *Novyi pohliad na systemu pryntsypiv publichnoi sluzhby: Vid formuvannia do vprovadzhennia* [A new perspective on the system of public service principles: From formulation to implementation]. Ekonomichna Dumka TNEU [in Ukrainian].

4. Department for the Execution of Criminal Sentences. (2025, June 9). *Zaprovadzheno pilotnyi proiekt dodatkovoho kanalu elektronnykh zvernen hromadian* [A pilot project for an additional channel for citizens' electronic appeals has been launched] [Video]. Facebook. https://www.facebook.com/departamentkvs/videos/3918719635043490 [in Ukrainian].

5. Halai, A. O. (2023, June 8). *Skarha pro porushennia prav viazniv 24/7 na saiti viaznychnoho Departamentu* [A 24/7 complaint service for violations of prisoners' rights on the Department's website]. Facebook. https://surli.cc/noddgp [in Ukrainian].

6. Bobrovskyi, O. (2020). Implementation of management smart technologies as a way to increase the effectiveness of public administration. *European Political and Law Discourse, 7*(2), 226–233. https://doi.org/10.46340/eppd.2020.7.2.30 [in Ukrainian].

7. Halai, A. O., & Hrechaniuk, S. K. (2025). Kadrovi ta inshi upravlinski osnovy zaprovadzhennia posad inspektoriv z dotrymannia prav zasudzhenykh [Personnel and other management foundations for introducing positions of inspectors for the observance of prisoners' rights]. *Kryminalno-vykonavcha systema: Vchora. Sohodni. Zavtra [Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow]*, (2), 46–60 [in Ukrainian].

8. Halai, A. (2024, December 30). *Rezultaty 2024 roku. Prava viazniv* [Results of 2024: Prisoners' rights]. Facebook. https://surl.li/rpuljm [in Ukrainian].

9. Husarina, N. V., & Burlaka, O. Ye. (2025). KPI v publichnomu upravlinni: Metody otsiniuvannia efektyvnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [KPIs in public administration: Methods for assessing the effectiveness of local self-government bodies]. In *Suchasni upravlinski ta sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku derzhavy, rehioniv ta subiektiv*

hospodariuvannia v umovakh transformatsii publichnoho upravlinnia: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Modern managerial and socio-economic aspects of the development of the state, regions, and business entities amid the transformation of public administration: Proceedings of the international scientific and practical conference] (pp. 12–14). Odesa Polytechnic National University. [in Ukrainian].

10. Worksection. (2022, September 6). *Yak stavyty zadacham priorytety, koly vazhlyvo vse* [How to prioritize tasks when everything is important]. https://worksection.com/ua/blog/things-to-prioritize-work.html [in Ukrainian].

11. Department for the Execution of Criminal Sentences. (2025, September 29). Typova posadova instruktsiia starshoho inspektora (z dotrymannia prav zasudzhenykh ta zapobihannia katuvanniam) dlia vypravnykh kolonii [Standard job description for a senior inspector (on the observance of prisoners' rights and prevention of torture) in correctional colonies] [Internal administrative document] (Order No. 276). [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.10.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

ISSN 2617-0159

УДК 343.92
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Коломієць Н. В.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та правосуддя
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна
e-mail: kolomiyetsn@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5609-2651;
Каплиста В. М.,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна
e-mail: lkaplista@gmail.com
ORCID: 0009-0009-7513-7929

ЗАОХОЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті досліджено заохочення як правовий засіб стимулювання правослухняної поведінки осіб, засуджених до позбавлення волі. Розкрито співвідношення понять «стимул», «стимулювання» та «заохочення», визначено правову природу заохочення та його значення у процесі виправлення і ресоціалізації засуджених. Обґрунтовано, що заохочення має розглядатися не лише як позитивна оцінка поведінки засудженого, а й як засіб формування зацікавленості в її подальшому дотриманні. Проаналізовано механізм стимулювального впливу заохочення та проблеми його правового регулювання.

Ключові слова: *стимулювання правослухняної поведінки, засуджені, позбавлення волі, виконання покарання, ресоціалізація, виправлення, запобігання, кримінально-виконавча політика, установи виконання покарань.*

Постановка проблеми. Сучасна концепція виконання кримінальних покарань в Україні передбачає поступове зміщення акцентів від суто карального впливу до створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених. Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України виконання і відбування покарань ґрунтуються, зокрема, на принципі раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки [1]. При цьому виправлення засудженого законодавець

© Коломієць Н. В., Каплиста В. М., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

пов'язує з процесом позитивних змін в особистості, які формують готовність до самокерованої правослухняної поведінки.

Особливого значення цей підхід набуває під час виконання покарання у виді позбавлення волі. За таких умов ефективність кримінально-виконавчого впливу не може визначатися виключно рівнем дотримання засудженим установлених обмежень. Важливим є формування внутрішньої мотивації до правослухняної поведінки, яка має зберігатися не лише в період відбування покарання, а й після звільнення.

Одним із правових механізмів забезпечення такої мотивації є система заходів заохочення. Її значення полягає в тому, що позитивна поведінка засудженого отримує відповідну правову оцінку та може спричиняти настання сприятливих для нього правових наслідків. Водночас сама наявність законодавчо визначеної системи заохочень ще не свідчить про її достатню ефективність як засобу стимулювання правослухняної поведінки. Ключовим є питання про те, наскільки наявний механізм заохочення здатний забезпечити реальну зацікавленість засудженого в дотриманні встановленого порядку, сумлінному ставленні до праці та навчання, участі в заходах соціально-виховного характеру та інших формах позитивної поведінки.

У цьому контексті необхідно розмежовувати нормативно закріплену стимулювальну функцію заохочення та емпірично підтверджену ефективність конкретних заходів. Наявність у правовій нормі сприятливого наслідку дає підстави говорити про потенціал відповідного стимулу, але не доводить автоматично, що його застосування спричинило стійкі позитивні зміни в поведінці засудженого. Як слушно зазначає О. М. Любарський, оцінювання стимулювання потребує врахування сукупності показників, а не окремого формального результату [2, с. 323].

Проблемність цього питання посилюється необхідністю забезпечення об'єктивності та індивідуалізації застосування заохочень. Кримінально-виконавче законодавство передбачає застосування до засуджених заходів заохочення з урахуванням їхньої поведінки, однак практична реалізація такого підходу потребує чітких і зрозумілих критеріїв оцінювання позитивних змін у поведінці особи. Відсутність достатньо визначених кри-

теріїв може зумовлювати суб'єктивність під час прийняття відповідних рішень, тоді як надмірна формалізація, навпаки, здатна перетворити заохочення на суто адміністративний інструмент, позбавивши його належного мотиваційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика застосування заходів заохочення до осіб, засуджених до позбавлення волі, посідає важливе місце в дослідженнях кримінально-виконавчого права, оскільки безпосередньо пов'язана із забезпеченням належного порядку та умов відбування покарання, виправленням засуджених і формуванням у них правослухняної поведінки. Окремі аспекти правової природи заохочень, порядку їх застосування та ролі у прогресивній системі виконання покарання досліджували А. В. Баран, І. Г. Богатирьов, Т. В. Бурдіна, О. А. Гритенко, Н. В. Коломієць, І. Ф. Павлентій та інші науковці.

Павлентій І. Ф. досліджує заходи заохочення передусім крізь призму підстав і порядку їх застосування, наголошуючи на необхідності об'єктивної оцінки поведінки засудженого та дотримання встановленої законом процедури [3]. Цей підхід має важливе значення для забезпечення законності, однак зосереджується переважно на юридичній формі застосування заохочення і не повною мірою розкриває психологічний механізм його мотиваційного впливу.

Бурдіна Т. В. розглядає заохочення не лише як позитивну реакцію адміністрації установи виконання покарань, а як засіб впливу, що поєднує оцінювання вже вчиненої поведінки із зацікавленням засудженого в її продовженні [4, с. 169]. Погоджуючись із таким підходом, вважаємо, що саме поєднання оцінної та перспективно-стимулювальної складових дає змогу відмежувати кримінально-виконавче заохочення від звичайної винагороди.

Баран А. В. аналізує правові стимули на загальнотеоретичному рівні та визначає їх через створення правового режиму сприяння законній діяльності суб'єкта [5, с. 32]. Такий підхід дає підстави розглядати заохочення як один із різновидів правового стимулу, але не ототожнювати ці категорії: стимул є ширшим поняттям, тоді як заохочення становить юридично оформлену позитивну реакцію на певну поведінку.

Гритенко О. А. пов'язує систему заохочень із прогресивною системою виконання покарання та наголошує на її індивідуалізованому характері [6, с. 310]. У межах цього підходу зміна правового становища засудженого має залежати від динаміки його поведінки та ступеня виправлення. Така позиція є переконливою, проте потребує доповнення критеріями, які дозволяли б відрізняти ситуативне дотримання режимних вимог від стійких позитивних змін особистості.

У сучасних дослідженнях увага поступово зміщується від простого визначення переліку заохочень до оцінювання їхньої результативності. У монографії Т. В. Бурдіної ефективність заходів заохочення і стягнення розглянуто у взаємозв'язку психологічних та юридичних чинників, а також запропоновано методичні підходи до її дослідження [7, с. 10]. Водночас висновки цієї праці стосуються передусім неповнолітніх засуджених, тому не можуть автоматично поширюватися на всю сукупність осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Любарський О. М. розглядає стимулювання правослухняної поведінки як пріоритетний напрям державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, пов'язуючи його з реабілітацією, реінтеграцією і запобіганням рецидиву [8, с. 128]. В іншому дослідженні автор порушує питання агрегованої оцінки успішності стимулювання, що є важливим для переходу від нормативних припущень про дієвість заохочення до її перевірки за сукупністю кількісних та якісних показників [2, с. 311].

Загребельна І. та Ярошенко В. на основі закордонного досвіду звертають увагу на послідовне пом'якшення умов відбування покарання залежно від поведінки засудженого. Авторки зазначають, що закордонні системи заохочення дозволяють системно змінювати умови відбування покарання від суворіших до м'якших [9, с. 342]. Порівняльний підхід підтверджує доцільність установлення зрозумілого зв'язку між позитивною поведінкою, її оцінкою та конкретною зміною правового становища засудженого.

Отже, у науковій літературі сформувалися щонайменше три підходи до розуміння заохочення: як позитивної оцінки вже вчиненої поведінки; як правового стимулу, орієнтованого на майбу-

тню поведінку; як елемента прогресивної системи виконання покарання, що забезпечує поступову зміну правового становища засудженого. На нашу думку, ці підходи не є взаємовиключними, однак кожен з них окремо не розкриває всієї правової природи заохочення. Заохочення доцільно розуміти як індивідуалізовану позитивну правову реакцію, що водночас оцінює вже продемонстровану поведінку, створює сприятливий наслідок і формує очікування подальшої зміни правового становища за умови збереження правослухняної поведінки.

Мета статті. Метою статті є комплексне дослідження заохочення як правового засобу стимулювання правослухняної поведінки осіб, засуджених до позбавлення волі, з'ясування його місця та значення в механізмі виправлення і ресоціалізації засуджених та виявлення проблем правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення правослухняної поведінки засуджених є одним із визначальних завдань кримінально-виконавчої політики держави, оскільки саме поведінка особи під час відбування покарання значною мірою визначає результативність процесу її виправлення та подальшої ресоціалізації [3]. У цьому контексті особливого значення набувають не лише заходи примусу та дисциплінарного впливу, а й позитивні засоби впливу на поведінку засудженого, серед яких важливе місце посідають заходи заохочення. Такий підхід відповідає загальній спрямованості кримінально-виконавчого законодавства України, яке поряд із застосуванням примусових заходів передбачає стимулювання правослухняної поведінки засуджених.

Обґрунтовуючи пріоритетність цього напряму, О. М. Любарський пов'язує стимулювання правослухняної поведінки із сучасними завданнями реабілітації, реінтеграції та зниження повторної злочинності [8, с. 128]. Отже, значення заохочення не повинно обмежуватися підтриманням внутрішнього розпорядку установи: воно має оцінюватися також із позиції підготовки особи до самостійної поведінки після звільнення.

Водночас чинний Кримінально-виконавчий кодекс України не містить конкретного визначення поняття «заохочення» або «заходи заохочення». Законодавець визначає окремі види таких заходів, підстави та порядок їх застосування, проте не розкриває

зміст цієї правової категорії. Науковці розглядають заохочення, зокрема, як форму позитивної оцінки поведінки особи, винагороду за правомірні або суспільно корисні дії, а також як засіб стимулювання правослухняної поведінки засуджених [4, с. 170].

Для правильного розуміння правової природи заохочення принципове значення має розмежування понять «стимул», «стимулювання» та «заохочення». А. Баран зазначає: «Правовий стимул – це правове спонукання до законослухняної діяльності, що створює для задоволення власних інтересів суб'єкта режим сприяння» [5, с. 32]. Стимулювання характеризує процес цілеспрямованого впливу на мотивацію особи з метою спонукання її до бажаної для суспільства та держави поведінки. Отже, стимул є засобом такого впливу, стимулювання – процесом його здійснення, тоді як заохочення у кримінально-виконавчому праві виступає правовою формою позитивного стимулювального впливу.

Саме по собі заохочення не є самостійною метою діяльності адміністрації установи виконання покарань. Його призначення полягає у формуванні та підтриманні у засудженого зацікавленості в дотриманні встановленого порядку і умов відбування покарання, виконанні покладених на нього обов'язків, сумлінному ставленні до праці та навчання, участі у програмах виховного впливу та інших формах позитивної поведінки [1]. Таким чином, юридично значущим результатом застосування заохочення має бути не лише позитивна оцінка вже досягнутої поведінки, а й створення мотивації для її подальшого збереження.

У цьому аспекті категорія «заохочення» безпосередньо пов'язана з поняттям «правослухняна поведінка». Останню доцільно розглядати не лише як формальне утримання від порушень установленого порядку відбування покарання, а як комплекс поведінкових проявів засудженого, що відповідають вимогам кримінально-виконавчого законодавства та спрямовані на його виправлення. Отже, правослухняна поведінка має позитивний зміст і може проявлятися не тільки у відсутності дисциплінарних порушень, а й у сумлінному виконанні обов'язків, позитивному ставленні до праці та навчання, участі у соціально-виховній роботі, підтриманні соціально корисних зв'язків та ін-

ших формах поведінки, що свідчать про позитивні зміни особистості засудженого.

Звідси випливає, що заохочення не повинно ототожнюватися з простим «винагородженням» засудженого. Винагорода передбачає надання певного блага у відповідь на досягнутий результат, тоді як кримінально-виконавче заохочення має більш складну правову та соціальну природу. Воно є реакцією держави в особі уповноважених органів та посадових осіб на позитивну поведінку засудженого і водночас інструментом подальшого впливу на його поведінку. Тому його сутність полягає в поєднанні двох взаємопов'язаних аспектів: позитивної оцінки вже продемонстрованої правослухняної поведінки та стимулювання особи до її подальшого дотримання.

Кримінально-виконавчий кодекс України встановлює систему заходів заохочення для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, а порядок їх застосування передбачає врахування поведінки засудженого. Водночас Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань деталізують порядок застосування відповідних заходів та визначають коло посадових осіб, уповноважених їх застосовувати [10].

Особливість заохочення як правового засобу полягає також у тому, що воно не може застосовуватися довільно. Його використання має ґрунтуватися на законі, здійснюватися уповноваженим суб'єктом та бути пов'язаним з поведінкою конкретного засудженого. Таким чином, між поведінкою особи та застосуванням заохочення має існувати причинно-правовий зв'язок.

Як влучно підкреслює О. А. Гритенко, важливою характеристикою заохочення є його індивідуалізований характер [6, с. 310]. Одна й та сама форма позитивного впливу може мати різну мотиваційну цінність для різних засуджених. Тому ефективність заохочення залежить не лише від його юридичної форми, а й від того, наскільки воно відповідає характеру поведінки особи, її індивідуальним потребам, попередній поведінці та стадії процесу виправлення. Саме індивідуалізація заохочувального впливу дає змогу перетворити передбачену законом можливість на реальний механізм стимулювання правослухняної поведінки.

Відповідно заохочення у кримінально-виконавчому праві доцільно визначати як передбачений кримінально-виконавчим законодавством правовий засіб позитивного впливу на засудженого, що полягає у застосуванні уповноваженим суб'єктом заходу позитивної оцінки його правослухняної поведінки та має на меті її підтримання і подальше стимулювання позитивних змін особистості в процесі виправлення та ресоціалізації.

Зазначений аспект має особливе значення саме під час виконання покарання у виді позбавлення волі, оскільки перебування особи в умовах ізоляції від суспільства об'єктивно передбачає значну кількість заборон, обмежень та обов'язків. За таких умов забезпечення належної поведінки виключно за допомогою примусових заходів не може вважатися достатнім для досягнення цілей кримінально-виконавчого впливу. Правослухняна поведінка повинна поступово переходити із зовнішньо зумовленої необхідності дотримуватися встановлених правил у внутрішньо сприйняту особою модель поведінки. Саме на забезпечення такого переходу і має бути спрямований механізм заохочення.

Частина перша статті 130 Кримінально-виконавчого кодексу України пов'язує можливість застосування заходів заохочення з виконанням покладених на засудженого обов'язків, додержанням установлених правил поведінки, дотриманням правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці [1]. Законодавець фактично визначає первинною ланкою заохочувального механізму конкретну правомірну поведінку засудженого. Водночас заохочення не повинно розглядатися як автоматичний наслідок кожного факту належної поведінки. Воно є результатом її оцінювання уповноваженим суб'єктом та юридично оформленої позитивної реакції держави.

Саме оцінювання поведінки становить принципово важливу ланку механізму стимулювання. Відповідно до статті 131 КВК України застосування заходів заохочення має на меті здійснення виховного впливу на засуджених на основі об'єктивної оцінки додержання ними правил поведінки, установлених Кодексом та правилами внутрішнього розпорядку колонії, а також дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці [1]. Отже, законодавча конструкція передбачає послідовний зв'язок між

поведінкою засудженого, її об'єктивною оцінкою та застосуванням заохочення.

Водночас зазначений механізм спрямований не лише на оцінку вже продемонстрованої засудженим позитивної поведінки, а й на її подальше закріплення. Застосування заохочення як позитивної реакції на належну поведінку має спонукати особу і надалі дотримуватися встановлених вимог та виконувати покладені на неї обов'язки. Тому заохочення є ефективним тоді, коли засуджений сприймає його як закономірний результат власної правослухняної поведінки та розуміє, що її подальше дотримання може спричинити позитивні правові наслідки.

У цьому контексті особливого значення набуває своєчасність заохочувального впливу. Чим більш тісним є часовий та причинний зв'язок між позитивною поведінкою та її заохоченням, тим зрозумілішим для засудженого є зв'язок між власними діями і позитивним результатом. І навпаки, якщо позитивна поведінка залишається без належної оцінки або заохочення застосовується із суттєвою затримкою, його мотиваційний потенціал знижується.

Закордонний досвід підтверджує значення передбачуваності такого зв'язку. І. Загребельна та В. Ярошенко зазначають: «У зарубіжному законодавстві досить чітко регулюється система різних видів заходів стимулювання правослухняної поведінки засуджених, яка дає змогу системно та послідовно змінювати умови відбування покарання із жорстких на м'якші» [9, с. 339]. Водночас механічне перенесення іноземних моделей є недоцільним: порівняльний досвід має використовуватися для уточнення загальних принципів прозорості, послідовності та пропорційності заохочення.

Не менш важливим є питання індивідуалізації заохочувального впливу. Відповідно до статті 6 КВК України засоби виправлення і ресоціалізації застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки та мотивів учиненого кримінального правопорушення, а також поведінки особи під час відбування покарання [1]. Це положення має безпосереднє значення і для системи заохочень, оскільки мотиваційна цінність конкретного заохочення для різних засуджених може істотно відрізнятися.

У цьому випадку необхідно звернути увагу на співвідношення заохочення та поняття виправлення засудженого. Кримінально-виконавчий кодекс визначає виправлення як процес позитивних змін, які відбуваються в особистості засудженого та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Ресоціалізація своєю чергою полягає у свідомому відновленні засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства та поверненні його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя. При цьому закон прямо визначає виправлення необхідною умовою ресоціалізації [1].

Гритенко О. А., аналізуючи виправлення як елемент прогресивної системи, звертає увагу на необхідність установлення змістовного зв'язку між позитивними змінами особистості та зміною умов відбування покарання [11, с. 89]. Підтримуючи цю позицію, вважаємо, що заохочення є показником позитивних змін у поведінці засудженого, але не свідчить про його виправлення.

З огляду на це заохочення не може бути спрямоване виключно на забезпечення зовнішньої дисциплінованості засудженого. Його кінцеве призначення полягає у сприянні формуванню таких позитивних змін в особистості, які дозволять особі самостійно дотримуватися правових та соціальних норм після припинення кримінально-виконавчих правовідносин. Саме тому заохочення доцільно розглядати як таку проміжну ланку між позитивною поведінкою особи під час відбування покарання та формуванням її внутрішньої готовності до правослухняного життя після звільнення.

Проте такий вплив можливий лише за умови прозорості та зрозумілості критеріїв позитивної поведінки. Якщо засуджені не розуміють, які саме результати їхньої поведінки можуть бути підставою для заохочення, або сприймають його застосування як суб'єктивне рішення адміністрації, стимулювальна функція відповідного заходу істотно послаблюється. У такому випадку заохочення перестає виконувати роль прогнозованого правового стимулу, оскільки особа не може співвіднести власну поведінку з можливістю отримання позитивного результату.

З цього випливає, що ефективність заохочення як засобу стимулювання правослухняної поведінки безпосередньо зале-

жить від того, наскільки чітко законодавством визначено підстави, умови та порядок його застосування. Чинний Кримінально-виконавчий кодекс України закріплює систему заходів заохочення до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, однак аналіз статей 130 та 131 КВК України дає підстави стверджувати, що відповідне правове регулювання не позбавлене проблемних аспектів.

Передусім привертає увагу законодавче формулювання підстав застосування заохочень. Відповідно до статті 130 КВК України за виконання покладених обов'язків, додержання правил поведінки, установлених Кодексом та правилами внутрішнього розпорядку колонії, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці до засуджених можуть застосовуватися заходи заохочення [1]. При цьому використання законодавцем конструкції «можуть застосовуватися» свідчить про відсутність автоматичного зв'язку між належною поведінкою засудженого та обов'язком адміністрації застосувати заохочення.

З одного боку, такий підхід є виправданим, оскільки позитивна поведінка особи сама по собі не повинна перетворювати заохочення на безумовне суб'єктивне право отримати конкретний захід. Адміністрація повинна мати можливість оцінити поведінку засудженого в сукупності та визначити доцільність застосування відповідного заходу. Водночас, якщо критерії оцінювання поведінки чітко не визначені, надмірна свобода розсуду адміністрації може призводити до суб'єктивності під час прийняття рішень про застосування заохочень. У результаті однакові або близькі за характером прояви правослухняної поведінки можуть отримувати різну оцінку залежно від рішення конкретної посадової особи.

Особливої уваги потребує співвідношення статей 130 і 131 КВК України. Якщо стаття 130 визначає підстави та перелік заходів заохочення, то стаття 131 встановлює, що застосування таких заходів має на меті здійснення виховного впливу на основі об'єктивної оцінки додержання засудженими правил поведінки, а також дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці [11, с. 91]. Отже, законодавець прямо закріплює принцип об'єктивності оцінювання поведінки засудженого. Про-

те сам Кодекс не розкриває змісту поняття «об'єктивна оцінка» та не встановлює достатньо конкретних критеріїв, за якими така оцінка повинна здійснюватися.

Саме ця обставина є однією з ключових проблем правового регулювання заохочень. Об'єктивність оцінювання поведінки не може зводитися лише до встановлення факту відсутності дисциплінарних порушень. Правослухняна поведінка має позитивний зміст і може проявлятися у сумлінному виконанні обов'язків, ставленні до праці та навчання, участі у соціально-виховних заходах, підтриманні соціально корисних зв'язків та інших формах поведінки, що свідчать про позитивну динаміку особистості засудженого. Тому формальна відсутність стягнень не завжди може бути достатньою підставою для висновку про наявність стійкої позитивної поведінки.

На нашу думку, проблема полягає також у тому, що чинна конструкція статті 130 КВК України значною мірою орієнтована на оцінювання зовнішніх проявів поведінки. Водночас метою застосування заохочення відповідно до статті 131 є виховний вплив, а отже, його результатом має бути не лише дотримання режимних вимог, а й формування стійкої установки на правослухняну поведінку. Таким чином, між формальним дотриманням встановлених правил та реальними позитивними змінами особистості засудженого існує певна відмінність, яка має враховуватися під час вирішення питання про застосування заохочення.

Певна проблема простежується і в питанні індивідуалізації заохочувального впливу. Стаття 130 КВК України не визначає чітких критеріїв, за якими має обиратися конкретний захід заохочення залежно від характеру та рівня позитивних змін у поведінці засудженого. Через це вибір найбільш доцільного заходу, який відповідав би поведінці та досягненням конкретної особи й водночас спонукав би її продовжувати правослухняну поведінку, значною мірою залежить від розсуду адміністрації установи виконання покарань. Такий розсуд дозволяє враховувати індивідуальні особливості засудженого, але має ґрунтуватися на чітких законодавчих критеріях.

Необхідність такої свободи зумовлена і тим, що заохочення мають різний характер та різний потенціал мотиваційного впли-

ву. Подяка або нагородження похвальною грамотою переважно мають характер морального стимулювання, тоді як інші передбачені законом заходи можуть створювати для засудженого конкретні матеріальні чи режимні переваги. Тому застосування однакового підходу до різних проявів позитивної поведінки не завжди дозволяє забезпечити максимальний виховний ефект.

Важливим недоліком чинної моделі є також відсутність чіткої законодавчої диференціації позитивної поведінки засуджених. На практиці позитивна поведінка може мати різний ступінь вираженості: від належного виконання мінімальних законодавчих вимог до систематичної та активної участі у праці, навчанні, соціально-виховних заходах і громадсько корисній діяльності. Проте законодавча конструкція статті 130 КВК України не встановлює чіткої залежності між ступенем позитивної поведінки та видом заохочення.

З огляду на викладене, удосконалення механізму заохочення доцільно пов'язувати насамперед з підвищенням якості правової оцінки поведінки засудженого. Така оцінка має враховувати тривалість і стабільність позитивної поведінки, характер виконання обов'язків, ставлення до праці та навчання, участь у соціально-виховній роботі, наявність або відсутність дисциплінарних порушень, а також індивідуальну динаміку особистості засудженого. Водночас ці критерії повинні використовуватися загалом, оскільки окремий показник не завжди може достовірно характеризувати ступінь виправлення особи.

Питання фактичної ефективності заходів заохочення потребує окремого застереження. Т. В. Бурдіна досліджує ефективність через поєднання юридичних і психологічних показників, що підтверджує недостатність суто формального обліку кількості застосованих заохочень [7]. О. М. Любарський також обґрунтовує необхідність агрегованої оцінки стимулювання, тобто врахування комплексу взаємопов'язаних результатів [2].

Якщо говорити про ефективність системи заохочення у кримінально-виконавчому праві, то вона визначається сукупністю взаємопов'язаних чинників: змістом конкретного заходу, його відповідністю поведінці та особистості засудженого, своєчасністю застосування, зрозумілістю критеріїв оцінювання, професій-

ністю персоналу та загальним характером організації процесу виправлення. Саме тому проблему ефективності заохочень не можна розв'язати лише шляхом збільшення кількості передбачених законом заходів.

Висновки. Отже, заохочення у кримінально-виконавчому праві слід розглядати не лише як форму позитивної оцінки поведінки засудженого, а як дієвий правовий засіб її подальшого формування та закріплення. Його основне значення полягає у створенні зрозумілого для засудженого зв'язку між правослухняною поведінкою та позитивними правовими наслідками, що сприяє переходу від зовнішнього дотримання встановлених вимог до усвідомленої готовності дотримуватися правових норм.

Водночас чинна модель заохочення не повною мірою забезпечує реалізацію такого підходу. Проблема полягає не стільки в недостатній кількості передбачених законом заходів, скільки у відсутності достатньо чітких критеріїв оцінювання позитивної поведінки та їх співвідношення з конкретним заходом заохочення. За таких умов ефективність заохочення значною мірою залежить від розсуду адміністрації установи виконання покарань, що може послаблювати його мотиваційне значення.

Тому вдосконалення заохочувального механізму має полягати у встановленні більш чітких законодавчих орієнтирів оцінювання поведінки засуджених з одночасним збереженням можливості її індивідуальної оцінки. Вибір заходу заохочення має залежати не лише від факту дотримання засудженим встановлених правил, а й від характеру, тривалості та стійкості позитивних змін у його поведінці. Такий підхід дозволить забезпечити більш обґрунтоване та передбачуване застосування заохочень, посилити їх стимулювальний потенціал і перетворити з формальної реакції на належну поведінку на реальний засіб формування правослухняної поведінки, необхідної для виправлення та подальшої ресоціалізації засудженого.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3–4. Ст. 21.

2. Любарський О. М. Проблеми та перспективи оцінки агрегованої успішності стимулювання правослухняної поведінки ув'язнених / засуджених. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. Т. 34. № 1. С. 311–326. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.22.

3. Павлентій І. Ф. Щодо застосування заходів заохочення в кримінально-виконавчому праві. *International Scientific Journal "Internauka". Секція: Юридичні науки*. URL: https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15260313678716.pdf (дата звернення: 02.09.2026).

4. Бурдіна Т. Поняття, сутність і значення заохочень, що застосовуються до осіб, засуджених до позбавлення волі. *Вісник Львівського університету*. 2022. № 74. С. 166–175. DOI: https://doi.org/10.30970/vla.2022.74.166.

5. Баран А. Правові стимули: теоретико-правові засади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 3 (27). С. 31–37. DOI: https://doi.org/10.23939/law2020.27.031.

6. Гритенко О. А. Теоретико-правові концептуальні засади прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2020. 492 с.

7. Бурдіна Т. В. Ефективність заходів заохочення і стягнення, які застосовуються до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі: психологічні та юридичні аспекти : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. 406 с.

8. Любарський О. М. Стимулювання правослухняної поведінки засуджених як пріоритетний вектор розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2024. № 1 (15). С. 122–142. DOI: https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2024.01.122.

9. Загребельна І., Ярошенко В. Зарубіжний досвід застосування заходів заохочення щодо осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 339–343. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.58.

10. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010–18#Text (дата звернення: 02.09.2026).

11. Гритенко О. А. Процес виправлення під час відбування покарання у виді позбавлення волі як елемент прогресивної системи: деякі законодавчі проблеми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. Т. 1. № 4. С. 89–92. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.1.19.

Kolomiiets N.,
Doctor of Sciences (Law), Professor,
Head of the Department of Criminal Law and Justice,
National University "Chernihiv Polytechnic",
Chernihiv, Ukraine
e-mail: kolomiyetsn@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5609-2651;
Kaplysta V.,
Higher Education Student,
Educational and Research Institute of Law
and Social Technologies,
National University "Chernihiv Polytechnic",
Chernihiv, Ukraine
e-mail: lkaplista@gmail.com
ORCID: 0009-0009-7513-7929

INCENTIVES AS A MEANS OF STIMULATING LAW-ABIDING BEHAVIOR OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT

The article examines incentives as a legal means of stimulating law-abiding behavior of persons sentenced to imprisonment. The study clarifies the relationship between "stimulus", "stimulation" and "incentive" and determines the legal nature of incentives in criminal-executive law. Incentive is considered not merely as a positive assessment of a convict's behavior, but as a legal means aimed at maintaining such behavior and encouraging further positive changes. Law-abiding behavior includes proper performance of duties, compliance with established rules, a responsible attitude to work and education, and participation in social and educational activities. The mechanism of the stimulating effect of incentives is analyzed, including the relationship between the convict's behavior, its objective assessment, application of an incentive measure, and further motivation to maintain positive behavior. Particular attention is paid to the problems of legal regulation under Articles 130 and 131 of the Criminal Executive Code of Ukraine. The study identifies insufficiently clear criteria for assessing positive behavior and selecting an incentive depending on its nature and degree. This may increase administrative discretion and weaken the motivational effect of incentives. The article substantiates the need for clearer legislative guidelines while preserving an individualized approach. The study concludes that the effectiveness of incentives depends on their timely, objective and individualized application and on a clear connection between law-abiding behavior and positive legal consequences.

Key words: *stimulation of law-abiding behavior, convicts, imprisonment, execution of punishment, resocialization, correction, criminal-executive policy, correctional institutions.*

References

1. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy [Criminal Executive Code of Ukraine], Law of Ukraine No. 1129-IV. (2003, July 11). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2004, *3–4*, Art. 21. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15 [in Ukrainian].

2. Liubarskyi, O. M. (2025). Problemy ta perspektyvy otsinky ahrehovanoi uspishnosti stymuliuvannia pravoslukhnianoi povedinky uviaznenykh/zasudzhenykh [Problems and prospects of assessing the aggregate effectiveness of stimulating law-abiding behavior among prisoners and convicts]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy [Bulletin of the Criminological Association of Ukraine], 34*(1), 311–326. https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.22 [in Ukrainian].

3. Pavlentii, I. F. (2018). Shchodo zastosuvannia zakhodiv zaokhochennia v kryminalno-vykonavchomu pravi [On the application of incentive measures in criminal executive law]. In *Aktualni problemy suchasnoi nauky: Tezy dopovidei XXX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Current problems of modern science: Abstracts of the 30th International Scientific and Practical Conference]. https://www.inter-nauka.com/issues/conf-2018/may/3790/ [in Ukrainian].

4. Burdina, T. (2022). Poniattia, sutnist i znachennia zaokhochen, shcho zastosovuiutsia do nepovnolitnikh osib, zasudzhenykh do pozbavlennia voli [The concept, essence, and significance of incentives applied to juveniles sentenced to imprisonment]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna [Visnyk of the Lviv University. Series Law],* (74), 166–175. https://doi.org/10.30970/vla.2022.74.166 [in Ukrainian].

5. Baran, A. (2020). Pravovi stymuly: Teoretyko-pravovi zasady [Legal incentives: Theoretical and legal foundations]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: Yurydychni nauky [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences], 7*(3/27), 31–37. https://doi.org/10.23939/law2020.27.031 [in Ukrainian].

6. Hrytenko, O. A. (2020). *Teoretyko-pravovi kontseptualni zasady prohresyvnoi systemy vykonannia ta vidbuvannia pokarannia u vydi pozbavlennia voli* [Theoretical and legal conceptual foundations of the progressive system of execution and serving of imprisonment sentences] [Doctoral dissertation]. Odeskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].

7. Burdina, T. V. (2025). *Efektyvnist zakhodiv zaokhochennia i stiahnennia, yaki zastosovuiutsia do nepovnolitnikh osib, zasudzhenykh do pozbavlennia voli: Psykholohichni ta yurydychni aspekty* [Effectiveness of incentive and disciplinary measures applied to juveniles sentenced to

imprisonment: Psychological and legal aspects]. Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].

8. Liubarskyi, O. M. (2024). Stymuliuvannia pravoslukhnianoi povedinky zasudzhenykh yak priorytetnyi vektor rozvytku derzhavnoi polityky u sferi vykonannia kryminalnykh pokaran ta probatsii [Stimulation of law-abiding behaviour of convicts as a priority vector of development of state policy in the field of execution of criminal sentences and probation]. *Kryminalno-vykonavcha systema: Vchora. Sohodni. Zavtra [Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow], 1*(15), 122–142. https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2024.01.122 [in Ukrainian].

9. Zahrebelna, I., & Yaroshenko, V. (2020). Zarubizhnyi dosvid zastosuvannia zakhodiv zaokhochennia shchodo osib, zasudzhenykh do pozbavlennia voli na pevnyi strok [Foreign experience in applying incentive measures to persons sentenced to imprisonment for a fixed term]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo [Entrepreneurship, Economy and Law], 4*, 339–343. https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.58 [in Ukrainian].

10. Ministry of Justice of Ukraine. (2018, August 28). Pro zatverdzhennia Pravyl vnutrishnoho rozporiadku ustanov vykonannia pokaran [On approval of the Internal Regulations of Penitentiary Institutions] (Order No. 2823/5). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text [in Ukrainian].

11. Hrytenko, O. A. (2019). Protses vypravlennia pid chas vidbuvannia pokarannia u vydi pozbavlennia voli yak element prohresyvnoi systemy: Deiaki zakonodavchi problemy [The process of rehabilitation during the serving of a sentence of imprisonment as an element of the progressive system: Certain legislative issues]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys, 1*(4), 89–92. https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.1.19 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.10.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

.

UDC 342.9:351.74:343.8:004
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Kuznietsov O.,
Head of Communications Equipment Department,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
e-mail: kuznietsov@pau.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1064-9116

CHALLENGES IN PROTECTING THE RIGHTS OF CONVICTED PERSONS IN THE CONTEXT OF MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES

This article examines current problems and challenges in protecting the rights of convicted persons amid the active implementation of digital technologies and artificial intelligence systems in the penitentiary system. Special attention is paid to balancing technological innovation with the protection of fundamental human rights in places of detention. The challenges digitalization poses in the penitentiary sphere are systematically categorized with reference to specific articles of the European Convention on Human Rights (Articles 3, 5, 6, 8, and 14). Proposals for regulatory and organizational solutions to the identified issues are developed.

Key words: *legal regulation in prisons, legal regulation of innovations, technological innovations in prison, digital transformation, rights of convicted persons, penitentiary system.*

Problem statement. The modern era of digital transformation creates new opportunities to optimize operations and processes in penitentiary institutions.

The implementation of digital technologies and artificial intelligence in the penitentiary system is intended to improve the effectiveness of sentence enforcement and the rehabilitation of convicted persons. This trend is driven by the need to enhance safety in correctional facilities for staff and prisoners while improving process efficiency. For instance, AI-based systems can process data from video cameras and prisoner communication devices in real time to identify potential escape attempts, criminal group activity, or the illicit trafficking of prohibited items. Biometric technologies, in turn, identify prisoners accurately and track their movements within the institution [1].

But alongside these benefits, the encroachment of digital technologies into the penitentiary system creates new, complex

© Kuznietsov O., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

dangers to fundamental human rights, especially those of persons serving sentences of imprisonment. Serious concerns remain about a potential imbalance between the penitentiary system's objectives (maintaining security and order) and the need to respect the rights and dignity of persons deprived of their liberty. Accordingly, appropriate legal regulation of their use, along with control and oversight mechanisms, is especially relevant.

This topic matters less for improving the legal position of convicted persons than for establishing clear, comprehensible rules governing the use of information technologies in enforcing criminal sentences.

At present, views on the limits and boundaries of AI and related digital technologies are sometimes opposed.

On 13 June 2024, the European Union introduced new artificial intelligence legislation, known as the EU AI Act [2]. It lays the foundation for AI regulation in the EU.

One of the key prohibited practices this law identifies is manipulative practices:

– The use of subliminal influence methods is prohibited;

– Manipulations that may lead to unreasonable decisions are prohibited.

A few weeks later, on 24 June 2024, Hashem Al-Ghaili (a science communicator from Berlin, Germany, and a neurobiologist by training) proposed creating a novel prison called Cognify. The main feature of this prison suggests that inmates could choose between a typical prison sentence or accepting brain implants with AI-created virtual memories [3].

This is one reason legislation is needed to regulate interactions between humans and AI.

New technologies offer unprecedented opportunities for surveillance, control, and data analysis. At the same time, however, they pose increasing threats to privacy, which is recognized as a fundamental right within the EU legal order, alongside human dignity and other fundamental rights.

This integration of digital technologies in penitentiary institutions occurs amid a complex interplay between the push for

increased penitentiary security and efficiency and fundamental human rights and freedoms.

The purpose. This research aims to identify the key challenges of protecting the rights of convicted persons as digital technologies and artificial intelligence are implemented in the penitentiary system and to develop recommendations to address them.

Analysis of recent studies and publications. In Ukrainian legal scholarship, the issues of digitalization in the execution of criminal sanctions and the humanization of the penitentiary system are actively researched by scholars such as I. Yakovets, M. Hryshchenko, K. Lukashchuk, K. Denysenko, Yu. Irkha, I. Hromliuk, M. Karchevskyi, Ye. Tymoshenko, Yu. Kryvytskyi, K. Yurtaieva, T. Shevchuk, Ya. Svystun, O. Radutnyi, and others. In their works, researchers (I. Yakovets, M. Hryshchenko, K. Lukashchuk, K. Denysenko) note that although the introduction of information technology into prison management improves operational efficiency and helps maintain order, any technological implementation must comply strictly with constitutional guarantees and human rights standards, ensuring that inmates are not viewed merely as objects of constant algorithmic surveillance [4; 5; 6]. In her dissertation, Ye. A. Tymoshenko argues that the implementation of software tools incorporating artificial intelligence elements, specifically the "Kassandra" system, enables the automated preparation of pre-trial reports on the personality traits of accused persons and the assessment of their risk of recidivism [7]. However, applying profiling algorithms and predictive policing threatens the presumption of innocence, as it treats an individual as a potential offender based on probabilities and a digital profile rather than concrete evidence of guilt. Consequently, discretionary powers in determining a person's fate cannot be fully delegated to algorithms without proper human oversight.

Furthermore, Ukrainian researchers specializing in administrative and criminal enforcement law, such as T. Tarasevych and Yu. Irkha, stress the urgent need to establish a robust national legal framework governing digital surveillance and the use of biometric data in correctional facilities, thereby preventing arbitrary interference by law enforcement agencies [8; 9].

Overall, while the Ukrainian scientific community has paid significant attention to this topic, several issues regarding the regulatory framework for using modern digital technologies in executing criminal sanctions still require further research.

Presentation of the main content. The integration of digital technologies, automated decision-making, and artificial intelligence into the penitentiary field, alongside the imperative to safeguard human rights, has increasingly attracted global attention from legal scholars and criminologists.

Implementing artificial intelligence systems, video surveillance, biometric technologies, and other digital innovations requires careful regulatory oversight to prevent potential abuses.

This approach aligns with established European Court of Human Rights case law, which recognizes that deficiencies in national legislation may enable unlawful actions by state institutions and law enforcement agencies.

For instance, in *Gorlov and Others v. Russia* (2019), the Court found that the legal framework governing video surveillance in prisons lacked sufficient clarity and safeguards against arbitrariness. It therefore concluded that the framework did not adequately protect the right to respect for private life from arbitrary interference by the authorities [10].

In *Roman Zakharov v. Russia* [11], the Court ruled that Russian legislation regulating communications surveillance did not provide adequate safeguards against arbitrariness or abuse and therefore violated Article 8 of the European Convention on Human Rights, which protects the right to respect for private life.

In *Canavci and Others v. Türkiye* [12], the Court reiterated that any interference with a right guaranteed by the Convention must have a basis in national law. The expression "in accordance with the law" (in Article 8 § 2) not only requires that the challenged measure should have a legal basis in national law but also relates to the quality of the law in question. Thus, this phrase means that national law must be sufficiently foreseeable in its terms to give individuals adequate indication of the conditions under which authorities are entitled to resort to measures affecting their Convention rights.

The European Convention on Human Rights (ECHR) [13] is a fundamental international instrument that sets standards for protecting human rights in the member states of the Council of Europe, including Ukraine. In the context of using digital technologies in the penitentiary system, Articles 3, 5, 6, 8, and 14 of the ECHR are particularly relevant. Many other international standards also emphasize respecting prisoners' rights, such as the UN Nelson Mandela Rules. The Council of Europe has also adopted recommendations to ensure that AI use in prisons respects human rights and dignity standards. These legal and ethical standards, including international penitentiary standards, should guide the implementation of such measures in the penitentiary system, from both functional and ethical perspectives. The essential task is to find that balance point, where the technologies used increase security and efficiency without intruding too much into private life, discriminating, or disrespecting the human dignity of sentenced persons.

Research into the capabilities of artificial intelligence and modern digital technologies allows us to formulate hypotheses about possible negative impacts of digitalization on the observance of rights defined by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, particularly:

Article 3 – Prohibition of Torture

Excessive use of video monitoring and electronic control devices (bracelets) without consideration for human dignity can be perceived as a rights infringement and lead to paranoid feelings of constant surveillance and inability to have privacy.

It has a huge negative influence on prisoners' psychological state due to constant, comprehensive control via video cameras in all cells and biometric tracking systems. This constant awareness of being watched can create anxiety, stress, and depression for prisoners that can escalate to the point of dehumanization. Prolonged periods of isolation and limited stimulation, particularly those reinforced by technologies that minimize the need for human engagement, have been correlated with the onset of psychiatric illness. A sense of compulsory scrutiny, as if in an "inevitable political situation", becomes a source of alienation and apathy [14].

Combined with other factors inherent to prisons (lack of space, lack of physical activity, inadequate sanitary conditions), regime conditions may amount to conditions for degrading treatment or punishment [15].

Another factor that may have negative consequences is the improper use of artificial intelligence to assess convicts' danger levels, which can lead to biased decisions against the convict.

Therefore, in this sense, excessive use of technology, devoid of human participation and the absence of a mechanism to influence the decision made, can create a state of insecurity and constitute cruel, inhuman or degrading treatment.

Article 5 – Right to Liberty and Security

Using artificial intelligence systems to assess prisoners' behavior, inform release decisions, or determine transfers to other institutions may raise concerns about the right to liberty and security guaranteed by Article 5 of the European Convention on Human Rights (ECHR).

An incorrect assessment of a person's behavior as threatening may contribute to unjustified detention or other restrictions on liberty. Discriminatory algorithms trained on biased or unrepresentative data may also affect this right.

AI algorithms are trained using historical data that may perpetuate existing social biases and discriminatory practices within the criminal justice system. Consequently, AI systems may produce biased assessments and overestimate the risks associated with certain prisoner categories, including individuals from particular social or ethnic groups, without sufficient evidence that they are more likely to commit an offense [1].

Assessments of the likelihood of harmful behavior may also rely on poor-quality input data. This can result in certain individuals being subjected more frequently to detention, arrest, or other restrictions.

Article 6 – Right to a Fair Trial

As mentioned earlier, AI algorithms may be trained on biased data, including biases related to social status, ethnicity, or gender. Such biases may affect the preparation of pre-trial reports, predictions of reoffending risk, and assessments of social adaptation. They may also influence parole decisions, such as replacing the

unserved part of a sentence with a less severe penalty or changing detention conditions [16].

These factors may produce discriminatory outcomes. In particular, AI systems may systematically classify certain groups as presenting a higher risk, even when such assessments are not supported by sufficient evidence.

It is also necessary to consider the challenges of appealing decisions informed by AI systems.

AI models often rely on complex algorithms, making it difficult to understand how particular conclusions have been reached. Convicted persons and their legal representatives may have limited opportunities to challenge the data or methodology used in making decisions about them. For example, a court may rely on an AI-generated assessment of the likelihood of reoffending without adequately explaining the factors underlying that assessment.

Furthermore, AI use may threaten the presumption of innocence. Judges or prosecutors may treat automated assessments as objective and reliable, potentially influencing their decisions and creating bias against an accused person before they consider all the evidence [17].

Article 8 – Right to Respect for Private and Family Life

Continuous and unrestricted video surveillance may result in disproportionate interference with prisoners' privacy. According to the legislation described in the source material, video cameras are installed to monitor prisoners' behavior in dormitories, designated areas, cells, exercise yards, corridors of long-term visit rooms, workplaces, dining rooms, medical units, and hospital facilities. Prisoners are informed of such surveillance and acknowledge it by signing a relevant document.

Cameras installed in living quarters, cells, or medical units should not capture sanitary facilities, areas where medical procedures are performed, locations where personal searches involving undressing take place, bathhouses, changing rooms, or rooms used for long-term visits. Nevertheless, in practice, prisoners in penitentiary institutions and pre-trial detention centers continue to express dissatisfaction with video cameras in their living areas [18].

Pay particular attention to the detailed regulation of biometric data processing, as biometric data constitute a special category of personal data.

In general, the processing of personal data should be necessary and proportionate to the intended purpose and limited to what is required to achieve that purpose. Once the purpose of processing has been fulfilled, further use of the data must comply with the applicable legal requirements. Where appropriate, anonymized data may be used for statistical purposes without identifying specific individuals.

Article 14 – Prohibition of Discrimination

Article 14 is also relevant to the risks associated with biased AI systems. Poor-quality or unrepresentative training data may lead to automated decisions that discriminate against certain groups on grounds such as sex, race, color, language, religion, political or other opinions, national or social origin, association with a national minority, property status, birth, or other status [1].

Furthermore, insufficient transparency in data-processing algorithms may make discriminatory practices more difficult to identify and challenge.

Council of Europe Recommendation CM/Rec(2024)5

On 9 October 2024, the Council of Europe issued Recommendation CM/Rec(2024)5 on the ethical and responsible use of artificial intelligence and related digital technologies in prison and probation services. The recommendation aims to ensure that these technologies respect the human rights and dignity of detainees, probationers, and staff.

The recommendation states that AI and related technologies should be used lawfully and proportionately and should contribute to offenders' rehabilitation. Such technologies should complement, rather than replace, prison and probation officers in their daily work and interactions with offenders. They should also support the implementation of criminal sanctions and measures, as well as the rehabilitation and resocialization of persons in conflict with the law [2].

The recommendation addresses the ethical and organizational aspects of using AI and related digital technologies in prisons and probation services. It provides guidance for states in developing

national legislation, policies, and practices. It emphasizes that all stages of the lifecycle of AI systems and related technologies – including their design, development, provision, use, and decommissioning – should be subject to public scrutiny and comply with applicable national and international legal standards.

According to the recommendation, AI may contribute to safety and security in prisons and improve risk and crisis management. However, its use should be necessary and should not adversely affect the privacy, health, or well-being of offenders or staff. The recommendation also emphasizes the need for safeguards against individual and group bias and discriminatory outcomes, particularly in risk assessments and offender management.

Furthermore, decisions made with the assistance of AI and related digital technologies that may adversely affect human rights should be subject to human review and supported by effective complaint mechanisms [19].

The recommendation also identifies fundamental principles that should guide the design, development, use, and decommissioning of AI in the penitentiary system. These include respect for human dignity and fundamental rights; legality, legal certainty, and accountability; equality and non-discrimination; proportionality, effectiveness, and necessity; good governance; the right to human review of decisions; quality, reliability, and security; human-centered AI; and digital literacy.

Thus, this document represents an important step toward establishing ethical and legal frameworks for using AI in the penitentiary system while allowing technological development and innovation.

Measures to Protect Prisoners' Rights

Effectively implementing the Council of Europe's recommendations on using AI in the penitentiary system requires several organizational and practical measures. These include reviewing existing legislation and establishing working groups comprising penitentiary specialists, probation officers, AI and data protection experts, academic representatives, and human rights organizations.

1. Drafting Specific Legislation

To protect prisoners' rights in the context of digital technologies, an appropriate legal framework is essential. Such legislation should clearly define the conditions and limits governing each technology, provide safeguards against abuse and disproportionate interference with human rights, and establish effective mechanisms to challenge unlawful actions.

Law should regulate the collection, storage, processing, and use of prisoners' personal data, including biometric and communications data. It is equally important to require transparency in the use of AI algorithms that make decisions affecting prisoners' rights and to provide for independent audits of these algorithms.

Institutional reforms are also necessary. These may include:

– Establishing specialized units responsible for digital transformation, technical oversight, and data protection.

– Developing control systems, monitoring mechanisms, audit procedures, and decision-appeal procedures.

2. Technical Implementation

Technical implementation is central to digital transformation in the penitentiary system. It may include the following measures.

a) Developing technical standards:

– Establishing requirements for AI systems.

– Developing security protocols.

– Implementing data protection standards.

b) Creating technical infrastructure:

– Modernizing IT systems.

– Implementing data protection systems.

– Developing monitoring systems.

3. Training Staff and Raising Prisoners' Awareness

Ensuring that penitentiary institutions respect prisoners' rights requires appropriate staff training on the ethical and legal aspects of using digital technologies, as well as measures to raise prisoners' awareness of their rights in this context.

Staff should understand the potential human rights risks associated with these technologies and know how to use them in compliance with legislation and human rights standards. Prisoners, in turn, should be

informed about the technologies used in detention facilities, how they operate, and what rights they have regarding their use.

When introducing digital technologies into the penitentiary system, it is essential to strike a reasonable balance between technological progress and the protection of fundamental human rights. Although these technologies can improve security and operational efficiency, they should not impose disproportionate restrictions on prisoners' rights and freedoms, violate their dignity, or lead to discrimination.

The priority should be a human-centered approach to designing and implementing technology, ensuring that it benefits both staff and prisoners while supporting rehabilitation and resocialization. Achieving this balance often requires ongoing dialogue, cooperation, and consultation among legislators, representatives of the penitentiary system, human rights experts, technology developers, and other relevant stakeholders [20].

Modern digital technologies offer new opportunities to improve operational efficiency and security in the penitentiary system. However, they also pose significant challenges to protecting prisoners' rights.

Addressing these challenges requires a comprehensive approach that includes appropriate legislation, technical data protection measures, effective monitoring and oversight mechanisms, staff training, and awareness-raising among prisoners. These measures are essential to ensuring adequate human rights protection in the penitentiary system in the digital age. A key challenge is to balance technological development with unconditional respect for fundamental human rights and freedoms in places of detention.

Further research should monitor the long-term effects of these technologies on prisoners' rights and rehabilitation outcomes.

Policy development must be guided by the principles of legality, proportionality, transparency, and accountability. Ongoing dialogue and cooperation among all relevant stakeholders are essential to ensuring the ethical and lawful application of digital technologies in the penitentiary system.

Conclusions. Modern digital technologies offer significant opportunities to improve security and operational efficiency in the

penitentiary system. Nevertheless, implementing them raises serious concerns about protecting prisoners' rights. These concerns include extensive data collection and surveillance, inaccurate AI-generated conclusions, algorithmic bias, invasions of privacy, and the risk of discrimination.

Addressing these challenges requires appropriate legislation, robust technical data protection measures, effective monitoring and oversight mechanisms, staff training, and greater awareness among prisoners of their rights in the digital environment. The central task is to ensure that technological development does not undermine fundamental human rights and freedoms or compromise the dignity of persons deprived of their liberty.

Further research is needed to assess the long-term effects of digital technologies on prisoners' rights and rehabilitation outcomes. The development and implementation of relevant policies must be guided by the principles of legality, proportionality, transparency, and accountability. Above all, decision-making must keep the dignity, rights, and well-being of persons serving prison sentences central.

Finally, ongoing dialogue and cooperation among legislators, penitentiary authorities, human rights experts, technology developers, and other relevant stakeholders are essential to ensuring that digital technologies are used ethically, lawfully, and in accordance with fundamental human rights standards.

References

1. Fusion. (2025, February 3). *AI in corrections: The future of care or cause for concern?* https://fusionehr.com/ai-in-corrections-the-future-of-care-or-cause-for-concern/

2. *AI Act Law*. (n.d.). https://ai-act-law.eu/

3. Hashem Alghaili. (2024, June 24). *The prison of the future – Cognify* [Video]. Instagram. https://www.instagram.com/reel/C8mH49NNq8a/

4. Yakovets, I. S., & Hryshchenko, M. V. (2020). Neobkhidnist vrakhuvannia pohashenoi sudymosti pid chas skladannia otsinky ryzykiv pratsivnykamy probatsii [The need to consider expunged convictions when conducting risk assessments by probation officers]. In *Teoretychni pytannia yurysprudentsii i problemy pravozastosuvannia: vyklyky XXI stolittia* [Theoretical issues of jurisprudence and problems of law enforcement: Challenges of the 21st century] (pp. 188–192). Research Institute of Public

Policy and Social Sciences. https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201120/uk/article/view/yakovets/pdf [in Ukrainian].

5. Lukashchuk, K. (2026). Tsyfrovizatsiia vykonannia pokaran, ne poviazanykh iz pozbavlenniam voli: mizhnarodnyi dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy [Digitalization of the execution of non-custodial sentences: International experience and prospects for Ukraine]. In S. Kivalov & M. Arakelian (Eds.), *Kryminalistyka maibutnoho: tsyfrovi innovatsii, shtuchnyi intelekt, hlobalni vyklyky ta zahrozy* [Forensics of the future: Digital innovations, artificial intelligence, global challenges and threats] (pp. 338–341). National University "Odesa Law Academy". https://doi.org/10.32837/11300.33624 [in Ukrainian].

6. Denysenko, K. V., & Borko, I. S. (2022). Zabezpechennia tsyfrovykh ta informatsiinykh prav zasudzhenykh v ustanovakh vykonannia pokaran v umovakh voiennoho stanu [Ensuring the digital and information rights of convicted persons in penitentiary institutions under martial law]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo [Analytical and Comparative Jurisprudence], 3*, 16–19. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.2 [in Ukrainian].

7. Tymoshenko, Ye. A. (2024). *Pravove zabezpechennia zastosuvannia shtuchnoho intelektu v Ukraini* [Legal framework for the use of artificial intelligence in Ukraine] [Doctoral dissertation]. [in Ukrainian].

8. Tarasevych, T. Yu. (2021). Pravove rehuliuvannia biometrychnoi identyfikatsii osoby: Natsionalni tendentsii ta zarubizhnyi dosvid [Legal regulation of biometric identification: National trends and foreign experience]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava [Law Review of Kyiv University of Law], 2*, 281–286. https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.58 [in Ukrainian].

9. Irkha, Yu. B. (2025). Zahrozy pravam i svobodam liudyny v epokhu shtuchnoho intelektu [Threats to human rights and freedoms in the age of artificial intelligence]. *Informatsiia i pravo [Information and Law], 4*(55), 95–109. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4(55).346356 [in Ukrainian].

10. European Court of Human Rights. (2019, July). *Information note on the Court's case-law No. 231: Gorlov and Others v. Russia* (Applications nos. 27057/06, 56443/09 and 25147/14; judgment of 2 July 2019). https://hudoc.echr.coe.int/eng

11. European Court of Human Rights. (2015, December 4). *Roman Zakharov v. Russia* (Application no. 47143/06, Grand Chamber judgment). https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-159324

12. European Court of Human Rights. (2023, November 14). *Canavci and Others v. Türkiye* (Applications nos. 24074/19, 44839/19 and 9077/20, Second Section judgment). https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-229585

13. Council of Europe. (1950, November 4). *European Convention on Human Rights: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG

14. Akkurso, E. (2022, October). Psykholohichni naslidky stezhennia [Psychological repercussions of surveillance]. *Criminal Legal News*. https://www.criminallegalnews.org/news/2022/sep/15/psychologicalrepercussions-surveillance/ [in Ukrainian].

15. Human Rights Watch. (2008). *Viaznytsi supermax ta psykholohichnyi vplyv izoliatsii* [Supermax prisons and the psychological effects of isolation]. https://www.hrw.org/reports/2008/us0608/3.htm [in Ukrainian].

16. Council on Criminal Justice. (2025, April). *Zvit Ministerstva yustytsii shchodo shtuchnoho intelektu v kryminalnomu pravosuddi: Kliuchovi vysnovky* [Department of Justice report on artificial intelligence in criminal justice: Key takeaways]. https://counciloncj.org/doj-report-on-ai-in-criminal-justice-key-takeaways/ [in Ukrainian].

17. Cameron, R. (2024). Correctional AI: Promise, risks and the way forward. *Corrections Today, 86*(3), 24–30.

18. Hanwha Vision. (n.d.). *Kamery videosposterezhennia zakhyshchaiut bilshe, nizh prosto personalu vypravnykh ustanov* [Video surveillance cameras protect more than just correctional facility staff]. https://www.hanwhavision.com/us/news-events/article/video-surveillance-cameras-protect-more-than-staff-at-correctional-facilities/ [in Ukrainian].

19. Council of Europe. (2024, October 9). *Shtuchnyi intelekt u viaznytsiakh ta pid chas vyprobuvalnoho terminu: Nova rekomendatsiia Rady Yevropy sprяmovana na zabezpechennia povahy do prav liudyny ta yii hidnosti* [AI in prisons and probation: New Council of Europe recommendation aims to ensure respect for human rights and dignity]. https://www.coe.int/en/web/portal/-/ai-in-prisons-and-probation-new-council-of-europe-recommendation-aims-to-ensure-respect-for-human-rights-and-dignity [in Ukrainian].

20. Knight, V., & Ross, S. (2024). *Digital rehabilitation in prisons*. United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute. https://unicri.org/sites/default/files/202403/Digital%20Rehabilitation%20in%20Prisons_0.pdf

ISSN 2617-0159

Кузнєцов О. О.,
начальник відділу засобів зв'язку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
e-mail: kuznietsov@pau.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1064-9116

ВИКЛИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Досліджено фундаментальну правову проблему забезпечення та захисту гарантованих прав засуджених в умовах інтенсивного впровадження алгоритмів штучного інтелекту, засобів безперервного відеоспостереження та біометричної ідентифікації в діяльність пенітенціарної системи.

Застосування методів системно-структурного, порівняльно-правового, формально-догматичного аналізу та конвенційного тлумачення дозволило категоризувати специфічні загрози цифрової трансформації пенітенціарного сектору крізь призму положень статей 3, 5, 6, 8 та 14 Європейської конвенції з прав людини. Здійснено аналіз актуальних рішень Європейського суду з прав людини ("Gorlov and Others v. Russia", "Roman Zakharov v. Russia", "Canavci and Others v. Türkiye"), а також Регламенту ЄС 2024/1689 (EU AI Act) та Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2024)5.

Доведено, що суцільний відеонагляд і суцільна алгоритмізація виконання покарань порушують психофізичну недоторканність особи, створюючи ризики нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Встановлено непрозорість нейромережевих моделей оцінки ризиків («чорна скринька»), що формує алгоритмічну упередженість, спотворює досудові доповіді та нівелює право на справедливий суд і процесуальні гарантії оскарження.

Обґрунтовано необхідність розроблення спеціального законодавства, яке має чітко регламентувати межі застосування цифрових технологій, визначити обов'язковість процесуального оскарження алгоритмічних рішень та запровадити незалежний техніко-правовий аудит системи ШІ. Сформульовано пропозиції щодо впровадження криптографічних стандартів захисту біометричних даних засуджених та обов'язкового дотримання принципу "human-in-the-loop" (збереження сутнісного контролю людини за ухваленням будь-яких правових рішень).

Ключові слова: *правове регулювання в установах виконання покарань, правове регулювання інновацій, технологічні інновації в установах виконання покарань, цифрова трансформація, права засуджених, пенітенціарна система.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.10.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 347.44(37):341.96
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Андрущенко Т. С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права, міжнародного права
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
e-mail: Sergeevna101987@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5128-3261;
Савельєва Д. А.,
курсантка 4 курсу
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України
м. Чернігів, Україна
e-mail: dashasavelieva2006@gmail.com
ORCID: 0009-0003-2165-9605

ДОГОВІРНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ РИМСЬКОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА: ВИТОКИ, ПАРАЛЕЛІ, РЕЦЕПЦІЯ

У статті досліджено договірні зобов'язання у римському праві та міжнародному приватному праві. Розглянуто поняття договору, основні види договорів та умови їх дійсності. Проаналізовано роль іноземного елемента, визначення застосовного права та принцип автономії волі сторін у міжнародних договірних відносинах. На основі порівняльного аналізу визначено спільні риси та відмінності між римським і міжнародним приватним правом. Зроблено висновок про значний вплив римсько-правових принципів на розвиток сучасного договірного права.

Ключові слова: *договірні зобов'язання, римське право, міжнародне приватне право, договір, контракт, автономія волі сторін, іноземний елемент, колізійні норми, приватноправові відносини.*

© Андрущенко Т. С., Савельєва Д. А., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку міжнародних приватноправових відносин особливого значення набуває дослідження правових засад договірних зобов'язань. Договір є одним із найбільш поширених способів виникнення цивільних прав та обов'язків, а його значущість постійно зростає в умовах активного розвитку міжнародної торгівлі, економічного співробітництва та розширення транскордонних зв'язків. У таких правовідносинах набуває важливості питання визначення прав та обов'язків сторін, порядку виконання договору, а також права, яке має застосовуватися до відповідних відносин.

Водночас сучасні договірні конструкції не виникли відокремлено від попереднього розвитку права. Значна частина правових положень та підходів до регулювання договірних відносин бере свій початок ще з римського права. Саме римські юристи сформували основні уявлення про зобов'язання, договори, умови їх укладення та виконання, які згодом були сприйняті та розвинуті правовими системами європейських держав. Окремі принципи, сформовані ще в римському приватному праві, можна простежити і в сучасному договірному праві.

Разом з тим міжнародний характер сучасних приватноправових відносин зумовив появу нових правових механізмів, яких не потребувало римське право. Наявність іноземного елемента у договірних відносинах ставить питання про визначення застосовного права, подолання колізій між правовими системами та можливість сторін самостійно обирати право, яке регулюватиме їхні відносини. У зв'язку з цим особливого значення набуває принцип автономії волі сторін, який є одним із важливих інструментів сучасного міжнародного приватного права.

Таким чином, порівняння договірних зобов'язань у римському праві та міжнародному приватному праві дає можливість простежити розвиток договірного регулювання від класичних римських конструкцій до сучасних механізмів регулювання міжнародних приватноправових відносин. Дослідження цього питання дозволяє не лише визначити спільні риси між ними, а й встановити, які саме положення римського права зберегли своє значення, а які зазнали істотної трансформації під впливом сучасних суспільних та економічних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика договірного права посідає важливе місце в дослідженнях римського приватного права та міжнародного приватного права. У працях В. І. Борисової, Л. М. Баранової, А. Підопригори, Є. Харитонова, М. Г. Поліщук та інших авторів розглядаються основні положення римського приватного права, зокрема поняття зобов'язання та договору, система договірних зобов'язань, види римських контрактів, а також умови їх укладення та дійсності [1–4]. Зазначені дослідження дають змогу простежити історичні витоки сучасних договірно-правових конструкцій та визначити основні засади їх формування в римському праві.

Сучасні аспекти договірних відносин у міжнародному приватному праві висвітлюються у навчальних і наукових працях, присвячених правочинам та зобов'язанням у відносинах з іноземним елементом [5; 8]. Окрему увагу приділено питанням застосування міжнародних договорів під час регулювання приватних відносин з іноземним елементом, що досліджується О. С. Котухою та О. М. Чабаном [6]. Нормативну основу сучасного регулювання відповідних відносин становить Закон України «Про міжнародне приватне право», який визначає, зокрема, особливості вибору та застосування права до приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом [7].

Водночас аналіз зазначених джерел свідчить, що питання договірного права переважно розглядаються окремо в межах римського приватного права або міжнародного приватного права. Недостатньо комплексно висвітленим залишається питання безпосереднього взаємозв'язку між римсько-правовими конструкціями договірного права та сучасними механізмами регулювання міжнародних договірних відносин. Це зумовлює необхідність порівняльного дослідження витоків договірного права, виявлення паралелей між його римськими та сучасними конструкціями, а також визначення особливостей рецепції римсько-правових принципів у міжнародному приватному праві.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей договірних зобов'язань у римському праві та міжнародному приватному праві, а також проведення їх порівняльного аналізу з урахуванням особливостей правового регулювання відповідних

відносин. Для досягнення поставленої мети передбачається розглянути основні підходи до розуміння договірних зобов'язань у римському праві, охарактеризувати особливості сучасного регулювання договорів з іноземним елементом та визначити роль колізійних норм у таких правовідносинах. Окрему увагу приділено принципу автономії волі сторін та можливості самостійного вибору права, що застосовується до договору. На основі проведеного порівняння планується визначити спільні риси та відмінності між відповідними правовими конструкціями, а також простежити вплив римсько-правових положень на розвиток сучасного міжнародного приватного права.

Виклад основного матеріалу. Зобов'язання в римському праві розумілося як правовий зв'язок між двома сторонами, у силу якого одна сторона (кредитор) мала право вимагати від іншої сторони (боржника) вчинення певної дії або утримання від її вчинення. Відомий давньоримський юрист Юлій Павл вказував: «Сутність зобов'язання полягає не в тому, щоб зробити нашим який-небудь предмет, а щоб зв'язати перед нами іншого в тому відношенні, щоб він нам що-небудь дав, зробив або надав» [1, с. 121]. Такий зв'язок забезпечувався можливістю судового захисту та був важливим елементом системи приватного права.

Дослідники римського права вважають, що в ньому не розмежовувалися права на речі (речові права) та зобов'язальні права. Як уже зазначалося, римське право являло собою систему позовів, тому саме позови поділялися на дві основні групи: речові (actio in rem) та особисті (actio in personam) [1, с. 122].

Основна відмінність речового та зобов'язального права полягає в їх об'єкті. Так, об'єкт речового права – завжди річ, зобов'язального права – дії, право вимоги здійснювати певні дії [1, с. 122].

Варто зазначити, що саме інститут зобов'язань став одним із найбільш розроблених елементів римського приватного права. Багато підходів, вироблених римськими юристами, зберегли своє значення і в сучасному праві, що свідчить про високий рівень розвитку римської правової думки.

Серед підстав виникнення зобов'язань особливе місце посідали договори. Договір (contractus) – двостороння угода, у якій висловлено волю двох сторін, спрямована на досягнення певно-

го правового результату − виникнення, зміну або припинення прав і обов'язків [2, с. 373]. По суті договір являв собою погоджене волевиявлення двох або більше осіб щодо здійснення певних правомірних дій або утримання від них.

Римське право розрізняло контракти та пакти. Контракти визнавалися цивільним правом і забезпечувалися позовним захистом. Система контрактів була замкнутою, через що тривалий час не визнавалися ними угоди, не передбачені приватним правом [2, с. 373]. Однак розвиток торгівлі та господарських відносин поступово зумовив відхід від надмірного формалізму.

Пакти − це неформальні угоди, тобто саме ті, які були правовою формою ділового життя за межами кола контрактів [2, с. 374]. Їх виконання значною мірою ґрунтувалося на добросовісності сторін та моральних засадах взаємовідносин. Проте з часом окремі види пактів також почали визнавати правом, і вони отримали юридичний захист.

Такий поділ свідчить про поступову еволюцію римського права – від суворого формалізму до більш гнучкого регулювання приватноправових відносин. Потреби економічного життя вимагали створення механізмів, які забезпечували б стабільність цивільного обороту та належний захист інтересів учасників договірних відносин.

Залежно від способу укладення договори поділяли на кілька видів. Вербальні контракти укладали шляхом усного проголошення визначених слів або формул. Найбільш відомим різновидом такого договору була стипуляція, що здійснювалася у формі запитання кредитора та відповіді боржника. Літеральні контракти оформлювали письмово та підтверджували існування відповідного зобов'язання. Консенсуальні контракти виникали внаслідок досягнення сторонами згоди без необхідності дотримання додаткових формальностей [3, с. 62].

Незважаючи на значну кількість формальних вимог, римське договірне право демонструвало високий рівень юридичної техніки. Багато його конструкцій стали підґрунтям для розвитку сучасного цивільного права та договірного регулювання в європейських правових системах.

Юридична сила договору залежала від дотримання низки обов'язкових умов. До них належали:

1. Умова виконання договору. Умову (condicio), так само як строк, вводили в договір для того, щоб з нею пов'язати припинення дії договору [4, с. 188].

2. Спосіб виконання договору (modus). Цей вид елементів вводили тоді, коли звичайно прийнятий порядок виконання договору необхідно було дещо змінити. Зокрема, така зміна пов'язана з альтернативним виконанням договору [4, с. 188].

3. Доповнення (accessio). Застосовувалося зрідка і використовувалося з метою зобов'язати боржника виконати укладений договір, але не безпосередньо кредитору, а вказаній у договорі третій особі [4, с. 189].

4. Штрафна стипуляція. Її мета – встановити розмір грошової суми, яку боржник зобов'язувався сплатити кредиторові у разі невиконання договору [4, с. 189].

У сучасному міжнародному приватному праві договірні зобов'язання виникають у межах правовідносин, ускладнених іноземним елементом. Саме наявність такого елемента відрізняє міжнародні договірні відносини від внутрішньодержавних та обумовлює необхідність визначення права, яке підлягає застосуванню.

Правочин у міжнародному приватному праві − це дія, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, яка має міжнародний характер через наявність іноземного елемента [5].

Іноземний елемент може проявлятися у трьох формах:

1. Суб'єктний іноземний елемент: одна зі сторін правочину – іноземець чи іноземна юридична особа.

2. Об'єктний іноземний елемент: об'єкт правочину розташований за межами держави сторін.

3. Юридичний іноземний елемент: правочин укладено або виконано за межами держави, з якою пов'язані сторони [5].

На відміну від римського права, яке функціонувало переважно в межах однієї державної системи, міжнародне приватне право регулює відносини, пов'язані з кількома правопорядками одночасно. Саме тому одним із його центральних завдань є визначення права, яке має застосовуватися до конкретних правовідносин.

Основне завдання при регулюванні приватних відносин з іноземним елементом – це правильно визначити застосовне матеріальне право [6, с. 64]. Для цього використовуються колізійні норми, які допомагають встановити правопорядок держави, норми якого повинні регулювати відповідні відносини.

У сучасних умовах глобалізації значення колізійного регулювання постійно зростає. Активний розвиток міжнародної торгівлі, електронної комерції і транскордонного співробітництва спричиняє збільшення кількості договорів, пов'язаних одразу з кількома державами.

Право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права Закону України «Про міжнародне приватне право», інших законів, міжнародних договорів України [7]. Вони можуть безпосередньо регулювати відповідні відносини або містити колізійні норми, за допомогою яких визначається право, що підлягає застосуванню.

Колізійний метод є необхідним для регулювання цивільноправових відносин, де відсутня узгоджена регламентація, а також для вибору між різними правовими нормами. Його основною ознакою є те, що саме за допомогою застосування цього методу дається відповідь на запитання, право якої країни буде застосоване для регулювання правовідносин з іноземним елементом. Однак при цьому по суті вказані відносини врегульовані не будуть [8].

Одним із фундаментальних принципів міжнародного приватного права є принцип автономії волі сторін. Відповідно до статті 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» вибір права має бути прямо вираженим або випливати зі змісту договору, поведінки сторін чи сукупності обставин справи [7]. Вибір права може бути здійснений щодо правочину загалом або його окремої частини [7]. Крім того, допускається зміна вже обраного права на будь-якому етапі існування договірних відносин за умови дотримання прав третіх осіб та інших вимог законодавства.

Фактично принцип автономії волі є одним із найважливіших проявів свободи договору в міжнародному приватному праві. Завдяки йому сторони отримують можливість самостійно ви-

значати найбільш прийнятний для себе правопорядок, що сприяє стабільності та передбачуваності міжнародних договірних відносин. Водночас законодавство прямо встановлює, що вибір права не здійснюється, якщо відсутній іноземний елемент у правовідносинах [7].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що між договірними зобов'язаннями в римському праві та міжнародному приватному праві існують як спільні риси, так і суттєві відмінності. Незважаючи на значний часовий проміжок між виникненням цих правових явищ, окремі римсько-правові підходи продовжують впливати на сучасне регулювання договірних відносин.

Однією з основних спільних рис є визнання договору важливою підставою виникнення зобов'язань. Як у римському праві, так і в сучасному міжнародному приватному праві договір є результатом погодженого волевиявлення сторін та спрямований на встановлення взаємних прав і обов'язків. В обох випадках договірні відносини ґрунтуються на необхідності належного виконання взятих на себе зобов'язань.

Спільним також є значення принципу добросовісності. Хоча в римському праві він не завжди був прямо закріплений у сучасному розумінні, багато договірних відносин фактично будувалися на довірі між сторонами та необхідності сумлінної поведінки учасників правовідносин. Особливо це простежувалося у сфері пактів, виконання яких тривалий час забезпечувалося переважно моральними засадами. У сучасному міжнародному приватному праві добросовісність також залишається одним із важливих принципів договірного регулювання.

Водночас між римським правом та міжнародним приватним правом існують принципові відмінності. Насамперед вони обумовлені різною природою правового регулювання. Римське право було спрямоване на врегулювання відносин у межах однієї правової системи, тоді як міжнародне приватне право покликане вирішувати питання, пов'язані з наявністю іноземного елемента та взаємодією різних правопорядків.

Ще однією важливою відмінністю є наявність колізійного регулювання. У римському праві питання вибору права фактично не виникало, оскільки правовідносини регулювалися норма-

ми єдиної правової системи. Натомість у міжнародному приватному праві одним із ключових завдань є визначення права, яке підлягає застосуванню до конкретного договору.

Особливого значення в міжнародному приватному праві набуває принцип автономії волі сторін. Його сутність полягає в тому, що сторони можуть самостійно обрати право, яке регулюватиме їхні договірні відносини. У римському праві подібний механізм у сучасному розумінні не існував, хоча сама ідея свободи договірних відносин певною мірою простежувалася під час укладення окремих видів договорів.

Крім того, міжнародне приватне право характеризується значно вищим рівнем гнучкості. Це пояснюється необхідністю врахування особливостей правових систем різних держав, міжнародних договорів та сучасних економічних процесів. Римське право, особливо на ранніх етапах свого розвитку, навпаки вирізнялося значним формалізмом та чітко визначеними вимогами до форми окремих договорів.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що інститут договірних зобов'язань, сформований у римському праві, став важливою основою для розвитку сучасного приватного права. Саме в римському праві були закладені базові підходи до розуміння зобов'язань, договору як підстави їх виникнення, а також умов дійсності договірних відносин. Значна частина цих положень зберегла своє значення і в сучасних правових системах.

Під час дослідження встановлено, що римське право характеризувалося високим рівнем розвитку договірного регулювання. Особливе значення мали контракти, які забезпечувалися судовим захистом, а також поступовий розвиток пактів як менш формалізованих угод. Водночас римське договірне право значною мірою ґрунтувалося на формалізмі та діяло в межах єдиного правового порядку.

Дослідження особливостей міжнародного приватного права показало, що сучасні договірні зобов'язання регулюються в умовах наявності іноземного елемента, що обумовлює необхідність визначення застосовного права. Важливу роль при цьому відіграють колізійні норми, міжнародні договори та принцип автономії волі сторін, який дозволяє учасникам правовідносин самостійно обирати право, що регулюватиме їхні договірні відносини.

Порівняльний аналіз засвідчив наявність як спільних рис, так і відмінностей між договірними зобов'язаннями в римському праві та міжнародному приватному праві. Спільними є визнання договору основною підставою виникнення зобов'язань, значення волевиявлення сторін та необхідність належного виконання взятих на себе обов'язків. Водночас сучасне міжнародне приватне право значно ширше враховує міжнародний характер правовідносин і передбачає спеціальні механізми подолання колізій між різними правовими системами.

Таким чином, римське право слід розглядати не лише як історичну основу сучасного договірного права, а й як джерело правових ідей, які продовжують впливати на регулювання договірних відносин у міжнародному приватному праві. Незважаючи на відмінності, зумовлені розвитком суспільства та міжнародних економічних зв'язків, багато римсько-правових принципів залишаються актуальними й сьогодні та відображені у сучасному правовому регулюванні.

Список використаних джерел

1. Основи римського приватного права : підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків : Право, 2008. 224 с.

2. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

3. Поліщук М. Г., Аксютіна А. В., Калініченко З. Д. та ін. Римське право (в схемах) : навч. посіб. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. 108 с.

4. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права. Курс лекцій. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 273 с.

5. Правочини та зобов'язання в міжнародному приватному праві : лекція з дисципліни «Цивільне та сімейне право». Державний університет «Житомирська політехніка». URL: https://learn.ztu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=232832 (дата звернення: 22.09.2026).

6. Котуха О. С., Чабан О. М. Особливості застосування положень міжнародного договору при регулюванні приватних відносин з іноземним елементом. *Право і суспільство.* 2018. № 6. С. 63–67. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8e58cb5b-003a-4ac4-899a-417f767dd80e/content (дата звернення: 22.09.2026).

7. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 32. Ст. 422.

8. Резворович К. Р., Юніна М. П., Фролов М. М. та ін. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 92 с.

Andrushchenko T.,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory
and History of State and Law, International Law,
Faculty of Humanities (Full-Time and Part-Time Education),
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
e-mail: Sergeevna101987@gmail.com
ORCID:0000-0002-5128-3261;
Savelieva D.,
Fourth-Year Cadet of the Educational and
Scientific Institute of Law,
Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
e-mail: dashasavelieva2006@gmail.com
ORCID: 0009-0003-2165-9605

CONTRACT LAW IN THE SYSTEM OF ROMAN AND PRIVATE INTERNATIONAL LAW: ORIGINS, PARALLELS, RECEPTION

The article examines the peculiarities of contractual obligations in Roman law and private international law. The study considers the concept of a contract, the main types of contracts in Roman law, and the conditions of their validity. Particular attention is paid to contractual relations involving a foreign element, including the determination of applicable law and the role of conflict-of-law rules. The principle of party autonomy is analyzed as an important instrument of modern contractual regulation, allowing the parties to choose the law applicable to their contractual relations. A comparative analysis is conducted to identify common features and differences between Roman law and private international law in the field of contractual obligations. It is established that both legal systems recognize the contract as an important basis for the emergence of obligations and attach significance to the parties' expression of will and proper performance of contractual obligations. At the same time, Roman contractual law developed within a single legal system and was characterized by a significant degree of formalism, whereas private international law regulates relations involving different legal orders and therefore requires specific conflict-of-law mechanisms. The study demonstrates the significant influence of Roman legal principles on the formation and

development of modern contractual law and confirms the continuing relevance of Roman legal heritage in the regulation of international contractual relations.

Key words: *contractual obligations, Roman law, private international law, contract, agreement, party autonomy, foreign element, conflict-of-law rules, private-law relations.*

References

1. Borysova, V. I., Baranova, L. M., Domashenko, M. V., Korobtsova N. V., Kryzhna V. M., Pechenyi O. P., Prystupa S. N., Surzhenko O. A., Chuikova V. Yu., Yarkina N. Ye., & Yarotskyi V. L. (2008). *Osnovy rymskoho pryvatnoho prava* [Fundamentals of Roman private law] (V. I. Borysova & L. M. Baranova, Eds.). Pravo [in Ukrainian].

2. Pidopryhora, O. A., & Kharytonov, Ye. O. (2009). *Rymske pravo* [Roman law] (2he vyd.). Yurinkom Inter [in Ukrainian].

3. Polishchuk, M. H., Aksiutina, A. V., Kalinichenko, Z. D., Kakhovych, O. O., Karpenko, R. V., & Tymchenko, L. M. (2018). *Rymske pravo (v skhemakh)* [Roman law (in diagrams)]. Vydavets Bila K. O. [in Ukrainian].

4. Orach, Ye. M., & Tyshchyk, B. Y. (2000). *Osnovy rymskoho pryvatnoho prava: Kurs lektsii* [Fundamentals of Roman private law: A course of lectures]. Yurinkom Inter [in Ukrainian].

5. *Pravochyny ta zoboviazannia v mizhnarodnomu pryvatnomu pravi* [Transactions and obligations in private international law] (n.d.) [Lecture for the course "Civil and Family Law"]. Derzhavnyi universytet "Zhytomyrska politekhnika". https://learn.ztu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=232832 [in Ukrainian].

6. Kotukha, O. S., & Chaban, O. M. (2018). Osoblyvosti zastosuvannia polozhen mizhnarodnoho dohovoru pry rehuliuvanni pryvatnykh vidnosyn z inozemnym elementom [Specific features of applying international treaty provisions to the regulation of private relations involving a foreign element]. *Pravo i Suspilstvo [Law and Society],* (6), 63–67. https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8e58cb5b-003a-4ac4-899a-417f767dd80e/content [in Ukrainian].

7. Pro mizhnarodne pryvatne pravo [On Private International Law], Law of Ukraine No. 2709-IV (2005, June 23). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (32), art. 422 [in Ukrainian].

8. Rezvorovych, K. R., Yunina, M. P., Frolov, M. M., Nahorna O. O., & Lohinova M. V. (2024). *Mizhnarodne pryvatne pravo* [Private international law]. Dniprovskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 14.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.10.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

УДК 347.97/.99
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Богатирьов І. Г.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінально-виконавчого права
та кримінального права,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
e-mail: vanbogatyrov@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4001-7256;
Богатирьов А. І.,
доктор юридичних наук, прокурор відділу
Офісу Генерального прокурора України,
м. Київ, Україна
e-mail: beandrew11@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2707-8978;
Богатирьова О. І.,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник, прокурор
Приморської окружної прокуратури, м. Одеса, Україна
e-mail: 30olechka@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4630-4408

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

У статті досліджено особливості здійснення правосуддя в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Проаналізовано вплив воєнного стану на функціонування судової системи, доступ до суду та гарантії справедливого розгляду справ. Розглянуто проблеми переміщення судів, пошкодження їхніх приміщень, кадрового забезпечення, а також розгляду справ про воєнні злочини й відшкодування завданої шкоди. Висвітлено роль електронного судочинства та дистанційної участі. Обґрунтовано необхідність удосконалення правового й організаційного забезпечення судової влади для захисту прав людини та утвердження верховенства права під час війни й післявоєнного відновлення.

Ключові слова: *кримінальне провадження, правосуддя, судова влада, збройна агресія, воєнний стан, судочинство, права людини, верховенство права, воєнні злочини, міжнародне гуманітарне право, електронне судочинство, Україна.*

© Богатирьов І. Г., Богатирьов А. І., Богатирьова О. І., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

Постановка проблеми. Збройна агресія Російської Федерації проти України стала безпрецедентним викликом для функціонування всієї системи державних органів, у тому числі судової влади. В умовах повномасштабної війни забезпечення належного здійснення правосуддя набуло особливого значення, оскільки саме судова система покликана гарантувати захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, забезпечувати верховенство права та відновлення порушених прав.

Відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а кожному гарантується право на судовий захист. Саме війна створила об'єктивні обставини, які суттєво ускладнюють реалізацію зазначених конституційних гарантій. Руйнування та пошкодження приміщень судів, загроза життю і здоров'ю суддів, працівників апарату судів та учасників судових процесів, тимчасова окупація окремих територій, переміщення судових установ, порушення транспортного та електронного зв'язку, перебої з електропостачанням, а також необхідність дотримання вимог безпеки істотно впливають на можливість своєчасного та ефективного здійснення правосуддя.

Особливої актуальності набуває проблема забезпечення права на доступ до суду в умовах воєнного стану. З одного боку, держава зобов'язана забезпечити безперервність здійснення правосуддя та ефективний судовий захист. З іншого боку, реалізація цього обов'язку має відбуватися з урахуванням реальних безпекових загроз, що виникають унаслідок ракетних та артилерійських обстрілів, бойових дій, окупації територій та інших наслідків збройної агресії.

Отже, здійснення правосуддя в умовах збройної агресії є складною багатовимірною проблемою, що поєднує конституційно-правові, процесуальні, організаційні, безпекові та міжнародно-правові аспекти. Необхідність одночасного забезпечення ефективності судового розгляду, безпеки його учасників і дотримання фундаментального права на справедливий суд зумовлює актуальність комплексного наукового дослідження зазначеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям різних аспектів здійснення правосуддя в умовах збройної агресії Росії проти України присвячені дослідження

таких українських та закордонних учених, як: М. Смокович, Д. Моісеєнко, Є. Довгополий, А. Вітко, М. Шляховчук, М. Маслов, Н. Керноз, В. Присяжний, О. Козакевич, А. Романенко, О. Борщевська, М. Богданова, Л. Півненко, В. Шульга, C. Denvir, A. Selvarajah та ін.

Метою статті є комплексне дослідження особливостей здійснення правосуддя в Україні в умовах збройної агресії Російської Федерації, визначення основних проблем, які виникають у діяльності судової системи в умовах воєнного стану, а також аналіз правових та організаційних механізмів забезпечення права особи на доступ до правосуддя і справедливий суд.

Для досягнення поставленої мети передбачається визначити такі завдання дослідження: проаналізувати особливості забезпечення безперервності здійснення правосуддя в умовах воєнного стану; дослідити проблеми доступу до суду на тимчасово окупованих та прифронтових територіях; охарактеризувати роль цифрових технологій у забезпеченні судочинства; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правових та організаційних механізмів функціонування судової системи в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Важливим напрямом адаптації судової системи до умов війни стало активніше застосування інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема проведення судових засідань у режимі відеоконференцій, використання підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та електронного судочинства.

Такі механізми сприяють забезпеченню доступу до правосуддя за умов фізичної неможливості присутності учасників процесу в приміщенні суду, однак водночас породжують нові проблеми, пов’язані з технічною доступністю, ідентифікацією учасників, захистом інформації та дотриманням процесуальних гарантій. Здійснення правосуддя судами в умовах дії правового режиму воєнного стану має відбуватися не лише в нерозривному процесі із забезпеченням реальної доступності кожного до правосуддя, а й забезпечення необхідних умов для роботи суддів, судів системи судоустрою України.

Це є надскладним комплексним питанням, розв’язання якого потребує від держави вжиття широкого спектра управлінських,

фінансових та інших легітимних засобів, визначальним серед яких є створення належної законодавчої бази. У цьому контексті слушною є позиція українського вченого М. І. Смоковича, який у власному дослідженні наголошує на тому, що судді зобов'язані і в мирний, і у воєнний час не лише «говорити мовою законів», а й суворо дотримуватися імперативних приписів процесуальних кодексів, змістовно-текстовий формат яких, з огляду на війну та її наслідки в Україні, потребує оновлення на основі вже напрацьованих проєктно-законодавчих пропозицій [1, с. 455].

Підтримуючи позицію вченого, ми вважаємо, що в умовах війни акцент має бути перенесений з питання про можливість суддівського відступу від процесуальної форми на питання про якість та адаптивність самої процесуальної форми. Війна не скасовує принцип законності, а навпаки − актуалізує необхідність такого законодавчого регулювання, за якого дотримання процесуальних норм не перетворюється на формальну перешкоду для реалізації права на судовий захист.

Важливим аспектом забезпечення правосуддя в умовах війни є створення механізмів, здатних компенсувати територіальні, безпекові та процесуальні перешкоди, зумовлені воєнними діями. На проблематику доступу до суду в умовах воєнного стану звертає увагу українська дослідниця Д. М. Моісеєнко, яка досліджує функціонування цивільного судочинства в період повномасштабної збройної агресії. Авторка наголошує, що одним із першочергових викликів стало забезпечення можливості здійснення правосуддя судами, які опинилися в зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території. У зв'язку з цим особливого значення набув механізм зміни територіальної підсудності справ, який мав забезпечити безперервність судового захисту прав особи [2, с. 367].

Отже, забезпечення правосуддя в умовах війни ми розглядаємо як комплексний процес, що охоплює не лише організаційне забезпечення діяльності судів, а й адаптацію процесуальних механізмів до надзвичайних безпекових умов. Як зазначають Є. І. Довгополий, А. К. Вітко, М. В. Шляховчук та М. С. Маслов, навіть в умовах воєнного стану функціонування судової системи не може бути припинене, оскільки право на судовий захист не підлягає обмеженню. Водночас здійснення правосуддя в таких умовах потре-

бує забезпечення балансу між доступом до суду та безпекою суддів, працівників суду й учасників судового процесу. Одним із таких механізмів стало врегулювання питання територіальної підсудності судових справ у разі неможливості здійснення правосуддя відповідним судом через бойові дії або окупацію території [3, с. 285].

Окремою проблемою забезпечення правосуддя в умовах війни, як констатують українські вчені Н. Є. Керноз та В. В. Присяжний, є пошкодження та знищення судової інфраструктури. Автори зазначають, що від початку повномасштабної війни було пошкоджено 124 приміщення 118 судових установ, що створило додаткові перешкоди для належного функціонування судової системи. Тому забезпечення доступу до правосуддя потребує не лише кадрового забезпечення судів, а й належного матеріально-технічного відновлення їх діяльності [4, с. 676].

Водночас ми вважаємо, що проблема пошкодження та знищення судової інфраструктури не може розглядатися виключно як матеріально-технічна проблема функціонування судів. Її безпосереднім наслідком є обмеження територіальної та фактичної доступності правосуддя для учасників судових проваджень, особливо на територіях, що зазнали значних руйнувань. У цьому контексті відновлення судової інфраструктури слід розглядати як одну з необхідних передумов забезпечення права на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану.

Поділяємо позицію українських науковиць О. Козакевич та А. Романенко, які наголошують на тому, що в умовах війни на часі є питання створення правових механізмів, які будуть більш ефективно забезпечувати справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд та вирішення адміністративних справ, що передбачає доступність правосуддя й дієвий захист прав, свобод та інтересів громадян [5, с. 39]. На нашу думку, реалізація зазначеного підходу потребує не лише вдосконалення нормативно-правового регулювання, а й забезпечення належних організаційних та процесуальних умов для його практичного застосування в умовах воєнного стану.

Саме в умовах воєнного стану, як наголошують українські дослідниці О. Борщевська та М. Богданова, виникла необхідність забезпечення можливості здійснення правосуддя судами, які територіально розташовані поза межами районів ведення

активних бойових дій, що зумовило застосування механізму зміни територіальної підсудності цивільних справ [6, с. 449]. Ми вважаємо, що запровадження такого механізму є обґрунтованим та необхідним заходом, оскільки його основною метою є забезпечення безперервності здійснення правосуддя та реалізації права особи на судовий захист навіть за умов істотних безпекових обмежень. Водночас зміна територіальної підсудності не повинна розглядатися виключно як технічний спосіб перерозподілу судових справ, адже вона безпосередньо пов'язана із забезпеченням доступу до правосуддя та дотриманням процесуальних прав учасників цивільного судочинства.

Одним із ключових аспектів забезпечення правосуддя в умовах війни є створення державою належних умов для реалізації права на судовий захист при одночасному забезпеченні безпеки суддів та учасників судового процесу. Українська дослідниця Л. В. Півненко з цього приводу зазначає, що повномасштабна війна суттєво ускладнила функціонування судової системи, зокрема у зв'язку з активними бойовими діями, тимчасовою окупацією окремих територій та неможливістю роботи частини судів. Тому особливого значення набувають механізми зміни територіальної підсудності та дистанційного судочинства. При цьому, на думку науковиці, під час визначення суду, до якого передаються справи, в умовах воєнного стану пріоритет має надаватися не територіальній наближеності, а безпеці суду та учасників процесу [7, с. 140].

Важливим організаційно-правовим механізмом забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану стала зміна територіальної підсудності судових справ у разі неможливості здійснення правосуддя відповідним судом. Зокрема, розпорядженням Голови Верховного Суду від 08 березня 2022 року № 2/0/9-22 «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», ухваленим відповідно до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», було визначено іншу територіальну підсудність справ судів, які в умовах воєнного стану не могли належним чином здійснювати правосуддя. Такий механізм спрямований на забезпечення безперервності судочинства та недопущення фак-

тичного позбавлення особи права на судовий захист унаслідок воєнних обставин, оскільки передача справ до інших судів забезпечувала можливість їх подальшого розгляду та реалізації права на доступ до правосуддя [8].

Водночас застосування такого механізму не позбавлене певних практичних проблем, зумовлених необхідністю оперативного визначення суду, який може забезпечити належний розгляд справи, а також можливими труднощами учасників процесу щодо доступу до нового суду. Тому зміну територіальної підсудності доцільно розглядати не лише як тимчасовий організаційний захід, а і як важливу гарантію реалізації права на доступ до правосуддя в надзвичайних умовах.

Отже, забезпечення доступу до правосуддя в умовах війни ускладнюється особливим становищем осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. У цьому контексті українська дослідниця В. Шульга зазначає, що жертвами війни нерідко є внутрішньо переміщені особи або особи, які проживають у районах бойових дій, де правова система може функціонувати частково або бути недоступною, що створює додаткові перешкоди для реалізації їхніх процесуальних прав, отримання правової допомоги та державної підтримки [9, с. 57].

Водночас ми вважаємо, що проблема доступу до правосуддя для таких осіб не обмежується лише фізичною недоступністю судових установ чи порушенням функціонування правової системи на окремих територіях. Вона має комплексний характер і охоплює також інформаційні, фінансові, організаційні та психологічні бар'єри. Зокрема, вимушене переміщення особи, втрата документів, житла або майна, відсутність стабільного доступу до цифрових ресурсів, а також необхідність адаптації до нових умов проживання можуть істотно ускладнювати можливість своєчасного звернення до суду та належного захисту порушених прав. За таких обставин забезпечення доступу до правосуддя потребує не лише належного функціонування судових установ, а й створення додаткових механізмів, здатних компенсувати об'єктивні територіальні, організаційні та соціальні обмеження, з якими стикаються відповідні категорії осіб.

У цьому контексті особливого значення в нашому дослідженні набуває забезпечення безперервного та доступного здійснення правосуддя, зокрема шляхом використання дистанційних і цифрових форм судочинства. Такі форми потенційно дають змогу мінімізувати вплив територіального чинника, скоротити часові та фінансові витрати, а також забезпечити участь особи у судовому провадженні без необхідності її фізичної присутності в приміщенні суду. Особливо актуальним це є для осіб, які через вимушене переміщення, небезпеку, транспортні обмеження або перебування на значній відстані від відповідної судової установи фактично позбавлені можливості своєчасно реалізувати свої процесуальні права.

Цифровізація судочинства не може розглядатися як безумовне та універсальне розв'язання проблеми доступу до правосуддя. Навпаки, перенесення окремих процесуальних дій у цифрове середовище може трансформувати вже наявні бар'єри або породжувати нові, пов'язані з нерівним доступом до технічних засобів, нестабільним підключенням до мережі Інтернет, недостатнім рівнем цифрової грамотності, відсутністю необхідних навичок або неможливістю самостійно користуватися відповідними електронними сервісами.

У цьому контексті, як показує дослідження, виникає своєрідна подвійність цифрового доступу до правосуддя: з одного боку, цифрові технології здатні усувати фізичні та територіальні перешкоди, а з іншого – за неналежної організації можуть посилювати соціальну та цифрову нерівність між учасниками судового процесу.

Саме на цю обставину звертають увагу закордонні вчені C. Denvir та A. Selvarajah, які у власному дослідженні зазначають, що цифрові суди можуть сприяти демократизації та розширенню доступу до правосуддя, однак сам факт їх створення не означає автоматичного забезпечення доступності й ефективності правосуддя. На їхню думку, необхідними умовами є одночасне збереження альтернативних способів участі у судовому провадженні та належна підтримка користувачів, які мають обмежені цифрові можливості [10, с. 61].

Отже, використання цифрових і дистанційних форм судочинства доцільно розглядати не як заміну традиційним механізмам здійснення правосуддя, а як додатковий інструмент забез-

печення доступності. Його ефективність безпосередньо залежить від того, наскільки держава спроможна поєднати технологічні рішення з гарантіями процесуальної рівності та реальної можливості кожної особи брати участь у судовому провадженні.

Висновки. Сучасні виклики, з якими стикається судова система України в умовах збройної агресії Росії проти України, потребують подальшого вдосконалення законодавства та організаційних механізмів здійснення правосуддя. Пріоритетними напрямами мають залишатися забезпечення незалежності судової влади, безпеки суддів і учасників судового процесу, доступності правосуддя, цифровізації судочинства, удосконалення процесуальних механізмів в умовах воєнного стану та формування ефективної практики захисту прав осіб, постраждалих від війни.

Список використаних джерел

1. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 450–455. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.72.

2. Моісеєнко Д. М. Цивільне судочинство: доступ в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 71. С. 366–369. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.62.

3. Довгополий Є. І., Вітко А. К., Шляховчук М. В., Маслов М. С. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 284–291. DOI: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-284-291.

4. Керноз Н. Є., Присяжний В. В. Стан суддівського корпусу й доступ до правосуддя під час воєнного стану: реалії сьогодення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 676–680. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.116.

5. Козакевич О., Романенко А. Аналіз функціонування адміністративного судочинства в сучасних умовах режиму воєнного стану. *Адміністративне право і процес*. 2024. № 2. С. 28–39. DOI: 10.17721/2227-796X.2024.2.03.

6. Борщевська О., Богданова М. Територіальна підсудність цивільних справ в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спец. вип. № 2. С. 448–454. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-448-454.

7. Півненко Л. В. Проблемні аспекти реалізації права на судовий захист в умовах воєнного стану. *Нове українське право*. 2023. № 1. С. 137–142. DOI: 10.51989/NUL.2023.1.17.

8. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану : розпорядження Голови Верховного Суду від 08.03.2022 № 2/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles /media/new_folder_for _uploads/supreme/Rozp_08_03_2022.pdf (дата звернення: 12.09. 2026).

9. Шульга В. Інклюзія жертв війни в кримінальному процесі. *Ehrlich's Journal*. 2024. Вип. 11. С. 56–61. DOI: 10.32782/ehrlichsjournal -2024-11.09.

10. Denvir C., Selvarajah A. D. Safeguarding Access to Justice in the Age of the Online Court. *The Modern Law Review.* 2022. № 85 (1). P. 25–68. DOI: 10.1111/1468-2230.12670.

Bohatyrov I.,
Professor of the Department of Criminal-Executive
and Criminal Law of Educational
and Research Institute of Law,
Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
e-mail: vanbogatyrov@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4001-7256;

Bohatyriov A.,
Doctor of Law,
Prosecutor of the Prosecutor General's Office, Kyiv, Ukraine
e-mail: beandrew11@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2707-8978;

Bohatyriova O.,
Doctor of Law, Senior Research Fellow
Prosecutor of the Prymorskyi District Prosecutor's Office of Odesa,
Odesa, Ukraine
e-mail: 30olechka@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4630-4408

ADMINISTRATION OF JUSTICE UNDER THE RUSSIA'S ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE: A PRESSING ISSUE OF TODAY

The article emphasizes that the introduction of martial law cannot be regarded as grounds for the suspension or unjustified restriction of the right to judicial protection. Even under the conditions of armed conflict, the state is obliged to ensure the proper functioning of the judiciary, adherence to the principles of the rule of law, judicial independence, equality of participants in judicial proceedings, and the consideration of cases within a reasonable time. Any restrictions on procedural rights must be lawful,

justified, proportionate, and determined exclusively by the need to ensure security and the proper administration of justice.

Under the current circumstances, ensuring the continuity of judicial proceedings is of particular importance. The relocation of courts from territories where there is an immediate threat to life and safety, the use of remote forms of participation in court hearings, the development of electronic judicial proceedings, the improvement of mechanisms for notifying participants in proceedings, and the adequate provision of courts with material and technical resources are essential prerequisites for ensuring access to justice.

Another equally important task is to ensure effective judicial protection of the rights of persons affected by the armed aggression. This includes, in particular, the protection of the rights of military personnel, internally displaced persons, civilians, victims of war crimes, as well as other categories of the population whose rights have been violated as a result of the war. In this context, the judicial system should not only respond to violations that have already occurred but also ensure the development of consistent judicial practice concerning new legal relations arising from the war.

Particular attention should be paid to the administration of justice in cases involving war crimes and other international crimes. Effective investigation, proper documentation and preservation of evidence, its appropriate procedural formalization, and ensuring the inevitability of accountability for those responsible are of fundamental importance not only for restoring justice for individual victims but also for upholding the principle of the rule of law and combating impunity.

The contemporary challenges faced by the Ukrainian judicial system under the conditions of armed aggression undoubtedly require further improvement of legislation and organizational mechanisms for the administration of justice. Priority areas should continue to include ensuring the independence of the judiciary, the safety of judges and participants in judicial proceedings, access to justice, the digitalization of judicial proceedings, the improvement of procedural mechanisms under martial law, and the development of effective judicial practices for protecting the rights of persons affected by the war.

The article demonstrates that the ability of the Ukrainian judicial system to ensure fair, independent, and effective justice even under the conditions of a full-scale war is one of the key indicators of the resilience of the state and its democratic institutions. Maintaining access to justice, protecting human rights and freedoms, and ensuring accountability for international crimes are essential prerequisites not only for the functioning of a state governed by the rule of law during wartime but also for Ukraine's subsequent recovery and the establishment of a just peace.

Key words: *criminal proceedings, justice, judiciary, armed aggression, martial law, judicial proceedings, human rights, rule of law, war crimes, international humanitarian law, electronic judicial proceedings, Ukraine.*

References

1. Smokovych, M. I. (2022). Zdiisnennia pravosuddia v umovakh voiennoho stanu: Do pytannia zakonodavchykh zmin [Administration of justice under martial law: On the issue of legislative amendments]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo [Uzhhorod National University Herald. Series: Law],* (70), 450–455. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.72 [in Ukrainian].

2. Moiseienko, D. M. (2022). Tsyvilne sudochynstvo: Dostup v umovakh voiennoho stanu [Civil proceedings: Access under martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo [Uzhhorod National University Herald. Series: Law],* (71), 366–369. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.62 [in Ukrainian].

3. Dovhopolyi, Ye. I., Vitko, A. K., Shliakhovchuk, M. V., & Maslov, M. S. (2023). Osoblyvosti zdiisnennia pravosuddia v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of the administration of justice under martial law]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pravo [Scientific Notes. Series: Law],* (15), 284–291. https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-284-291 [in Ukrainian].

4. Kernoz, N. Ye., & Prysiazhnyi, V. V. (2023). Stan suddivskoho korpusu y dostup do pravosuddia pid chas voiennoho stanu: Realii sohodennia [The state of the judiciary and access to justice during martial law: Current realities]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo [Analytical and Comparative Jurisprudence],* (6), 676–680. https://doi.org/10.24144 /2788-6018.2023.06.116 [in Ukrainian].

5. Kozakevych, O., & Romanenko, A. (2024). Analiz funktsionuvannia administratyvnoho sudochynstva v suchasnykh umovakh rezhymu voiennoho stanu [Analysis of the functioning of administrative justice under the current conditions of martial law]. *Administratyvne pravo i protses [Administrative Law and Process],* (2), 28–39. https://doi.org/10.17721 /2227-796X.2024.2.03 [in Ukrainian].

6. Borshchevska, O., & Bohdanova, M. (2022). Terytorialna pidsudnist tsyvilnykh sprav v umovakh voiennoho stanu [Territorial jurisdiction of civil cases under martial law]. *Naukovyi visnyk Dniprovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Scientific Bulletin of Dnipro State University of Internal Affairs]*, (2), 448–454. https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-448-454 [in Ukrainian].

7. Pivnenko, L. V. (2023). Problemni aspekty realizatsii prava na sudovyi zakhyst v umovakh voiennoho stanu [Problematic aspects of the exercise of the right to judicial protection under martial law]. *Nove ukrainske pravo [New Ukrainian Law],* (1), 137–142. https://doi.org/10. 51989/NUL.2023.1.17 [in Ukrainian].

8. Head of the Supreme Court of Ukraine. (2022, March 8). *Pro zminu terytorialnoi pidsudnosti sudovykh sprav v umovakh voiennoho stanu* [On changing the territorial jurisdiction of court cases under martial law] (Order No. 2/0/9-22). https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_ uploads/supreme/Rozp 08 03 2022.pdf [in Ukrainian].

9. Shulha, V. (2024). Inkliuziia zhertv viiny v kryminalnomu protsesi [Inclusion of war victims in criminal proceedings]. *Ehrlich's Journal,* (11), 56–61. https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-11.09 [in Ukrainian].

10. Denvir, C., & Selvarajah, A. D. (2022). Safeguarding access to justice in the age of the online court. *The Modern Law Review, 85*(1), 25–68. https://doi.org/10.1111/1468-2230.12670

Дата першого надходження статті до видання: 14.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.10.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

УДК 351.751:35.077:004
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Галай О. О.,
аспірант кафедри адміністративного та конституційного права,
Навчально-науковий інститут права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
e-mail: ogalay@gmail.com
ORCID: 0009-0006-0326-7669

СУЧАСНА ПРАКТИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ДОСВІД ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

У статті проаналізовано міжнародний досвід інформаційної діяльності органів публічної влади з акцентом на принципах відкритості, участі та підзвітності. Досліджено практичні рішення Фінляндії щодо впровадження «реформи довіри», досвід Бразилії в подоланні адміністративної закритості, а також комунікаційні стратегії Австралії та Великої Британії під час пандемії COVID-19. Обґрунтовано необхідність залучення комунікаційних експертів до розроблення цифрових платформ та перегляду нормативно-правових актів щодо відповідальності державних службовців за розголошення інформації для зміцнення довіри між владою та суспільством в Україні.

***Ключові слова**: публічна адміністрація, інформаційна відкритість, прозорість, урядові комунікації, міжнародний досвід.*

Постановка проблеми. Первинний елемент якісної інформаційної діяльності державних суб'єктів – це інформаційна відкритість публічної влади (доступ до інформації). Для роботи з ефективним інформуванням і залученням суспільних стейкхолдерів необхідно передусім забезпечити транспарентність владних структур.

Для формування пропозицій з удосконалення інформаційної діяльності органів публічного управління в Україні важливо вивчити інновації такого напряму діяльності, а також дослідити шлях їх впровадження в іноземних країнах. Це допоможе як загалом знайти рішення, що дозволять покращити ефективність публічного управління в Україні, так і допомогти Україні пройти шляхом євроінтеграції, що нерозривно пов'язаний з модернізацією діяльності органів державної влади.

© Галай О. О., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

Тому необхідне дослідження комунікаційної діяльності державних суб'єктів у низці іноземних країн, чий досвід релевантний для нашої держави, та опрацювання аналітичних матеріалів визнаних міжнародних організацій щодо такої діяльності, адресованих урядам країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання прозорості та ефективності комунікації органів публічної влади перебувають у центрі уваги багатьох сучасних дослідників. Фундаментальні аспекти протидії відкритості з боку державних структур детально проаналізовано бразильським дослідником К. Вебером Абрамо [3], який пов'язує опір транспарентності із вкоріненими непрозорими адміністративними практиками та браком ресурсів у країнах, що розвиваються.

Вагомий внесок у розуміння успішних реформ відкритості зробила К. Холкері [5], яка на прикладі Фінляндії довела, що законодавче закріплення права на інформацію є передумовою активної участі громадян у дебатах. Дослідниця також вказала на важливу еволюцію: від простого оприлюднення даних до переходу на експертні форми участі для розв'язаення чутливих соціальних проблем.

Окремі аспекти налагодження комунікаційної співпраці та колаборації між державними суб'єктами й громадськими інституціями висвітлено у працях Р. Вілкінса, Д. Філлімора та Д. Гілкріста [6], які оцінюють якість співпраці у державному секторі Австралії; К.-Дж. Мазера [7], який пропонує практичні шляхи покращення комунікацій у Великій Британії; Й. Палласа та М. Фредрікссона [8], які розглядають стратегічну комунікацію в державних організаціях Швеції.

Проблема «інформаційної ізоляції» малозабезпечених верств населення порушується у працях Ч. Луанга-Нтале [9], який акцентує на ризиках маргіналізації через високу вартість ІТ-технологій та низький рівень грамотності. Цю тезу доповнюють результати дослідження Б. Хайланд-Вуда, Д. Гарднера та інших [11], які на прикладі австралійського досвіду боротьби з COVID-19 демонструють важливість адаптації контенту (спрощення мови, спеціальні канали зв'язку) для вразливих громад.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні міжнародного досвіду забезпечення механізмів інформаційної відкритості публічної влади (на прикладі Фінляндії, Бразилії та інших країн), виявленні бар'єрів на шляху до ефективної комунікації та формулюванні рекомендацій щодо вдосконалення інформаційної політики та взаємодії держави із суспільством.

Виклад основного матеріалу. Створення глобального Партнерства «Відкритий уряд», яке розпочалося із членства восьми урядів, було започатковано на Генеральній Асамблеї ООН у вересні 2011 року як «добровільна міжнародна ініціатива за участю багатьох зацікавлених сторін, спрямована на забезпечення конкретних зобов'язань». Станом на 250 річницю ухваленого первинного шведського закону про свободу інформації і поглядів понад 70 національних урядів розробили більш ніж 200 планів дій, що містили понад 2 500 зобов'язань. З 2016 року діє ініціатива «Міжнаціональна декларація відритого урядування», що об'єднує принципи відкритості і прозорості, закріплені у 12 принципах Good governance, цілях сталого розвитку ООН та інших базових міжнародних документах [1, с. 12−16]. Подібна концепція наводиться в іншому джерелі [2].

Ми встановили, що основою зазначеної концепції прозорості є триходова формула: відкритість-участь-підзвітність. Для нашого дослідження принциповим є перші два елементи: відкритість інформації для участі суспільства і його груп у публічному управлінні. Розглянемо, як відкритість та участь проявляються в різних країнах.

Як зазначає у своїй статті про інформаційну політику в країнах третього світу бразильський дослідник К. Вебер Абрамо, причинами протидії відкритості з боку державних структур є зазвичай поширеність непрозорих за своєю суттю адміністративних практик та актів, загальна недієздатність та реальна нестача достатніх людських та матеріальних ресурсів. Безліч державних посадовців чинять опір відкритості як із мотивацією приватних інтересів, так і з причин майже офіційно схвалених схем захисту некомпетентності та систематичної корупції від громадського контролю [3, с. 145]. Він наводить різноманітні приклади прагнення державних структур та їхніх працівників

використовувати будь-які можливості для приховування інформації від суспільства [3, с. 146–147]. Бачення цього автора щодо забезпечення прозорості як першого етапу ефективної інформаційної діяльності державних органів полягає в забезпеченні законодавчого регулювання забезпечення прозорості державних інституцій з наслідками і відповідальністю за порушення норм; навчання державних менеджерів підходів прозорості; громадських кампаній, зорганізованих суспільством, проти закритості державної інформації; використання інформаційних платформ та застосунків для оприлюднення та роботи з інформацією про державні закупівлі.

Щодо останнього, тобто наявності підтримуваних державою інтернет-ресурсів з корисними для суспільства інформацією про державні ресурси, К. Вебер Абрамо критикує цікаву й актуальну для нас тенденцію – традицію передавання такої роботи на відкуп загалом некомпетентних з позиції комунікаційної культури технічних та ІТ-спеціалістів. Справді, бази даних, розроблені для прозорості та підзвітності державних структур, допомагають експертним недержавним структурам і звичайним громадянам контролювати державних службовців від зловживань, проте часто ці бази даних через складність, комплексність інформації, систему синхронізацій та інформаційних цифрових взаємодій, що зумовлено комунікаційною непідготовленістю технічних працівників, дуже складні для розуміння навіть середніми експертами. З цих причин величезний масив інформації державних реєстрів залишається недослідженим попри наявність формальної відкритості даних.

Це перегукується з українськими реаліями, як, наприклад, про державні аукціони чи власність, земельні ресурси, муніципальні програми чи декларації державних службовців. Про подібну тенденцію писав і український автор, зазначаючи, що місцеві програми фінансування в органів місцевого самоврядування перебувають у відкритому доступі, проте побудовані складно і заплутано, ніби свідомо ускладнюючи громадськості можливості для контролю за фінансами громади [4].

Інший, більш розвинений, підхід у роботі з інформацією, розпорядниками якої є державні органи, ми побачили у Фінляндії.

Державний експерт Міністерства фінансів К. Холкері зазначає, що в силу особливої організації влади (вона побудована знизу вгору, зі значною опорою та самостійністю муніципальних органів влади) та активності громадських об'єднань (у невеликій за кількістю населення країні (5,5 млн мешканців) налічується 63 тис. чинних громадських організацій) у Фінляндії виникла реформа довіри до влади, що базувалась на інформаційній відкритості як передумові участі населення у публічному управлінні.

Завдяки спеціальному законодавству (закони про адміністративну процедуру 1982 року, про місцеве самоврядування 1995 року, про відкритість урядових структур 1999 року та рішення уряду) була нормативно врегульована базова відкритість державної інформації, що сприяла залученню населення до прийняття та виконання владних рішень на рівні різних органів влади.

Метою реформи стала позиція підвищити відкритість діяльності уряду, посилити впровадження принципу відкритості, покращити можливості участі в громадських дебатах та впливати на вирішення спільних питань. Законодавство про відкритість поширюється на державні та муніципальні підприємства, а також адміністративні органи та суди. Важливо зазначити, що норми про відкритість (оприлюднення інформації) також застосовуються до приватноправових організацій та приватних осіб, які виконують функції, пов'язані зі здійсненням публічної влади або доручені органом влади [5, с. 153–154]. На інструментальному рівні відкритість охоплювала необхідність оприлюднювати законодавство, проєкти рішень, інші документи, що перебувають у володінні органів влади, незалежно від способу їх зберігання (паперовий, електронний), декриміналізацію розголошення службової інформації (крім особливо врегульованих документів щодо державної таємниці). Нині, як зазначає автор, органи влади Фінляндії активно готують інформацію про свою діяльність та соціальні умови.

З розвитком реформи відкритості та участі громадськості зростала потреба в оновленні інструментарію. Так, було впроваджено принцип сервісності під час надання інформації. Фінляндія подолала і проблеми зростання такої інформаційної відкритості, зазначає К. Холкері. Після практичного використання

було виявлено проблему «заговорювання» державних питань, і зрештою форми участі населення стали більш експертними та спрямовані саме на вирішення проблемних та чутливих для окремих груп суспільства тем [5, с. 156–161].

Окремі аспекти налагодження комунікаційної співпраці державних суб'єктів з громадськими інституціями наводяться і в джерелах інших країн (див., напр., досвід Австралії [6], Великої Британії [7], Швеції [8]).

Визнаючи ці складнощі реалізації державної політики, Ч. Луанда-Нтале пропонує розглядати право на інформацію особи як необхідний елемент реалізації інших основоположних прав. Існує поширена тенденція пов'язувати права людини з проблемами фізичного насильства та брутальних порушень прав, таких як тортури, свавільні арешти, сексуальне насильство, агресія щодо населення та жорстоке поводження з ним. Хоча реагування на ці види порушень прав людини та притягнення винних до відповідальності має вирішальне значення, не менш важливо визнавати та реагувати на інші (нефізичні) порушення прав людини, такі як відмова в доступі до соціального захисту та інформації [9]. Адже без донесення інформації від органів виконавчої влади та місцевого самоврядування зрозумілою мовою, забезпечення доступності і розширення способу інформування, без встановлення довіри отримувачів державних послуг зусилля владних інституцій будуть неефективними, а зазначені непоінформовані верстви малозабезпечених людей ставатимуть маргіналізованими.

Згідно з даними Edelman Trust Barometer [10, с. 8], що вивчала рівень медійної та владної комунікації у країнах світу в 2020 та 2021 роках, вже менше половини опитаних вірять новинам від медійних структур та органів влади. Особливо гостро це проявилося в реагуванні на глобальний виклик пандемії COVID-19, коли значна частина людей вважали стан справ і причини епідемії, необхідність вживати запобіжні заходи свідомою оманою з боку влади та істеблішменту.

Як позитивні приклади з різних країн, що ілюструють урахування зазначених та подібних підходів, наведемо такі:

1) управлінням урядових комунікацій Нідерландів розроблено та поширено серед владних структур методичний опис п'яти ключових емоційних факторів (автономія, визнання, справедливість, безпека та зв'язок), які слід знати та використовувати в публічній комунікації [10, с. 26];

2) австралійське міністерство охорони здоров'я під час пандемії COVID-19 розробило низку спеціалізованого контенту, спрямованого на порівняно менш освічені громади аборигенів та на віддалених острівних поселеннях. Цей контент транслювався на окремих пристосованих каналах, заохочував поширення медичних рекомендацій серед членів громади та очевидно був поданий спрощеною зрозумілою мовою [10, с. 28; 11];

3) чимало держав посилили роботу з неформальними лідерами суспільної думки у профілактиці ковіду. Так, урядові агенції Фінляндії залучають до своїх інформаційних кампаній відомих блогерів, владні структури Великої Британії запровадили проєкт «Чемпіони здоров'я» (стимулювання і пропагування особистостей, що на волонтерському рівні досягли найкращих результатів пропагування заходів антиковідної вакцинації), а італійська влада залучила справжніх спортсменів-чемпіонів як неформальних державних однодумців [10, с. 29].

Висновки.

1. Аналіз джерел різних країн підтвердив попередньо зроблений висновок, що первинним елементом якісної інформаційної діяльності державних суб'єктів є інформаційна відкритість публічної влади (право на доступ до інформації). Для роботи із ефективним інформуванням і залученням суспільних стейкхолдерів необхідно передусім забезпечити транспарентність владних структур. Без наявності відкритої інформації про державні справи неможливо побудувати довірливу інформаційну культуру і комунікацію влади з суспільством. У цьому зв'язку необхідно заохочувати ініціативи, що розвивають висвітлення діяльності державної влади, як змістового роз'яснювального типу, так і спеціальних платформ прозорого інформування про напрями, що цікавлять населення країни.

2. Вивчення фінського досвіду дозволило нам відзначити інструментальний характер відкритості органів влади та місцевого

самоврядування та її орієнтованість на наступний елемент, крім суто відкритості інформації: зручність у систематизації публічно чутливої інформації, орієнтованість на участь громадськості у управлінні державними справами, покладання цієї роботи на спеціально виділені підрозділи державних органів, що компетентні у сервісності роботи з людьми.

3. Серед іншого, актуальним для України кроком є перегляд норм про відповідальність за розголошення державної інформації. В Фінляндії гарні результати показала декриміналізація розголошення державної інформації у 1990х роках. Вважаємо, що в Україні необхідно не лише ретельно відпрацювати норми Кримінального кодексу, але і врахувати законодавство про адміністративні правопорушення, етичні кодекси державної служби та переліки відомостей, що становлять державну таємницю з тим, щоб посилити впевненість державних службовців у позитивності комунікування роботи свого органу влади, заохочувати до інформаційної взаємодії та залучення громадськості до суспільно-значимої діяльності.

4. Також нами виявлена проблема недостатньої комунікаційної зрозумілості та підбору інформації, що застосовуються у спеціально розроблених ресурсах (великих базах даних) інформування про державну діяльність, зокрема ми це дослідили на прикладі Бразилії. Ми вважаємо обов'язковим елементом державних застосунків (великих баз даних, таких як реєстри державних закупівель, декларацій про майно та витрати, місцевих програм фінансування тощо) розглядати їхній комунікаційно побудований і зрозумілий інтерфейс, для чого залучати до їхньої розробки не лише спеціалістів з ІТ-галузі, але і комунікаційних експертів.

5. Попри негативні впливи, які принесла глобальному світу пандемія Covid-19, варто відмітити, що епідемія одночасно показала вразливості і відсталості владної інформаційної діяльності та стимулювала цілі напрями трансформації державно-владної діяльності та взаємодії з суспільством. Відмітимо ті з них, які, на наш погляд, особливо актуальні для України:

5.1. Державні інституції повинні змінити підхід від реактивного висвітлення розв'язання окремих кризових ситуацій до сис-

темних, скоординованих і довгострокових стратегій роботи та інформування. Це має охоплювати не лише державну політику, а й ефективну роботу виконавчої влади та місцевого самоврядування, забезпечуючи сталий розвиток (принцип інституціоналізації).

5.2. Офіційні комунікації повинні бути чіткими, доступними й зрозумілими для широкої аудиторії. Важливо уникати складного бюрократичного стилю, використовувати просту й пряму мову, а також адаптувати повідомлення під різні канали та формати, щоб не створювати двозначності чи непорозумінь (принцип чіткості та зрозумілості).

5.3. Для ефективної інформаційної політики необхідна співпраця всіх державних органів на всіх рівнях управління з активним залученням приватного сектору, громадянського суспільства, наукової спільноти та міжнародних партнерів. Це передбачає не лише обмін інформацією, а й спільне планування комунікаційних кампаній, узгодження ключових повідомлень і запобігання суперечливим заявам (принцип співпраці).

5.4. Державні структури, відповідальні за інформаційну діяльність, повинні використовувати сучасні цифрові технології та адаптуватися до динаміки цифрового простору. Це включає активне застосування онлайн-платформ, соціальних мереж, мобільних додатків й інших цифрових інструментів для ефективного поширення інформації, взаємодії з аудиторією та моніторингу інформаційного середовища. Окрім комунікаційної діяльності, важливо постійно аналізувати дані та використовувати отримані результати для вдосконалення інформаційних стратегій. Для цього необхідно розробляти й впроваджувати надійні системи управління даними, оптимізувати ресурси та підвищувати якість і ефективність інформаційної роботи (принципи адаптації до цифрового середовища та аналітики даних).

Список використаних джерел

1. Transparency and open government. Strasbourg : Council of Europe, 2018. 66 p. URL: https://rm.coe.int/booklet-a6-transparency-coll-public-ethic-en/1680907906 (дата звернення: 30.08.2026).

2. Bouhadana I., Gilles W. The 10 principles for an Effective Open Government. *Academic Days On Open Government Issues Imodev*. Paris, 2016. URL: https://site.imodev.org/index.php?id=333 (дата звернення: 30.08.2026).

3. Weber Abramo C. Access to Information – a Long Way to Go. *Public Sector Transparency and Accountability: Making it Happen*. OECD, 2002. P. 145–151. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2002/09/public-sector-transparency-andaccountability_g1gh2c53/9789264176287-en.pdf (дата звернення: 30.08.2026).

4. Галай А. Як у Місцевому індексі прав людини оцінювати місцеві програми? Частина 2 (адресність, системність, реалістичність місцевих програм). *Права людини в Україні*. 01.11.2018. URL: http://hro.org.ua/index.php?id=1541087581 (дата звернення: 30.08.2026).

5. Holkeri K. Public Scrutiny and Access to Information in Finland. *Public Sector Transparency and Accountability: Making it Happen*. OECD, 2002. P. 151–162. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2002/09/public-sector-transparency-and-accountability_g1gh2c53/9789264176287-en.pdf (дата звернення: 30.08.2026).

6. Wilkins P., Phillimore J., Gilchrist D. Public Sector Collaboration: Are We Doing It Well and Could We Do It Better? *Australian Journal of Public Administration*. 2016. Vol. 75. No. 3. P. 318–330. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1467-8500.12183 (дата звернення: 30.08.2026).

7. Mather C.-J. 8 ways to improve public sector communications. *CFH Insights*. URL: https://www.cfh.com/insights/blogs/communications/8-ways-to-improve-public-sector-communications/ (дата звернення: 30.08.2026).

8. Pallas J., Fredriksson M. Public Sector Communication. *International Journal of Strategic Communication*. 2016. Vol. 10. No. 3. P. 135–138. URL: https://www.researchgate.net/publication/327879211_Public_Sector_Communication (дата звернення: 30.08.2026).

9. Lwanga-Ntale Ch. A Rejoinder to "Pro-Poor and Pro-Development Transparency". *Social Protection & Human Rights*. 15.04.2014. URL: https://socialprotection-humanrights.org/expertcom/a-rejoinder-to-pro-poor-and-pro-development-transparency/ (дата звернення: 30.08.2026).

10. Good Practice Principles for Public Communication Responses to Mis- and Disinformation. *OECD Public Governance Policy Papers*. 2022. No. 30. URL: https://www.oecd.org/en/publications/good-practice-principles-for-public-communication-responses-to-mis-and-disinformation_6d141b44-en.html (дата звернення: 30.08.2026).

11. Hyland-Wood B., Gardner J., Leask J., Ecker U. Toward effective government communication strategies in the era of COVID-19. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2021. Vol. 8. No. 30. URL: https://doi.org/10.1057/s41599-020-00701-w (дата звернення: 30.08.2026).

Halai O.,
Postgraduate student of the Department
of Administrative and Constitutional Law,
Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement Activities and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
e-mail: ogalay@gmail.com
ORCID: 0009-0006-0326-7669

MODERN PRACTICE OF INFORMATION ACTIVITY OF PUBLIC AUTHORITIES: EXPERIENCE OF FOREIGN STATES

This article examines how governments in different countries share information with the public. The author analyzes the concept of "Open Government" and its main parts: openness, participation, and accountability. By looking at examples from Finland, Brazil, and Australia, the study shows how transparency helps build trust between the state and its citizens.

The research highlights major problems that prevent effective communication. In some countries, like Brazil, corruption and a lack of resources make it difficult to be open. In other cases, government databases are too technical and hard for regular people to understand. The article also discusses how the COVID-19 pandemic showed that many people do not trust official news.

A special part of the study focuses on the legal side of sharing information. The author compares Ukrainian laws with foreign practices, such as the decriminalization of disclosing certain information in Finland. The paper suggests that Ukraine needs to update its laws to help government workers feel more confident when communicating with the public.

In conclusion, the author provides recommendations for improving government communication in Ukraine. These include making official messages simpler and more professional, using digital tools effectively, and hiring communication experts to design government websites. The goal is to move from just reporting news to building a real dialogue with all groups of society.

Key words: *public administration, information openness, transparency, government communications, international experience.*

References

1. Council of Europe. (2018). *Transparency and open government*. https://rm.coe.int/booklet-a6-transparency-coll-public-ethic-en/1680907906

2. Bouhadana, I., & Gilles, W. (2016). The 10 principles for an effective open government. *Academic Days On Open Government Issues Imodev*. https://site.imodev.org/index.php?id=333

3. Weber Abramo, C. (2002). Access to information – a long way to go. In *Public sector transparency and accountability: Making it happen*

(p. 145–151). OECD. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2002/09/public-sector-transparency-and-accountability_g1gh2c53/9789264176287-en.pdf

4. Halai, A. (2018, November 1). *Yak u Mistsevomu indeksi prav liudyny otsiniuvaty mistsevi prohramy? Chastyna 2 (adresnist, systemnist, realistychnist mistsevykh prohram)* [How to evaluate local programs in the Local Human Rights Index? Part 2 (targeting, systematicity, realism of local programs)]. Natsionalnyi indeks prav liudyny. http://hro.org.ua/index.php?id=1541087581 [in Ukrainian].

5. Holkeri, K. (2002). Public scrutiny and access to information in Finland. In *Public sector transparency and accountability: Making it happen* (p. 151–162). OECD. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2002/09/public-sector-transparency-and-accountability_g1gh2c53/9789264176287-en.pdf

6. Wilkins, P., Phillimore, J., & Gilchrist, D. (2016). Public sector collaboration: Are we doing it well and could we do it better? *Australian Journal of Public Administration*, *75*(3), 318–330. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1467-8500.12183

7. Mather, C.-J. (n.d.). *8 ways to improve public sector communications*. CFH Insights. https://www.cfh.com/insights/blogs/communications/8-ways-to-improve-public-sector-communications/

8. Pallas, J., & Fredriksson, M. (2016). Public sector communication. *International Journal of Strategic Communication*, *10*(3), 135–138. https://www.researchgate.net/publication/327879211_Public_Sector_Communication

9. Lwanga-Ntale, Ch. (2014, April 15). *A rejoinder to 'Pro-Poor and Pro-Development Transparency'*. Social Protection & Human Rights. https://socialprotection-humanrights.org/expertcom/a-rejoinder-to-pro-poor-and-pro-development-transparency/

10. OECD. (2022). *Good practice principles for public communication responses to mis- and disinformation*. OECD Public Governance Policy Papers, No. 30. https://www.oecd.org/en/publications/good-practice-principles-for-public-communication-responses-to-mis-and-disinformation_6d141b44-en.html

11. Hyland-Wood, B., Gardner, J., Leask, J., & Ecker, U. (2021). Toward effective government communication strategies in the era of COVID-19. *Humanities and Social Sciences Communications*, *8*, Article 30. https://doi.org/10.1057/s41599-020-00701-w

Дата першого надходження статті до видання: 14.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.09.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

УДК 342.9:355.08
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Гречанюк Р. В.,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та судочинства,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
e-mail: roksolana.gr@gmail.com
ORCID: 0009-0001-5102-3718

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ І ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОБОРОНУ, МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена аналізу процесуального порядку притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку і мобілізацію (ст. 210, 210-1 КУпАП). Розглянуто законодавчі новели 2024–2025 років (закони № 3696-IX, № 4316-IX), протокольну та спрощену (безпротокольну) форми провадження, повноваження ТЦК та СП, СБУ, СЗРУ, строки притягнення до відповідальності та цифровий виняток за приміткою до ст. 210 КУпАП. Проаналізовано судову практику у цій сфері та запропоновано напрями вдосконалення законодавства.

Ключові слова: *адміністративне провадження, адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність, адміністративне стягнення, штраф, правила військового обліку, мобілізаційне законодавство, адміністративна процедура, воєнний стан.*

Постановка проблеми. Із запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану та оголошенням загальної мобілізації особливої актуальності набуло питання належного виконання громадянами своїх обов'язків у сфері військового обліку та дотримання вимог законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Потреба у стабільному і прогнозованому поповненні кількості особового складу військових підрозділів України мала наслідком посилення вимог до призовників, військовозобов'язаних і резервістів та зміну підходів щодо роз-

© Гречанюк Р. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

гляду справи про адміністративне правопорушення, передбачене статтями 210 і 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення цих норм.

Зокрема протягом 2024–2025 років до КУпАП внесено кілька системних змін (Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 09.05.2024 № 3696-IX [1] (далі – Закон № 3696-IX) та Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення механізмів притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 13.03.2025 № 4316-IX [2] (далі – Закон № 4316-IX)), якими збільшено розмір штрафів та запроваджено принципово новий, спрощений порядок притягнення особи до відповідальності за статтями 210 і 210-1 КУпАП − без обов'язкового складення протоколу та без участі особи.

Водночас судова практика 2025–2026 років демонструє стійку тенденцію до скасування значної частини постанов територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі − ТЦК та СП) через істотні процедурні порушення, зокрема щодо повідомлення особи, недоведеність вини особи та закінчення строків накладення адміністративного стягнення. Це свідчить про наявність системних прогалин у правовому регулюванні та правозастосуванні, які потребують наукового аналізу та вироблення пропозицій щодо їх усунення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень у сфері адміністративної відповідальності за порушення правил військового обліку та мобілізаційного законодавства в умовах воєнного стану свідчить про зростання наукового інтересу до цієї проблематики, що обумовлено значною кількістю винесених постанов про накладення штрафів за статтями 210 і 210-1 КУпАП, змінами у правовому регулюванні та правозастосовній практиці. Однак ці дослідження характеризуються фрагмен-

тарністю підходів до аналізу проблем правового регулювання притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення військово-облікового та мобілізаційного законодавства.

Зокрема автори Bila-Tiunova Liubov, Sarybaieva Hanna, Goloiadova Tetiana (2025) приділяють увагу доктринальним та правовим характеристикам видів адміністративної відповідальності військовослужбовців з особливим акцентом на безпекових та фінансових аспектах [3]. Окремі проблеми вдосконалення механізму адміністративної відповідальності за порушення правил військового обліку в контексті сучасних викликів національної безпеки досліджує у своїй роботі О. Р. Шевчук [4]. Науковиця розглядає теоретичні та практичні аспекти застосування адміністративних санкцій у військово-обліковій сфері, аналізуючи недоліки чинного законодавства та пропонуючи основні напрями його модернізації. Також О. Шевчук аналізує склад правопорушень, передбачених статтями 210 та 210-1 КУпАП, з урахуванням новел законодавства воєнного часу [5]. Дослідження О. В. Тищенко, С. М. Черноус і Л. Г. Дунаєвської присвячене окремим питанням правового порядку військового обліку працівників в Україні, зокрема ефективності функціонування механізму організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних [6].

Своєю чергою В. М. Братковський у своїй монографії проводить комплексний науково-теоретичний аналіз правового інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію [7]. Однак ця робота виконана ще до запровадження в Україні правового режиму воєнного стану та оголошення загальної мобілізації і не враховує останні законодавчі зміни у досліджуваній сфері.

Аналіз процедурних новел 2024–2025 років щодо здійснення адміністративного провадження за статтями 210 та 210-1 КУпАП залишається недостатньо дослідженим, що й зумовлює наукову новизну цієї статті.

Мета статті – на основі комплексного аналізу чинного законодавства та актуальної судової практики визначити підстави й процесуальний порядок розгляду справ та притягнення особи до адміністративної відповідальності за статтями 210, 210-1 КУпАП,

виявити проблеми правового регулювання та правозастосування у цій сфері, а також сформулювати пропозиції щодо їх розв'язання.

Методи дослідження. Для досягнення мети статті використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема: діалектичний, формально-логічний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий та метод системного аналізу. Емпіричною основою дослідження є аналіз та узагальнення судових рішень, зокрема судів першої й апеляційної інстанцій за 2024–2026 роки (метод аналізу судової практики).

Виклад основного матеріалу. Суттєве реформування упродовж 2024–2025 років матеріальних та процесуальних норм у сфері дотримання правил військового обліку та мобілізаційного законодавства призвело до створення нової моделі притягнення особи до адміністративної відповідальності за їх порушення. Законодавцем було розширено повноваження ТЦК та СП, суттєво збільшено розміри адміністративних штрафів і запроваджено цифрові механізми ведення обліку зобов'язаних осіб та повідомлення їм про накладення адміністративного стягнення (зокрема через Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів «Оберіг»).

Правове регулювання механізму притягнення особи до відповідальності за порушення правил військового обліку та мобілізаційного законодавства здійснюється комплексом нормативно-правових актів матеріального та процесуального характеру, основним із яких є КУпАП. Статтями 210 «Порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку» та 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП визначено склад адміністративних правопорушень та види і розміри стягнень, що можуть бути застосовані до особи. Також КУпАП регламентує порядок розгляду справ, строки накладення стягнень та гарантії і права осіб.

Однак диспозиції статей 210, 210-1 КУпАП мають бланкетний характер та відсилають насамперед до спеціального законодавства, яке визначає загальні обов'язки громадян щодо військового обліку та мобілізаційної підготовки. Зокрема це Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від

25.03.1992 № 2232-XII [8] та Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-XII [9]. Особливості електронної взаємодії та здійснення облікових процедур додатково регламентуються Законом України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів» від 16.03.2017 № 1951-VIII [10].

Також порядок здійснення окремих процедурних питань урегульовано на підзаконному нормативно-правовому рівні. Ключове значення при визначенні складу правопорушення, передбаченого статтями 210, 210-1 КУпАП, має встановлення порушення вимог Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1487 [11] та Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 № 560 [12], які детально регламентують порядок оформлення та вручення повісток, вимоги до їх реквізитів і процедуру фіксації фактів порушення мобілізаційного законодавства. А також постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 154 «Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки», яка визначає повноваження ТЦК та СП [13].

Таким чином, підставою притягнення особи до відповідальності за статтями 210, 210-1 КУпАП є не лише факт порушення норми КУпАП, а й порушення вимог спеціального облікового та мобілізаційного законодавства. Це покладає на суб'єкта розгляду справи обов'язок встановлювати не тільки факт неявки особи чи неоновлення нею даних, а й дотримання уповноваженими особами процедури повідомлення особи та недопущення інших процедурних порушень. Судова практика у справах про оскарження постанов ТЦК та СП за статтями 210 та 210-1 КУпАП показує, що суди системно стають на захист прав громадян у разі порушення суб'єктом владних повноважень процедурних норм і стандартів доказування та скасовують постанову у справі про адміністративне правопорушення.

Відповідно до статті 235 КУпАП справи про адміністративні правопорушення за статтями 210 та 210-1 КУпАП розглядають ТЦК та СП. Від їх імені розглядати справи й накладати адміністративні стягнення мають право керівники територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Також розглядати справи за цими статтями мають право начальники Служби мобілізації та територіальної оборони, регіональних органів Служби безпеки України (далі − СБУ) та посадові особи уповноваженого Головою Служби зовнішньої розвідки України підрозділу Служби зовнішньої розвідки України (далі − СЗРУ) у частині правопорушень, вчинених військовозобов'язаними цих відомств (ст. 235-2, 235-3 КУпАП) [14].

Чинне законодавство передбачає існування двох форм здійснення адміністративного провадження у справах про притягнення особи до відповідальності за статтями 210 та 210-1 КУпАП.

Стандартна протокольна форма передбачає, що у випадку виявлення правопорушення, передбаченого статтями 210 та 210-1 КУпАП, уповноважена посадова особа повинна скласти протокол про адміністративне правопорушення відповідно до вимог ст. 256 КУпАП. Протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, після чого справа передається на розгляд керівнику ТЦК та СП.

Важливою процедурною дією в межах цієї форми адміністративного провадження є належне повідомлення особи про дату, час і місце розгляду справи. Відповідно до статті 277-2 КУпАП повістка (повідомлення) про дату і місце розгляду справи має бути вручена особі не пізніше ніж за три доби до дня розгляду справи. Суди наголошують на тому, що обов'язок доказування факту вчасного та належного сповіщення покладається виключно на ТЦК та СП як суб'єкта владних повноважень. А факт несвоєчасного повідомлення або неповідомлення особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, про час та місце розгляду справи про адміністративне правопорушення є підставою для визнання постанови у справі про адміністративне правопорушення неправомірною як такої, що винесена з порушенням встановленої процедури [15].

Також законами № 3696-IX та № 4316-IX за цією категорією справ була запроваджена спрощена форма здійснення адміністративного провадження без складення протоколу про адміністративне правопорушення.

Відповідно до ч. 6 ст. 258 КУпАП у разі вчинення в особливий період адміністративних правопорушень, передбачених статтями 210 та 210-1 КУпАП, протокол не складається, якщо особа не з'явилася без поважних причин або не повідомила причину неприбуття на виклик, будучи належним чином повідомленою про дату, час і місце виклику, а ТЦК та СП володіє підтвердними документами про отримання особою виклику. Другою підставою здійснення спрощеної форми адміністративного провадження є подання особою заяви, у якій вона не оспорює допущене порушення та згодна на притягнення її до адміністративної відповідальності за її відсутності (ч. 7 ст. 258 КУпАП). У таких випадках уповноважені посадові особи мають право одразу винести постанову у справі про адміністративне правопорушення.

Порядок розгляду справи на підставі добровільної заяви особи врегульовано ст. 279-9 КУпАП, яка доповнила його відповідно до Закону № 4316-IX. Особа має право звернутися до ТЦК та СП (або відповідного органу СБУ чи підрозділу СЗРУ), у якому вона перебуває на обліку, із заявою не пізніше дня розгляду справи про адміністративне правопорушення, у якій зазначає, що не оспорює допущене порушення та згодна на притягнення її до адміністративної відповідальності за її відсутності [14].

Заява подається особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, особисто у письмовій формі або через електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного, резервіста у застосунку «Резерв+».

Керівник ТЦК та СП (або відповідна уповноважена особа СБУ/СЗРУ) протягом трьох днів після отримання заяви зобов'язаний: перевірити викладені у ній фактичні дані та з дотриманням вимог статей 247, 280, 283 КУпАП винести постанову по справі, у тому числі без участі особи [14].

Наявність такої заяви скасовує потребу в складанні протоколу про адміністративне правопорушення та зобов'язує уповноважену особу визначити у постанові розмір штрафу на рівні мі-

німального розміру, передбаченого санкцією статті (частиною статті), за вчинення такого правопорушення. Якщо заяву подано через «Резерв+», копія постанови надсилається на електронну пошту, зазначену в реєстрі «Оберіг», або в електронний кабінет заявника.

Ще однією новелою спрощеної форми адміністративного провадження в порядку ст. 279-9 КУпАП є надання особі можливості добровільної сплати штрафу. Зокрема ст. 300-3 КУпАП передбачає, що у випадку винесення постанови про накладення штрафу за статтями 210, 210-1 у порядку ст. 279-9 КУпАП, якщо особа протягом 10 календарних днів з дня набрання постановою законної сили сплатила не менш як 50 % розміру штрафу, постанова вважається виконаною в повному обсязі. У разі несплати протягом 30 днів постанова підлягає примусовому виконанню в повному розмірі [14].

Важливим аспектом притягнення особи до відповідальності є дотримання строків накладення адміністративного стягнення та визначення моменту вчинення аналізованих правопорушень. Відповідно до ч. 9 ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення за вчинення в особливий період правопорушень, передбачених статтями 210 та ст. 210-1 КУпАП, може бути накладено протягом трьох місяців з дня його виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення [14].

Принципове питання щодо обчислення строків притягнення до відповідальності за ч. 9 ст. 38 КУпАП вирішено у судовій практиці. Зокрема, суди наголошують, що адміністративне правопорушення, передбачене ст. 210-1 КУпАП, не носить характеру триваючого та вичерпується фактом невиконання особою правил військового обліку у визначений строк [16].

Також керівникам ТЦК та СП (або відповідним уповноваженим особам СБУ/СЗРУ) при вирішенні питання про притягнення особи до адміністративної відповідальності за статтями 210 та 210-1 КУпАП необхідно враховувати наявність можливості електронного отримання відповідних даних про особу. Відповідно до примітки до ст. 210 КУпАП положення статей 210 і 210-1 КУпАП не застосовуються, якщо держатель Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резерві-

стів мав можливість отримати персональні дані відповідної особи шляхом електронної інформаційної взаємодії з іншими інформаційно-комунікаційними системами, реєстрами (у тому числі публічними), базами (банками) даних, держателями яких є державні органи [14]. Ця норма покликана унеможливити притягнення особи до відповідальності за формальне неподання відомостей, які адміністративний орган може отримати самостійно завдяки міжреєстровій взаємодії (наприклад, дані про зміну місця проживання, які вже наявні в реєстрі територіальних громад), і є важливою гарантією дотримання принципу офіційності. Таким чином, факт ненадання персональних даних особою особисто не утворює складу адміністративного правопорушення. А обов'язок доказування фактів вжиття заходів для отримання або актуалізації цих даних у передбачений законом спосіб або відсутності такої можливості покладається на особу, що виносила постанову у справі про адміністративне правопорушення [17].

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що впродовж 2024–2025 років адміністративне провадження у справах про порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку і мобілізацію (статті 210, 210-1 КУпАП) зазнало суттєвого реформування. Законами № 3696-IX та № 4316-IX істотно збільшено розміри адміністративних штрафів, розширено коло суб'єктів, уповноважених розглядати такі справи, а також запроваджено нову, спрощену модель притягнення до відповідальності.

Чинне законодавство закріплює паралельне існування двох форм адміністративного провадження. Стандартна (протокольна) форма передбачає обов'язкове складення протоколу за правилами статті 256 КУпАП і завчасне, не пізніше як за три доби, повідомлення особи про дату, час і місце розгляду справи, причому тягар доказування факту належного і вчасного повідомлення покладається виключно на суб'єкта владних повноважень. Спрощена (безпротокольна) форма, врегульована частинами 6 і 7 статті 258 та статтею 279-9 КУпАП, застосовується або за наявності підтвердних документів про належне повідомлення особи та її невмотивовану неявку, або на підставі добровільної заяви особи, яка не оспорює порушення і погоджується на заочний

розгляд справи; у такому разі штраф призначається на рівні мінімальної санкції з можливістю додаткової знижки 50 % за вчасну добровільну сплату.

Важливою гарантією від необґрунтованого притягнення до відповідальності є примітка до статті 210 КУпАП, яка виключає застосування статей 210 і 210-1 КУпАП у разі, якщо необхідні персональні дані особи держатель Реєстру «Оберіг» міг отримати шляхом електронної взаємодії з іншими державними реєстрами. Судова практика послідовно покладає обов'язок доведення вжиття чи неможливості вжиття таких заходів електронної верифікації на суб'єкта, який виносив постанову.

Аналіз строків притягнення до відповідальності за частиною 9 статті 38 КУпАП та відповідної судової практики підтверджує кваліфікацію правопорушення за статтею 210-1 КУпАП як нетриваючого діяння, що безпосередньо впливає на обчислення процесуальних строків.

Узагальнення судової практики 2025–2026 років демонструє стійку тенденцію судів до скасування постанов ТЦК та СП, ухвалених з істотними порушеннями процедури притягнення особи до відповідальності. Це свідчить про потребу подальшої уніфікації каналів офіційного електронного повідомлення та посилення внутрішнього контролю за дотриманням процедурних гарантій з боку суб'єктів владних повноважень, що розглядають справи цієї категорії.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 09.05.2024 № 3696-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3696-20 (дата звернення: 12.09.2026).

2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення механізмів притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 13.03.2025 № 4316-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4316-20 (дата звернення: 12.09.2026).

3. Bila-Tiunova L., Sarybaieva H., Goloiadova T. "Security and financial aspects of the doctrinal and legal characteristics types of administrative liability of the servicemen of the armed forces of Ukraine". *Baltic Journal of Economic Studies.* 2025. Vol. 11. No. 1. P. 308–318. DOI: 10.30525/2256-0742/2025-11-1-308-318.

4. Шевчук О. Вдосконалення механізму адміністративної відповідальності за порушення військового обліку: пропозиції щодо законодавчих змін. *Актуальні проблеми правознавства.* 2025. № 2 (42). С. 172–177. DOI: 10.35774/app2025.02.172.

5. Шевчук О. Склад адміністративного правопорушення у сфері військового обліку: нормативно-правова характеристика. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 4. Ч. 2. С. 416−421. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.68.

6. Тищенко О. В., Черноус С. М., Дунаєвська Л. Г. До питання про проблеми правового регулювання військового обліку працівників. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 9. С. 258−262. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-9/61.

7. Братковський В. М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : монографія. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 204 с.

8. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12 (дата звернення: 12.09.2026).

9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12 (дата звернення: 12.09.2026).

10. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Закон України від 16.03.2017 № 1951-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19 (дата звернення: 12.09.2026).

11. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1487. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-п (дата звернення: 12.09.2026).

12. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 № 560. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-п (дата звернення: 12.09.2026).

13. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-п (дата звернення: 12.09.2026).

14. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (дата звернення: 12.09.2026).

15. Рішення Подільського районного суду міста Києва від 30.12.2025 у справі № 758/18906/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133057763 (дата звернення: 12.09.2026).

16. Рішення Зміївського районного суду Харківської області від 10.07.2026 у справі № 621/107/26, провадження № 2-а/621/8/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/138134493 (дата звернення: 12.09.2026).

17. Рішення Індустріального районного суду м. Харкова від 27.10.2025. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131336817 (дата звернення: 12.09.2026).

Hrechaniuk R.,
Doctor of Sciences of Law, Associate Professor,
Associate Professor of Department of
Administrative Law and Judicial Procedure,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine
e-mail: roksolana.gr@gmail.com
ORCID: 0009-0001-5102-3718

PECULIARITIES OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS IN CASES OF VIOLATIONS OF MILITARY REGISTRATION RULES AND LEGISLATION ON DEFENSE, MOBILIZATION PREPARATION AND MOBILIZATION: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

This article examines the procedural aspects of administrative proceedings in cases concerning violations of military registration rules and legislation on defense, mobilization preparedness, and mobilization under Articles 210 and 210-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. Attention is paid to the systemic legislative amendments adopted in 2024–2025 (Laws No. 3696-IX and No. 4316-IX), which raised administrative fines and introduced a fundamentally new, simplified procedure for imposing liability, dispensing with the mandatory drafting of a protocol and the participation of the person concerned. The study distinguishes the two coexisting procedural models: the standard protocol-based model, requiring a report under Article 256 and notification no later than three days before the

hearing under Article 277-2, and the simplified, protocol-free model under Article 258 and Article 279-9, based either on documented proof of notification and unjustified failure to appear, or on the person's own voluntary statement of non-objection, which entitles them to a minimum fine and a fifty-percent discount for early voluntary payment under Article 300-3. The article also addresses the jurisdiction of territorial recruitment and social support centers as well as the Security Service and Foreign Intelligence Service, statutory time limits under Article 38, and the digital-exception clause in the note to Article 210, which excludes liability where personal data could have been obtained through interagency electronic registers. Drawing on recent rulings of local courts in 2025–2026, the study shows that courts consistently place the burden of proving proper notification and exhaustion of digital data-verification measures on the recruitment centers. Based on the identified gaps, the article proposes measures to improve legislative regulation and enforcement practice in this field.

Key words: *administrative proceedings, administrative offense, administrative liability, administrative penalty, fine, military registration rules, mobilization legislation, administrative procedure, martial law.*

References

1. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za porushennia pravyl viiskovoho obliku ta zakonodavstva pro oboronu, mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu [On amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses regarding the improvement of liability for violations of military registration rules and legislation on defense, mobilization preparation, and mobilization], Law of Ukraine No. 3696-IX (2024, May 9). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3696-20 [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo udoskonalennia mekhanizmiv prytiahnennia osib do administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia pravyl viiskovoho obliku ta zakonodavstva pro oboronu, mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu [On amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses regarding the improvement of mechanisms for bringing persons to administrative liability for violations of military registration rules and legislation on defense, mobilization preparation, and mobilization], Law of Ukraine No. 4316-IX (2025, March 13). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4316-20 [in Ukrainian].

3. Bila-Tiunova, L., Sarybaieva, H., & Goloiadova, T. (2025). Security and financial aspects of the doctrinal and legal characteristics types of administrative liability of the servicemen of the armed forces of Ukraine.

Baltic Journal of Economic Studies, 11(1), 308–318. https://doi.org/10.30525/2256-0742/2025-11-1-308-318

4. Shevchuk, O. (2025b). Vdoskonalennia mekhanizmu administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia viiskovoho obliku: Propozytsii shchodo zakonodavchykh zmin [Improving the mechanism of administrative liability for violations of military registration: Proposals for legislative amendments]. *Aktualni problemy pravoznavstva [Actual Problems of Law], 2*(42), 172–177. https://doi.org/10.35774/app2025.02.172 [in Ukrainian].

5. Shevchuk, O. (2025a). Sklad administratyvnoho pravoporushennia u sferi viiskovoho obliku: Normatyvno-pravova kharakterystyka [Elements of an administrative offense in the field of military registration: Regulatory and legal characteristics]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo [Analytical and Comparative Jurisprudence], 4*(2), 416–421. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.68 [in Ukrainian].

6. Tyshchenko, O. V., Chernous, S. M., & Dunaievska, L. H. (2022). Do pytannia pro problemy pravovoho rehuliuvannia viiskovoho obliku pratsivnykiv [On the problems of legal regulation of military registration of employees]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal [Juridical Scientific and Electronic Journal],* (9), 258–262. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/61 [in Ukrainian].

7. Bratkovskyi, V. M. (2020). *Administratyvna vidpovidalnist za porushennia zakonodavstva pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu* [Administrative liability for violations of legislation on mobilization preparation and mobilization]. Halytska vydavnycha spilka [in Ukrainian].

8. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu [On military duty and military service], Law of Ukraine No. 2232-XII (1992, March 25). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12 [in Ukrainian].

9. Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu [On mobilization preparation and mobilization], Law of Ukraine No. 3543-XII (1993, October 21). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12 [in Ukrainian].

10. Pro Yedynyi derzhavnyi reiestr pryzovnykiv, viiskovozoboviazanykh ta rezervistiv [On the Unified State Register of Conscripts, Persons Liable for Military Service, and Reservists], Law of Ukraine No. 1951-VIII (2017, March 16). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19 [in Ukrainian].

11. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022b, December 30). Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii ta vedennia viiskovoho obliku pryzovnykiv, viiskovozoboviazanykh ta rezervistiv [On approval of the

Procedure for organizing and maintaining military registration of conscripts, persons liable for military service, and reservists] (Resolution No. 1487). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-п [in Ukrainian].

12. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, May 16). Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period [On approval of the Procedure for conscription of citizens for military service during mobilization and the special period] (Resolution No. 560). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-п [in Ukrainian].

13. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022a, February 23). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro terytorialni tsentry komplektuvannia ta sotsialnoi pidtrymky [On approval of the Regulation on territorial recruitment and social support centers] (Resolution No. 154). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-п [in Ukrainian].

14. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. Law of Ukraine No. 8073-X (1984, December 7). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 [in Ukrainian].

15. Podilskyi District Court of Kyiv. (2025, December 30). *Court decision in case No. 758/18906/25*. Unified State Register of Court Decisions. https://reyestr.court.gov.ua/Review/133057763 [in Ukrainian].

16. Zmiiv District Court of Kharkiv Region. (2026, July 10). *Court decision in case No. 621/107/26* (Proceeding No. 2-a/621/8/26). Unified State Register of Court Decisions. https://reyestr.court.gov.ua/Review/138134493 [in Ukrainian].

17. Industrialnyi District Court of Kharkiv. (2025, October 27). *Court decision* (Case record No. 131336817). Unified State Register of Court Decisions. https://reyestr.court.gov.ua/Review/131336817 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 14.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.09.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

ISSN 2617-0159

УДК 343.83
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Свердлін К. Ю.,
доктор філософії,
доцент кафедри правоохоронної діяльності,
Навчально-науковий інститут № 5,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна
e-mail: swekonst@gmail.com
ORCID: 0009-0008-8235-1766

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДКВС УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ ТА ЕМПІРИЧНИЙ АСПЕКТИ

Статтю присвячено комплексному аналізу стану кадрового забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України у правовому та емпіричному вимірах. Розкрито прогалини нормативного регулювання проходження служби, соціального захисту та пенсійного забезпечення персоналу. На основі результатів власного анонімного анкетування 6223 працівників (29,4 % персоналу) і статистичних відомостей ДКВС України за 2022–2024 роки встановлено, що неукомплектованість штатів становить 19–22 %, плинність кадрів – близько 20 %, а у 2022 та 2023 роках звільнено на 12 % більше працівників, ніж прийнято; лише 22,7 % опитаних відчувають повагу населення до служби. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері кадрового забезпечення.

Ключові слова: *кадрове забезпечення, Державна кримінально-виконавча служба України, проходження служби, плинність кадрів, правове регулювання, емпіричне дослідження.*

Постановка проблеми. Євроінтеграційне реформування Державної кримінально-виконавчої служби України відбувається в умовах воєнного стану, що підвищує вагу кадрового забезпечення цієї служби. Кадровий потенціал є основною рушійною силою ефективності виконання завдань, поставлених перед ДКВС України, проте саме кадрова складова залишається однією з найбільш проблемних ділянок її функціонування. Про це свідчать офіційні дані: у 2022–2024 роках неукомплектованими стабільно залишалися 19–22 % посад, плинність кадрів становила близько 20 %, а у 2022 та 2023 роках зі служби звільнено на 12 % більше працівників, ніж прийнято [10]. Цей період збігається з воєнним станом, коли навантаження на персонал зростає,

© Свердлін К. Ю., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

а можливості його стимулювання обмежуються. Водночас частина проблем має нормативне підґрунтя: невідповідність грошового забезпечення обсягу службового навантаження, недостатня соціальна захищеність персоналу та недосконаліть регулювання проходження служби.

У зв'язку з цим виникає потреба не лише в аналізі чинного законодавства, що регламентує проходження служби в ДКВС України, а й в емпіричному вивченні стану справ безпосередньо серед персоналу. Анонімне анкетування дає змогу виявити латентні проблеми, які не завжди відображені в офіційній статистиці та не завжди беруться до уваги керівництвом ДКВС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кадрове забезпечення правоохоронних органів, зокрема ДКВС України, досліджували фахівці з кримінально-виконавчого, адміністративного, трудового права та державного управління. Вагомий внесок у вивчення проблематики кадрового забезпечення пенітенціарної системи зробили О. М. Бандурка, Є. Ю. Бараш, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, І. В. Боднар, О. Г. Боднарчук, С. К. Гречанюк, О. М. Джужа, С. В. Зливко, О. Г. Колб, О. Г. Михайлик, Д. Г. Мулявка, В. Ф. Пузирний, М. С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець, О. Н. Ярмиш та ін. Для систематизації їхні напрацювання доцільно об'єднати у три напрями: підготовка персоналу; комплектування, добір і проходження служби; соціально-правові гарантії та ефективність служби.

Перший напрям стосується підготовки персоналу. І. Г. Богатирьов ще на початку 2000-х років звернув увагу на невідповідність змісту підготовки фахівців для пенітенціарної системи вимогам практики [1]. Г. П. Залуговська та О. Г. Ткаченко встановили, що службова підготовка відіграє визначальну роль в адаптації новоприйнятого персоналу [5]. О. А. Леоненко обґрунтувала необхідність нового відомчого акта з підготовки персоналу в межах Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року [7]. У дисертації Н. О. Томкова (2025) запропоновано періодизацію становлення підготовки пенітенціарних кадрів, узагальнено європейський досвід (наставництво, перевірка професійної придатності під час навчання), запропоновано зміни до Положення про первинну професійну

підготовку (наказ Мін'юсту від 26.12.2018 № 4091/5), інститут наставництва і типовий контракт про відшкодування витрат на підготовку [13].

Другий напрям охоплює комплектування, добір і проходження служби. О. І. Богатирьова, досліджуючи кадрове забезпечення кримінально-виконавчої інспекції, дійшла висновку про недостатність нормативного регулювання комплектування та стимулювання персоналу [2]. О. Г. Боднарчук обґрунтував адміністративно-правові напрями вдосконалення добору, розстановки й використання кадрів пенітенціарної системи [4]. О. Г. Михайлик звернув увагу на прогалини в процедурному регулюванні проходження служби у слідчих ізоляторах ДКВС України [8].

Третій напрям пов'язаний із соціально-правовими гарантіями та ефективністю служби. А. Х. Степанюк встановив взаємозв'язок між рівнем кадрового забезпечення та результативністю виконання покарань [12]. У колективній монографії С. В. Зливка, С. К. Гречанюка та Д. Г. Мулявки «Функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України в сучасних умовах» (Чернігів, 2011) обґрунтовано, що ефективність пенітенціарної системи залежить від кадрового забезпечення, професійної підготовки та соціально-правової захищеності персоналу [6]. І. В. Боднар та М. С. Пузирьов доходять висновку, що ефективність діяльності персоналу залежить від соціально-правових гарантій, престижності служби та безпеки [3]. Н. М. Свириденко (2023) сформулювала доктринальні засади правового та соціального захисту персоналу ДКВС України і довела, що Закон «Про ДКВС України» у частині соціального захисту здебільшого відсилає до норм щодо інших органів, а гарантії не компенсують особливостей служби [11].

Отже, проблематику досліджено переважно в нормативно-доктринальному вимірі та за окремими складовими; значна частина праць [1; 2; 4; 6; 12] опублікована до 2022 року й не враховує воєнного стану; оцінки самого персоналу, зіставлені зі статистикою, представлені недостатньо. Ці прогалини ми заповнюємо, поєднуючи аналіз нормативних прогалин з резуль-

татами опитування 6223 працівників і статистикою ДКВС України за 2022–2024 роки.

Мета статті. Метою статті є аналіз правового регулювання кадрового забезпечення ДКВС України, узагальнення результатів власного емпіричного дослідження та визначення напрямів удосконалення законодавства у зазначеній сфері. Наукова новизна полягає в поєднанні нормативно-правового аналізу з авторськими емпіричними даними загальнонаціонального масштабу (6223 респонденти з усіх регіонів України) та офіційною статистикою ДКВС України за 2022–2024 роки, що дає змогу зіставити нормативні прогалини з оцінками самого персоналу та конкретизувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Основою правового регулювання кадрового забезпечення ДКВС України є Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [9] та інші нормативно-правові акти, що визначають порядок проходження служби, атестування, соціального та пенсійного забезпечення персоналу. Практика застосування цього законодавства виявляє певні прогалини, які негативно позначаються на комплектуванні штатів та якості виконання покладених на ДКВС України завдань.

Зокрема, чинне законодавство не повною мірою враховує специфіку служби персоналу ДКВС України порівняно з іншими правоохоронними органами, що проявляється у відмінностях підходів до грошового забезпечення та соціального захисту і створює умови для відтоку кваліфікованих кадрів. Причина полягає насамперед у тому, що, як показала Н. М. Свириденко, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» у частині соціального захисту переважно відсилає до законодавства, яке регулює діяльність інших державних органів [11]: відповідно до ч. 5 ст. 23 Закону на осіб рядового і начальницького складу поширюється соціальний захист поліцейських, а умови їхнього грошового забезпечення, згідно з ч. 2 цієї статті, визначаються іншим законодавством [9]. Ця норма є класичним прикладом відсильного (бланкетного) характеру пенітенціарного законодавства, оскільки замість самостійного врегулювання соці-

альних гарантій персонал ДКВС України юридично прирівнюється до працівників органів внутрішніх справ (Національної поліції).

Порядок прийняття на службу до ДКВС України, атестування, просування по службі та звільнення регламентується відомчими нормативно-правовими актами, які, попри численні зміни останніх років, зберігають окремі положення, розроблені без урахування сучасних викликів, зокрема пов'язаних із функціонуванням служби в умовах воєнного стану, що узгоджується з висновками О. Г. Михайлика [8] про наявність прогалин у правовому регулюванні статусу й проходження служби персоналом ДКВС України.

Важливим аспектом кадрового забезпечення є також система професійної підготовки та підвищення кваліфікації персоналу. Заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання стикаються з проблемою відтоку випускників зі служби протягом перших років після завершення навчання, що нівелює державні інвестиції в їх підготовку. На цю проблему ще на початку 2000-х років звертав увагу І. Г. Богатирьов [1]; пізніші дослідження Г. П. Залуговської та О. Г. Ткаченка підтверджують, що система службової підготовки й нині відіграє визначальну роль в адаптації новоприйнятого персоналу [5]. Питання потребує окремого правового врегулювання, зокрема шляхом закріплення механізму відшкодування витрат на первинну професійну підготовку у разі дострокового відрахування, типову форму контракту для якого запропонував Н. О. Томков [13].

З метою емпіричного підтвердження зазначених тенденцій та формування уявлення про проблемні напрями кадрового забезпечення ДКВС України нами використано матеріали власного дисертаційного дослідження, здійсненого на основі анонімного анкетування персоналу. Опитано 6223 особи з усіх регіонів України, що дало змогу обґрунтувати необхідність зміни чинного законодавства в питаннях проходження служби та кадрового забезпечення, підвищення престижу служби, збільшення кількості фахівців з профільною освітою для заміщення вакантних посад, мотивації персоналу не залишати службу та забезпечення належного фінансування.

Результати опитування засвідчують такі проблемні тенденції. Необхідність зміни чинного законодавства для застосування в повсякденній діяльності вбачають 45,6 % опитаних, а в питаннях проходження служби, соціального захисту та пенсійного забезпечення – 61,2 %. Повагу населення до працівників ДКВС України відчувають лише 22,7 % респондентів, а порекомендували б своїм рідним та дітям вступати на службу – лише 16,3 %. Щодо кадрового складу: 26,1 % опитаних вважають, що випускники спеціалізованих навчальних закладів здебільшого звільняються зі служби через нетривалий проміжок часу; 37,8 % зазначили, що в підрозділах, де вони тривалий час проходять службу, зберігається вакантною певна кількість посад, що загалом свідчить про перевантаження персоналу; 49,6 % не планують закінчувати спеціалізовані навчальні заклади. Власні кошти для виконання службових завдань використовують 47,5 % опитаних, що може свідчити про недостатнє фінансування [10].

Водночас є й позитивні результати: 56,6 % вважають службу в ДКВС України постійною і не планують звільнятися; 88,7 % не намагалися працевлаштуватися до інших правоохоронних органів; 76,9 % вважають своє безпосереднє керівництво компетентним, а 62,8 % – прикладом для наслідування; 37,6 % зазначили, що керівництво допомагає у вирішенні соціально-побутових питань (хоча 46,9 % з цим питанням не зверталися); 59,9 % вказали, що їхнє керівництво надає перевагу виховній бесіді серед інших заходів впливу на порушника [10].

Опитування добровільно пройшли 6223 особи, що становить 29,4 % від загальної кількості наявного персоналу; воно проводилося анонімно й унеможливлювало будь-який вплив на респондентів, що, на нашу думку, дало змогу отримати найбільш правдиві відповіді [10]. Водночас добровільний характер участі не дозволяє вважати вибірку випадковою, тому результати слід розглядати як відображення оцінок значної частини персоналу, а не всього персоналу. Повний аналіз результатів опитування наведено в додатку Б дисертаційного дослідження [10].

Згідно зі статистичними відомостями, отриманими нами від ДКВС України (додаток В дисертаційного дослідження [10]), середня кількість неукомплектованих посад упродовж 2022–

2024 років стабільно перебуває в межах 19–22 %; плинність кадрів також становить близько 20 % (у 2022 та 2023 роках звільнено на 12 % більше, ніж прийнято), що ми вважаємо завищеним показником; до дисциплінарної відповідальності притягнуто 18 % персоналу, тобто майже п'яту частину; спеціальну фахову освіту має або поєднує службу з навчанням за фахом лише 12 %, що недостатньо для потреб служби; кількість переведень до інших правоохоронних органів становить менше 1 % і загалом не впливає на стан кадрового забезпечення в системі [10].

Наведені дані свідчать про системну проблему, яку не можна розв'язати лише нормативними засобами. Неукомплектованість штатів на рівні 19–22 % упродовж трьох років знижує спроможність ДКВС України виконувати свої завдання. Низький рівень поваги до служби (22,7 %) і готовності рекомендувати її дітям (16,3 %) узгоджується з висновком І. В. Боднара і М. С. Пузирьова про залежність ефективності персоналу від престижності та соціально-правових гарантій [3]. Дані щодо випускників (26,1 %) і частки персоналу з фаховою освітою (12 %) підтверджують проблему, на яку вказували І. Г. Богатирьов [1] та Г. П. Залуговська з О. Г. Ткаченком [5], і підкреслюють актуальність наставництва та договірного відшкодування витрат [13]. Водночас довіра до керівництва (76,9 %) і низька схильність до переходу в інші органи (88,7 %) вказують на внутрішній резерв стабільності.

На нашу думку, перспективними напрямами є: 1) приведення грошового, пенсійного та соціального забезпечення до умов служби й до рівня інших складових сектору безпеки й оборони (на це вказують 61,2 % респондентів, а 47,5 % використовують власні кошти), насамперед через зміни до ст. 23 Закону [9]; 2) удосконалення стимулювання з огляду на плинність кадрів близько 20 %, зокрема додаткові заохочення й забезпечення житлом [11]; 3) договірне відшкодування витрат на первинну професійну підготовку у разі дострокового відрахування (типовий контракт запропонував Н. О. Томков [13]), зважаючи, що лише 12 % персоналу мають фахову освіту; 4) програми адаптації молодих працівників, зокрема наставництво [13]; 5) підвищення правової та соціальної захищеності в умовах воєнного стану:

заходи особистої безпеки, індивідуальні засоби захисту, безкоштовна правова допомога, психологічна допомога [11].

Таким чином, розв'язання проблеми кадрового забезпечення ДКВС України можливе лише за умови системного поєднання законодавчих, організаційних та соціально-економічних заходів.

Висновки. Проведений аналіз правового регулювання та результатів власного емпіричного дослідження засвідчує системні проблеми кадрового забезпечення ДКВС України.

Опитування 6223 працівників підтверджує потребу змінити законодавство про проходження служби, соціальний захист і пенсійне забезпечення (61,2 %). Правова складова проблеми полягає в тому, що Закон «Про ДКВС України» у частині соціального захисту переважно відсилає до законодавства інших органів (ч. 5 ст. 23 поширює на персонал соціальний захист поліцейських), а гарантії не компенсують специфіки служби. Позитивним чинником є довіра до керівництва (76,9 %) і низька схильність шукати роботу в інших правоохоронних органах.

Кадрові питання, і то стисло, регулює лише Закон «Про ДКВС України»; власного дисциплінарного статуту немає, а порядок проведення конкурсу залишає на розсуд суб'єкта призначення і конкурс, і склад комісії, що створює корупційні ризики. Тому доцільно ухвалити єдиний закон про кадрову політику на основі відповідної концепції; закріпити в порядку конкурсу принципи добору, тестування та вимоги до складу комісії (значний стаж, відсутність стягнень, участь громадськості й науковців); сформувати позитивний імідж системи.

Організаційно слід розвивати помірну децентралізацію, координацію й контроль кадрової роботи, використати провідний європейський досвід, зокрема німецький, французький, польський тощо, а в умовах воєнного стану – враховувати мобілізаційні потреби, бойову підготовку персоналу та міжнародні норми щодо військовополонених [10]. Практичними кроками може стати створення рекрутингових центрів для звільнених із ЗСУ, обласні центри спеціальної підготовки, перевага кандидатам із психологічною та юридичною освітою, а також багаторівнева психологічна допомога.

Перспективи кадрового забезпечення ДКВС України пов'язані з поєднанням законодавчих, організаційних і соціально-економічних заходів: наближенням грошового, пенсійного та соціального забезпечення до умов інших складових сектору безпеки й оборони, вдосконаленням стимулювання, договірним відшкодуванням витрат на підготовку й програмами адаптації молодих працівників. Подальші дослідження доцільно спрямувати на законодавчі ініціативи щодо соціального та пенсійного забезпечення працівників пенітенціарної служби, враховуючи специфіку цієї служби, а також порівняльно-правовий аналіз закордонного досвіду, зокрема провідних європейських держав.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Особливості підготовки фахівців для пенітенціарної системи України. *Вища школа.* 2002. № 2–3. С. 65–72.

2. Богатирьова О. І. Кадрове забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції. *Південноукраїнський правничий часопис. 2*007. № 3. С. 160–162.

3. Боднар І. В., Пузирьов М. С. Правоохоронні функції в діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 3. С. 180–183. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.32.

4. Боднарчук О. Г. Кадрове забезпечення діяльності пенітенціарної системи в Україні: адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2009. 20 с.

5. Залуговська Г. П., Ткаченко О. Г. Вплив службової підготовки на компетентність персоналу установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 10. С. 415–419. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/101.

6. Зливко С. В., Гречанюк С. К., Мулявка Д. Г. Функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України в сучасних умовах : монографія. Чернігів : РВВ Чернігівського юридичного коледжу ДДУПВП, 2011. 161 с.

7. Леоненко О. А. Удосконалення одного з напрямів нормативно-правового регулювання забезпечення фізичної безпеки персоналу як складової безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право.* 2024. № 1 (21). С. 70–79. DOI: https://doi.org/10.32755/sjlaw.2024.01.070

8. Михайлик О. Г. Правове забезпечення процесу проходження служби у слідчому ізоляторі Державної кримінально-виконавчої служби України. *Юридична Україна.* 2024. № 7. DOI: 10.37749/2308-9639-2024-7(259)-9.

9. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 30. Ст. 409.

10. Свердлін К. Ю. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби та уповноважених органів пробації : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2025. 266 с.

11. Свириденко Н. М. Правовий та соціальний захист персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Чернігів, 2023. 318 с.

12. Степанюк А. Х., Четверикова О. С., Яковець І. С. Ефективність діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України : наук.-практ. посіб. Харків : Кроссроуд, 2009. 176 с.

13. Томков Н. О. Адміністративно-правове забезпечення професійної підготовки персоналу пенітенціарної системи України : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Чернігів, 2025. 240 с.

Sverdlin K.,
Doctor of Philosophy,
Associate Professor at the Department of Law
Enforcement Activity
Educational and Scientific Institute No. 5
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Kharkiv, Ukraine
e-mail: swekonst@gmail.com
ORCID: 0009-0008-8235-1766

THE STATE AND PROSPECTS OF PERSONNEL PROVISION OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE: LEGAL AND EMPIRICAL ASPECTS

The article presents a comprehensive legal and empirical analysis of the state of personnel provision within the State Criminal-Executive Service of Ukraine (SCES). The author examines the current legislative framework governing service in the SCES, including the Law of Ukraine "On the State Criminal-Executive Service of Ukraine" and identifies significant gaps in the legal regulation of service conditions, social protection, and pension provision of personnel, which negatively affect the recruitment and retention of qualified staff.

Particular attention is paid to the empirical component of the research, based on the author's own anonymous survey conducted among 6,223 employees from all regions

of Ukraine, representing 29.4 % of the total active personnel. The survey revealed that 61.2 % of respondents consider it necessary to amend the legislation regarding service conditions, social protection, and pension provision, while only 22.7 % feel that the service enjoys public respect and only 16.3 % would recommend it to their children. Official SCES statistical data for 2022–2024 show a vacancy rate of 19–22 % and a staff turnover rate of about 20%, with dismissals exceeding recruitment by 12 % in 2022 and 2023. Positive trends identified include a relatively high level of trust in immediate supervisors (76.9 %) and a low propensity of personnel to seek employment in other law enforcement agencies (88.7 % have not tried to).

Based on the conducted analysis, the author formulates proposals for improving SCES personnel legislation, including aligning monetary, pension, and social security conditions of personnel with those of other security and defense sector components, enhancing incentive mechanisms, and strengthening the legal and social protection of employees performing duties under martial law.

Key words: *personnel provision, State Criminal-Executive Service of Ukraine, term of service, staff turnover, legal regulation, empirical research.*

References

1. Bohatyrov, I. H. (2002). Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv dlia penitentsiarnoi systemy Ukrainy [Peculiarities of training specialists for the penitentiary system of Ukraine]. *Vyshcha shkola*, (2–3), 65–72. [in Ukrainian].

2. Bohatyrova, O. I. (2007). Kadrove zabezpechennia diialnosti kryminalno-vykonavchoi inspektsii [Personnel provision of the activity of the criminal-executive inspection]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys [South Ukrainian Law Journal],* (3), 160–162. [in Ukrainian].

3. Bodnar, I. V., & Puzyrov, M. S. (2022). Pravookhoronni funktsii v diialnosti personalu Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Law enforcement functions in the activity of the personnel of the SCES of Ukraine]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo [Analytical and Comparative Jurisprudence],* (3), 180–183. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.32 [in Ukrainian].

4. Bodnarchuk, O. H. (2009). *Kadrove zabezpechennia diialnosti penitentsiarnoi systemy v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt* [Staffing of the penitentiary system in Ukraine: An administrative and legal perspective] [Candidate of Legal Sciences dissertation abstract].

5. Zaluhovska, H. P., & Tkachenko, O. H. (2022). Vplyv sluzhbovoi pidhotovky na kompetentnist personalu ustanov vykonannia pokaran Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Service training influence on the competence of the personnel of penal institutions of the SCES of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal [Juridical Scientific and Electronic Journal],* (10), 415–419. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/101 [in Ukrainian].

6. Zlyvko, S. V., Hrechaniuk, S. K., & Muliavka, D. H. (2011). *Funktsionuvannia Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy v*

suchasnykh umovakh [Functioning of the State Criminal-Executive Service of Ukraine in modern conditions]. Chernihiv Law College SDPES. [in Ukrainian].

7. Leonenko, O. A. (2024). Udoskonalennia odnoho z napriamiv normatyvno-pravovoho rehuliuvannia zabezpechennia fizychnoi bezpeky personalu yak skladovoi bezpeky v ustanovakh vykonannia pokaran [Improvement of one of the directions of legal regulation ensuring physical safety of personnel as a security component in penal institutions]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny. Seriia: Pravo [Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law]*, *1*(21), 70–79. https://doi.org/10.32755/sjlaw.2024.01.070 [in Ukrainian].

8. Mykhailyk, O. H. (2024). Pravove zabezpechennia protsesu prokhodzhennia sluzhby u slidchomu izoliatori Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Legal support of the process of service in a pre-trial detention facility of the SCES of Ukraine]. *Yurydychna Ukraina [Legal Ukraine]*, (7). 10.37749/2308-9639-2024-7(259)-9 [in Ukrainian].

9. Pro Derzhavnu kryminalno-vykonavchu sluzhbu Ukrainy [On the State Criminal-Executive Service of Ukraine], Law of Ukraine No. 2713-IV (2005, June 23). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (30), Art. 409. [in Ukrainian].

10. Sverdlin, K. Yu. (2025). *Administratyvno-pravovi zasady kadrovoho zabezpechennia Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby ta upovnovazhenykh orhaniv probatsii* [Administrative and legal foundations of staffing the State Criminal Executive Service and authorized probation bodies] [Doctoral dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].

11. Svyrydenko, N. M. (2023). *Pravovyi ta sotsialnyi zakhyst personalu Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [Legal and social protection of personnel of the State Criminal Executive Service of Ukraine] [Doctoral dissertation, Academy of the State Penitentiary Service].

12. Stepaniuk, A. Kh., Chetverykova, O. S., & Yakovets, I. S. (2009). *Efektyvnist diialnosti Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [Effectiveness of the activity of the State Criminal-Executive Service of Ukraine]. Krossroud. [in Ukrainian].

13. Tomkov, N. O. (2025). *Administratyvno-pravove zabezpechennia profesiinoi pidhotovky personalu penitentsiarnoi systemy Ukrainy* [Administrative and legal framework for the professional training of personnel of the penitentiary system of Ukraine] [Doctoral dissertation, Penitentiary Academy of Ukraine].

Дата першого надходження статті до видання: 08.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.09.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

ISSN 2617-0159

УДК 342.9:342.7
DOI 10.32755/sjcriminal.2026.02.

Шестак Л. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
e-mail: liliya.shestak.1973@gmail.com
ORCID: 0009-0001-9381-5916;
Карапиш Б. В.,
доктор філософії, старший викладач кафедри
адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
e-mail: bohdan.karapysh@ukr.net
ORCID: 0009-0002-9253-0334

АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

У статті розкрито юридичний зміст адміністративної юстиції та її місце в системі публічного права України. Обґрунтовано її розуміння як різновиду правосуддя, спрямованого на контроль за діяльністю органів публічного управління. Охарактеризовано підстави виникнення публічно-правових спорів і предмети оскарження: акти, дії та бездіяльність суб'єктів владних повноважень. Систематизовано функції адміністративної юстиції щодо захисту й відновлення порушених прав, забезпечення законності та виконання судових рішень. Висвітлено значення цифровізації для доступності правосуддя.

Ключові слова: *адміністративна юстиція, адміністративне судочинство, права і свободи людини, діджиталізація судочинства, правосуддя, дія (бездіяльність) державного органу, посадова особа.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення російської федерації та введення воєнного стану оголило велику кількість проблем у питаннях правового регулювання судового захисту прав і свобод людини і громадянина. Вектор на інтеграцію в європейський правовий простір потребує комплексних обґрунтованих змін як до положень матеріального, так і процесуального законодавства. Адже визначення змісту й сутності того чи ін-

© Шестак Л. В., Карапиш Б. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

шого права втрачає юридичний сенс у разі практичної неможливості його реалізації та/або захисту.

Нині в Україні створена й функціонує велика кількість державних органів та недержавних структур, діяльність яких спрямована на забезпечення захисту прав і свобод як громадян нашої держави, так і осіб, які не перебувають у такому правовому зв'язку з Україною (адвокатські об'єднання, правозахисні організації, Національна поліція України, суди, квазісудові установи тощо). Усі вони утверджують Україну як правову державу, у якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю. Відповідно до положень ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1]. Саме судова процедура захисту прав людини є гарантом забезпечення відповідальності влади перед суспільством загалом та окремо взятим індивідом зокрема за свою діяльність. Одна з форм такого судового захисту – адміністративна юстиція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування адміністративної юстиції як невід'ємного інституту правової держави, що покликаний забезпечувати захист прав і законних інтересів приватних осіб у сфері публічного управління, вже традиційно є предметом наукових досліджень фахівців у галузі адміністративного процесуального та матеріального права. Зокрема, окремі проблеми нормативного регулювання та процесуального забезпечення адміністративної юстиції порушували у своїх наукових працях І. Бородін, М. Галабурда, О. Костроміна, О. Муза, О. Петелька, М. Смокович та інші. Проте цілі, ознаки та особливості адміністративної юстиції під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів (воєнний стан, євроінтеграційні процеси тощо) змінюються, тому полеміка щодо юридичного змісту адміністративної юстиції триває.

Мета статті. Мета статті − здійснити комплексний теоретико-правовий аналіз поняття, сутності та змісту адміністративної юстиції в Україні, визначити її функції у сфері судового захисту прав і свобод людини від незаконних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, а також з'ясувати її роль у забезпеченні законності, правопорядку та ефективного контролю за діяльністю органів публічного адміністрування.

Виклад основного матеріалу. Дослідження питань юридичного змісту адміністративної юстиції, на нашу думку, варто почати з тлумачення етимології цього словосполучення, що містить поняття «адміністративна» та «юстиція». У «Юридичній енциклопедії» за загальною редакцією Ю. С. Шемшученка [2] слово «адміністративний» визначається як «виконавчий», «управлінський» або «владний», а «юстиція» інтерпретується як «справедливість» або «правосуддя». Оскільки в цивілізованих країнах існує поділ влади, то поєднувати відповідні складові адміністративної юстиції варто з урахуванням цього факту. Зважаючи на принцип поділу влади, правосуддя не може здійснюватися органами державної виконавчої влади, а суди не здійснюють повноважень у виконавчій піраміді. Відповідно поняття «адміністративна юстиція» можна визначити як «правосуддя, що здійснюється щодо виконавчої влади або стосується державного управління (суб'єктів, які реалізовують повноваження у виконавчій вертикалі)».

Доречно зауважити, що неоднозначність тлумачення базових понять стало причиною множинності наукових поглядів на зміст аналізованого терміну та його смислове наповнення. Адже адміністративну юстицію можна розглядати і як порядок здійснення правосуддя в адміністративних справах (у тому числі й у справах про адміністративні правопорушення), і як форму діяльності спеціалізованих державних установ щодо вирішення спорів, однією зі сторін у яких виступає державний орган чи його представник; і як роботу адміністративних судів (власне кадровий склад та публічність розглядуваних спорів); і як адміністративне судочинство у справах за позовами на незаконні дії / бездіяльність чи рішення державних органів (їх посадових осіб).

Проте, на наш погляд, при визначенні змісту й сутності адміністративної юстиції варто також виходити з реальних життєвих обставин, відповідно до яких сфера застосування адміністративної юстиції – це питання розгляду в порядку адміністративного судочинства адміністративних спорів, відповідачем у яких виступає державний орган (суб'єкт, який здійснює делеговані повноваження) або посадова особа державного органу.

Тобто адміністративна юстиція є публічно-правовим інститутом, діяльність якого спрямована на забезпечення юрисдикційного контролю за діяльністю органів державної виконавчої влади всіх рівнів. Ця позиція підтверджена науковими дослідженнями вітчизняних фахівців. Зокрема, Н. А. Галабурда, крім вищеназваного, також відзначає, що адміністративна юстиція створена для вирішення публічно-правових спорів щодо законності правових актів органів публічного управління та відновлення суб'єктивних публічних прав громадян і організацій, а також забезпечення правопорядку в державі [3, с. 113]. При цьому, на нашу думку, важливим є той факт, що власне відносини, у межах яких можуть виникати правові спори, не обмежуються лише сферою адміністративного права, а можуть формуватися й реалізовуватися також в інших галузях публічного управління: податкових, бюджетних, фінансових, майнових відносинах, відносинах місцевого самоврядування чи діяльності органів самоорганізації населення. Обов'язковими при цьому є щонайменше дві умови виникнення правовідносин у сфері адміністративної юстиції: наявність незаконного оспорюваного публічно-правового акта і суб'єкта, наділеного владними повноваженнями, який його прийняв (затвердив, увів у дію чи іншим законним чином надав йому юридичної значущості). Варто зазначити, що окремі дослідники вважають достатньою підставою взаємин у сфері адміністративної юстиції власне неправомірного публічно-правового акта [4, с. 25], не акцентуючи увагу на його оспорюваності. Проте така позиція, на наш погляд, є дискусійною, адже якщо відповідний документ не оспорюється в порядку адміністративного судочинства, то відносини у сфері адміністративної юстиції можуть не виникати, а відповідний правовий акт, усупереч своїй незаконності, діятиме та породжуватиме нові правовідносини, порушуючи чи обмежуючи при цьому права і свободи осіб, на яких він розрахований.

Вітчизняний дослідник І. Бородін вказує, що адміністративна юстиція являє собою юридичну форму вирішення конфліктів, які виникають у зв'язку з правовою оцінкою законності актів і дій того чи іншого органу публічної влади [5, с. 16]. Таким чином, автор називає ще одну підставу виникнення адміністратив-

них спорів – незаконна оспорювана дія чи протиправна бездіяльність суб'єкта владних повноважень. Причому така дія / бездіяльність повинна мати владний характер, тобто здійснюватися під час реалізації делегованих управлінських повноважень, а не під час здійснення приватних прав наділеної владою особи. Важливим є і той факт, що оспорювані дії чи бездіяльність наперед вважаються суб'єктом оспорювання протиправними, такими, що порушують законні права, свободи чи інтереси або ж створюють перешкоди у процесі їх реалізації. Хоча факт протиправності чи незаконності відповідного адміністративного акта може не підтвердитися адміністративним судом.

У зв'язку з тим, що вирішення адміністративних спорів може здійснюватися як у судовому, так і в позасудовому порядку, а власне судовий розгляд може здійснюватися на основі положень Кодексу адміністративного судочинства України адміністративними судами або Кодексу України про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції, окремі автори вважають за доцільне розмежовувати адміністративну юстицію та адміністративне судочинство [6, с. 25]. На наш погляд, таке розмежування має суто теоретичний характер і позбавлене практичного значення. Адже на практиці адміністративна юстиція реалізується як урегульований правовими нормами порядок здійснення адміністративного судочинства – шляхом створення й діяльності адміністративних судів та регулюється Кодексом адміністративного судочинства України [7]. Оспорювання дій чи рішень суб'єктів владних повноважень в адміністративному порядку шляхом звернення до вищих суб'єктів влади не є складовою адміністративної юстиції та регулюється іншими актами, у тому числі підзаконними.

Зважаючи на вищевказане, адміністративну юстицію, на наш погляд, можна визначити як незалежний, урегульований положеннями Кодексу адміністративного судочинства України порядок судового захисту порушуваних прав і свобод людини від некомпетентності, зловживань, інших незаконних дій, бездіяльності чи рішень органів публічного адміністрування (їх посадових осіб), а також спосіб запобігання відповідним протиправним проявам з боку вищих владних суб'єктів.

Таким чином, у порядку адміністративної юстиції можуть бути оскаржені: 1) незаконні акти – підзаконні нормативні документи загального чи індивідуального характеру, якими порушуються чи обмежуються права і свободи суб'єктів приватного або публічного права або ж створюються штучні перешкоди для їх реалізації чи захисту; 2) незаконні дії суб'єктів публічного адміністрування, здійснені всупереч вимогам чинного законодавства, що посягають на права і свободи фізичних та/або юридичних осіб або ж створюють штучні перешкоди для їх реалізації чи захисту; 3) протиправна бездіяльність владних суб'єктів, що мала наслідком обмеження чи порушення законних прав та інтересів осіб приватного права чи інших суб'єктів владних повноважень. На наш погляд, можливість оскарження протиправної бездіяльності є важливим кроком уперед у питаннях захисту та реалізації прав людини. Адже це спосіб примусити державні органи виконувати покладені на них повноваження.

Враховуючи визначене вище, можна виокремити такі завдання адміністративної юстиції, спрямовані на забезпечення захисту прав людини та запобігання / припинення їх порушень:

1. Вирішення спеціалізованими (адміністративними) судами адміністративно-правових спорів, що виникають у процесі роботи органів публічного адміністрування між суб'єктами владних повноважень та іншими особами як публічного, так і приватного права. Важливо розуміти, що адміністративна юстиція забезпечує виняткову правовий контроль, який здійснюється після застосування правових положень, а не загальний контроль діяльності органів публічного управління чи місцевого самоврядування.

2. Захист прав і свобод суб'єктів приватного права від неправомірних діянь (дій чи бездіяльності) чи рішень суб'єктів, наділених владними повноваженнями, у процесі їх реалізації, у тому числі під час реалізації безпекових та інших подібних заходів. Варто зазначити, що адміністративна юстиція забезпечує реальний захист відповідних порушених прав шляхом судового розгляду і вирішення спору. Тоді як власне можливість судового оскарження виступає превентивною функцією, що дозволяє за-

побігти порушенням гарантованих законами України прав людини під час діяльності державних органів чи їх посадових осіб.

3. Забезпечення практичної реалізації в порядку адміністративного судочинства права на відновлення порушених суб'єктами публічного управління чи місцевого самоврядування прав і свобод людини; практичне втілення соціальної справедливості та реальності прав і свобод громадян.

4. Забезпечення законності в державному управлінні шляхом здійснення опосередкованого (за заявами та скаргами суб'єктів приватного права) судового контролю за діяльністю органів виконавчої влади та їх посадових осіб.

5. Дотримання чітких процесуальних форм, застосування яких дозволяє вирішити спір по суті, але при цьому забезпечувати реалізацію визначених законом прав і обов'язків усіх учасників процесу.

6. Забезпечення розгляду адміністративних спорів за заявами (скаргами) на незаконні рішення, дії (бездіяльність) органів публічного урядування в короткі процесуальні строки, що дозволяє забезпечити ефективний захист і запобігти новим порушенням. Це дозволяє оперативно реагувати на факти протиправних проявів, адже строки адміністративних проваджень набагато коротші, ніж цивільних чи кримінальних.

7. Захист правопорядку та основ державної влади, забезпечення принципу компетентності в діяльності органів держави, відповідно до якого кожен суб'єкт, наділений владними повноваженнями, має діяти в межах повноважень, встановлених законом, вихід за рамки яких є порушенням, яке карається у встановленому порядку. Названа функція дозволяє запобігти зловживанню владою, наприклад, коли «воєнна необхідність» є прикриттям виходу службовця за межі своєї компетенції для здійснення незаконних чи непропорційних втручань.

8. Створення судових прецедентів [6, с. 30], які можуть визначати правові стандарти та способи процесуального вирішення подібних справ у майбутньому. Вважаємо, що названа функція є важливою у випадках наявності колізії норм чи неоднозначності тлумачення правових положень, які можуть позначитися на правах і свободах як окремо взятих осіб, так і їх спільнот. Ця точка зору підтверджена й у висновках Конституцій-

ного Суду України, відповідно до яких «органи адміністративної юстиції не повинні обмежуватись встановленими формальними умовами застосування норми та забезпечувати ефективне поновлення у правах за допомогою правосуддя, що відповідає критеріям справедливості» [8]. Хоча важливо зазначити, що нині судовий прецедент не визнається офіційним джерелом права в Україні.

8. Забезпечення реалізації судових рішень у строки, визначені законодавством. Оскільки винесення рішення судом ще не означає його автоматичного виконання. Тому названа функція є особливо важливою, бо дозволяє довести процедуру захисту прав людини до логічного завершення та є реальним втіленням у життя принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною [9, с. 50]. Невиконання судових рішень нівелює всю роботу адміністративних судів та суттєво підриває рівень довіри населення до державної влади загалом.

10. Активне впровадження електронного судочинства та діджиталізація судових процедур. Це важливий етап розвитку судочинства загалом, який дозволяє забезпечувати доступність правосуддя в умовах складних безпекових викликів, оперативність розгляду справ, широке використання електронного документообігу, цифровий облік та електронну аналітику. Діджиталізація адміністративного судочинства не лише дозволяє забезпечити прозорість процесу, а й підвищити якість комунікації та здешевити процедуру розгляду справи, що особливо важливо в умовах воєнного стану; знизити корупційні ризики та забезпечити своєчасний і законний розгляд справ [10, с. 80].

Важливою ознакою адміністративної юстиції варто назвати доступність правосуддя. Як вважає М. І. Смокович, система судів адміністративного судочинства є унікальною гарантією реалізації захисту суб'єктивних публічних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб приватного й публічного права у їх взаємовідносинах і взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування, а також з іншими публічно-правовими інституціями [9, с. 50].

Висновки. Отже, у межах вітчизняної правової доктрини та з урахуванням судової реформи адміністративна юстиція набула форми адміністративного судочинства – визначеного Кодексом

адміністративного судочинства України процесуального захисту прав і свобод суб'єктів публічного та/або приватного права спеціалізованими (адміністративними) судами від незаконних дій, рішень чи бездіяльності суб'єктів публічного адміністрування під час виконання покладених на них державно-владних повноважень.

Адміністративне судочинство виконує низку функцій, які властиві саме цій структурі. До них слід віднести такі: вирішення адміністративних спорів за участю державних органів (їх посадових осіб); захист прав та інтересів суб'єктів права від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності осіб, наділених владними повноваженнями; відновлення порушених прав з дотриманням процесуальної форми та строків розгляду справ; забезпечення законності в державному управлінні, захист правопорядку; створення судових прецедентів; забезпечення діджиталізації правосуддя тощо.

Варто також зазначити, що багато питань функціонування адміністративної юстиції в Україні залишається дискусійними. Зокрема, це проблеми електронного судочинства, можливості застосування медіації адміністративними судами як форми досудового вирішення конфліктів, співвідношення адміністративного судочинства, адміністративного процесу та адміністративної процедури. Ці та багато інших проблем потребують не лише належного правового забезпечення, а й вагомих наукових досліджень, практичної перевірки, вивчення світового досвіду та запровадження в Україні кращих практик судового захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2003. 736 с.

2. Галабурда Н. А. Сутність поняття «адміністративна юстиція» як елемента правової держави. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право».* 2020. № 1 (1). С. 111-115. DOI: 10.32342/2709-6408-2020-1-1-15.

3. Муза О. Концептуальні аспекти української моделі інституту адміністративної юстиції в контексті зарубіжного досвіду. *Юридична Україна*. 2008. № 8. С. 23–28.

4. Бородін І. Про сутність адміністративної юстиції. *Право України*. 2000. № 2. С. 15–17.

5. Кострьміна О. Адміністративна юстиція в системі сучасної правової держави. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 4. С. 28–31. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-4-28-31.

6. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення: 04.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10224 (дата звернення: 27.09.2026).

7. Адміністративне процесуальне право. *Конституційний Суд України: каталог юридичних позицій.* URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/22-administratyvne-procesualne-pravo (дата звернення: 27.09.2026).

8. Смокович М. І. Адміністративна юстиція як доступний та ефективний інструмент захисту прав людини в Україні. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 48–53. DOI: https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.1.8.

9. Булкат М. С. Тенденції розвитку наукових положень та практики у сфері адміністративної юстиції та адміністративного процесуального права. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 76–86. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.10.

Shestak L.,
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Administrative and Constitutional Law of the
Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
e-mail: liliya.shestak.1973@gmail.com
ORCID: 0009-0001-9381-5916;

Karapysh B.,
PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of
Administrative and Constitutional Law of the
Educational and Scientific Institute of
Law, Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
e-mail: bohdan.karapysh@ukr.net
ORCID: 0009-0002-9253-0334

ADMINISTRATIVE JUSTICE AS AN ELEMENT OF ENSURING THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS WITHIN THE SYSTEM OF PUBLIC LAW

The article examines the legal substance of administrative justice and its place within the system of public law in Ukraine. Based on the etymology of the term "administrative justice", which combines the concepts of "administrative" (authoritative/managerial) and

"justice" (administration of justice), and taking into account the principle of separation of powers, the authors maintain that administrative justice is a form of justice aimed at overseeing the activities of public administration bodies.

The authors define administrative justice as a public law institution that ensures judicial review of the activities of public administration bodies. It is emphasized that legal disputes may arise not only in the field of administrative law but also in tax, budgetary, financial, property, and other public administration relations. The fundamental conditions for the emergence of such disputes are identified as the existence of an unlawful public law act that is contested and a public authority empowered to issue or approve it. The article also examines the controversial nature of approaches regarding whether an unlawful act alone is sufficient, without emphasizing the need for it to be contested.

The study outlines the possible subject matter of challenges in administrative proceedings, including unlawful acts (normative and individual), unlawful actions, and unlawful omissions by public authorities. It is emphasized that the possibility of challenging omissions represents an important step towards ensuring effective human rights protection, as it compels public authorities to fulfil their assigned duties.

The authors systematize the functions of administrative justice, which include the resolution of administrative law disputes by specialized courts; the protection of the rights and freedoms of private individuals against unlawful actions, omissions, or decisions; the restoration of violated rights within established time limits and in compliance with procedural requirements; ensuring legality in public administration and safeguarding public order; the development of judicial precedents; ensuring the enforcement of judicial decisions; and the active implementation of electronic justice and the digitalization of judicial proceedings to maintain access to justice, expedite case resolution, and reduce corruption risks.

Key words: *administrative justice, administrative proceedings, human rights and freedoms, digitalization of judicial proceedings, justice, action (omission) of a public authority, public official.*

References

1. Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.). (2003). *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia] (6 vols.). Ukrainska entsyklopediia. [in Ukrainian].

2. Halaburda, N. A. (2020). Sutnist poniattia "administratyvna yustytsiia" yak elementa pravovoi derzhavy [The essence of the concept of administrative justice as an element of the rule-of-law state]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia: Pravo [Bulletin of Alfred Nobel University. Series: Law], 1*(1), 111–115. https://doi.org/10.32342/2709-6408-2020-1-1-15 [in Ukrainian].

3. Muza, O. (2008). Kontseptualni aspekty ukrainskoi modeli instytutu administratyvnoi yustytsii v konteksti zarubizhnoho dosvidu [Conceptual aspects of the Ukrainian model of administrative justice in the context of foreign experience]. *Yurydychna Ukraina [Legal Ukraine],* (8), 23–28. [in Ukrainian].

4. Borodin, I. (2000). Pro sutnist administratyvnoi yustytsii [On the essence of administrative justice]. *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine],* (2), 15–17. [in Ukrainian].

5. Kostromina, O. (2023). Administratyvna yustytsiia v systemi suchasnoi pravovoi derzhavy [Administrative justice in the system of the modern legal state]. *Naukovyi visnyk Dniprovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Scientific Bulletin of Dnipro State University of Internal Affairs],* (4), 28–31. https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-4-28-31 [in Ukrainian].

6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine], Law of Ukraine No. 2747-IV (2005, July 6). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text [in Ukrainian].

7. Constitutional Court of Ukraine. (n.d.). *Administratyvne protsesualne pravo* [Administrative procedural law]. Kataloh yurydychnykh pozytsii [Catalogue of Legal Positions]. https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/22-administratyvne-procesualne-pravo [in Ukrainian].

8. Smokovych, M. I. (2021). Administratyvna yustytsiia yak dostupnyi ta efektyvnyi instrument zakhystu prav liudyny v Ukraini [Administrative justice as an accessible and effective instrument for the protection of human rights in Ukraine]. *Pryvatne ta publichne pravo [Private and Public Law],* (1), 48–53. https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.1.8 [in Ukrainian].

9. Bulkat, M. S. (2023). Tendentsii rozvytku naukovykh polozhen ta praktyky u sferi administratyvnoi yustytsii ta administratyvnoho protsesualnoho prava [Trends in the development of academic approaches and practice in the field of administrative justice and administrative procedural law]. *Kyivskyi chasopys prava [Kyiv Law Journal],* (3), 76–86. https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.10 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.09.2026.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.10.2026.
Дата публікації (оприлюднення): 2026.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА: ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 2 (20)

Відповідальні за випуск	Олефір Л. І., Кисельов Д. В.
Редактор літературний	Махотко О. П.
Комп'ютерна верстка і макетування	Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 24.11.2026 р. Формат 60×84/16.
Друк різографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 11,63.
Тираж 100 пр. Зам. № 171/26.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.